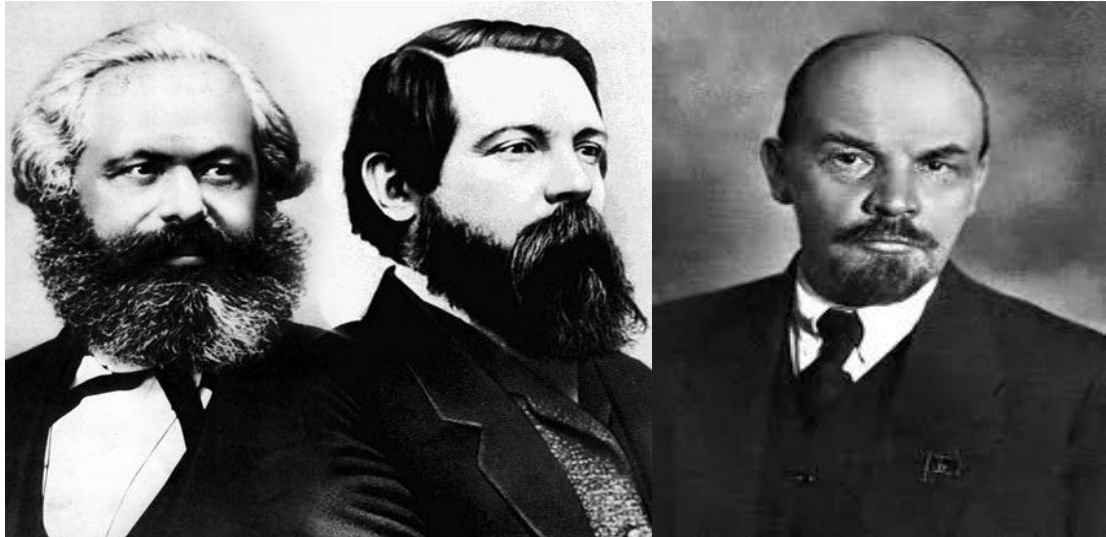

M-L
PRIRUČNIK

MARKSISTIČKO-LENJINISTIČKI PRIRUČNIK

Ovaj rad je pokušaj predstavljanja jednog manjeg segmenta u razvoju socijalističke, odnosno marksističko-lenjinističke misli i samog revolucionarnog pokreta na jugoslovenskom prostoru. Autori su se fokusirali na isticanju glavnih tendencija u shvatanjima klasne borbe, posebno na njihove glavne nosioce sa svojim doprinosom. Svakako da je izostanak dubljeg i sadržajnijeg bavljenja samom teorijom i društveno-ekonomskim odnosima manjkavost djela, ali je cilj autora bila da naprave jedan propagandni priručnik i kroz njega da popularišu samu m-l misao i pokret i pomognu onima koji su već stupili ili namjeravaju da stupe u revolucionarnu borbu. .

Kolektiv

Sadržaj

ZAČECI SOCIJALISTIČKE MISLI I POKRETA.....	4
STVARANJE PARTIJE	10
UČESNICI OKTOBARSKE REVOLUCIJE	12
TREĆA INTERNACIONALA – KOMINTERNA.....	15
VUKOVARSKI KONGRES KPJ	19
RUDARSKE POBUNE	21
OBZNANA I ZABRANA KPJ	23
NA BIJELI TEROR CRVENIM TEROROM	25
LIJEVA I DESNA FRAKCIJA.....	26
ŠESTOJANUARSKA DIKTATURA I AVANTURIZAM PARTIJE	31
KONSOLIDACIJA PARTIJE	33
U ŠPANSKOM GRAĐANSKOM RATU.....	35
ROBIJAŠNICE	38
VELIKA ČISTKA.....	41
OBAVJEŠTAJNI RAD	43
BORBA ZA VOĐSTVO U PARTIJI.....	45
POLITIKA NARODNOG FRONTA	48
REVOLUCIONARNI STUDENTSKI POKRET.....	50
PETA ZEMALJSKA KONFERENCIJA	54
ORUŽANI USTANAK I NOB.....	56
ANTIFAŠISTIČKI FRONT ŽENA.....	66
OSLOBOĐENJE ZEMLJE I POBJEDA REVOLUCIJE.....	72
SUKOB SA INFORMBIROOM	76
OBRAČUN	79
REVIZIONIZAM.....	82
STUDENSTKE DEMONSTRACIJE.....	88
USLOVI ZA OBNOVU ML	90
RAT I RASPAD JUGOSLAVIJE	94
NOVE OKOLNOSTI	97

ZAČECI SOCIJALISTIČKE MISLI I POKRETA

Sredinom devetnaestog vijeka u jugoslovenskim zemljama jačaju ideje zajedništva koje se najprije ispoljavaju u zahtjevima za formiranjem jedinstvenog jezika, kako je to bilo i sa Ilirskim narodnim preporodom u Hrvatskoj. No, socijalno političko organizovanje se javlja u drugoj polovini i skraja devetnaestog vijeka, sa prodorom kapitalističkih odnosa, formiranjem nacionalne buržoazije i začetaka radničke klase. Nosioци tih ideja su pod uticajem Druge internacionale i austromarksizma. Tada dolazi i do osnivanja prvih socijaldemokratskih partija. Njihovi ciljevi su uglavnom skoncentrisani na pitanja prava političkog organizovanja, socijalno-ekonomskog poboljšanja uslova za radničku klasu, prava na štrajk, prava na izbore i protiv izbornog cenzusa, slobodu štampe, zbora, udruživanja i dogovora. Ove partije ne postavljaju pitanje same vlasti, a ne bave se posebno nacionalnim niti seljačkim pitanjem, iako se radi o zaostalim zemljama gdje je seljaštvo činilo tri četvrtine stanovništva. Pri analizi razvoja socijalističke misli u ovom periodu treba uzeti u obzir, kao osnovu, da su se jugoslovenski narodi nalazili na različitom stupnju ekonomskog, društvenog i kulturnog razvoja, a samim tim i sa različitim ciljevima koje su imale klase u tim društvima. Većina jugoslovenskih zemalja su u sastavu Austrougarske monarhije i Otomanske imperije, dok Srbija i Crna Gora tada stiču nezavisnost.

Svetozar Marković

Број 1. У Београду, 1. Јунија 1871. Годишња 1.

Назад уторак, четвртак и субота.

Стара: за годишње 60 гр.
за полугодишње 30 „
четврт 15 „

РАДНИК.

За ову годину цена се 10 пара од прве за сваки лист.
Гласници овог и претходних година се достављају.
Овај је издаваштво у својој кући г. Мило Вуковића.

Наше дошње ствари.

Под овим оделом научни смо да саопштавано све извештаје из својих крајева Србије. На тај начин имаћемо снажнији преглед о томе, како живи наш народ, како су му школе, како општине, влада, путеви саобраћаја, поште и т. д. Једном речи ту ћемо претресати сав јаван живот народа. А да би овај преглед био што потпунији молимо наше пријатеље из унутрашњости да нам што више извештаја шаљу.

каже колико имамо школа, колико учитеља и т. д. али још никога не знамо како су нам школе и како изјду наш народ од својих школа, особито основних. Пома велику услугу учинили би наши дошасници народу кад би нам саопштили стање школа и њихов утицај на просвету народа у овом крају, особито где школа постоји већ од више година. Кад би оваке извештаје, по личном посматрању писали, имали из својих крајева, то би нам био драгоцен материјал при решавању питања о пре-

двљем капитализму а који је створио и подржао до сада француску владу, ако јој нису били стубови — почата аристократија, која народу није дала да даде. Ако и ми пођемо тим путем — путем којим ће новац бити господар над радом и трговином — и ми ћемо поделити у нас почату аристократију: ној само треба дозвати шлекласа која добит дају, па ће онда она сама радити она ће се сама подићи. Ако се тако почне код нас — онда ћемо и ми доживети француске пролетаре — онда — када се Европа буде куријализала своје аристократе. Некојмо навести нашем народу она, против чега се

Svetozar Marković se smatra jednim od utemeljivača socijalističke misli u Srbiji. Smatrao je da nije nužno da svako društvo pređe sve stepene istorijskog razvoja i da Srbija može da iz predkapitalističkog perioda razvije socijalističke oblike društvenog uređenja zasnovanih na tradicionalnim srpskim opštinama. Marković je utemeljio federalizam kao konstantu srpske ljevice i kao suprotnost velikodržavnoj ideologiji koju je već počela zastupati mlada srpska buržoazija i bio pionir ideje Balkanske federacije. Izdavao je "Radenik", prvi socijalistički list u Srbiji i na Balkanu.

Pod uticajem ideja Svetozara Markovića, njegove pristalice su posle izbora u Kragujevcu 1876.god. organizovale demonstracije noseći crveni bajrak sa natpisom *Samouprava*, pri čemu su se sukobili sa vojskom. Bio je to jedan od prvih većih radničkih protesta u Srbiji.

Vasilije Vaso Pelagić

Veliki trag i popularnost u jugoslovenskim masama kao pristalica socijalističkih ideja ostavio je Vasilije Vaso Pelagić koji je bio izložen progonu od turskih, austrougarskih i srpskih vlasti i posebno je napadan od crkve. U širenju svojih shvatanja Pelagić je isticao da se na ustanak Srba u BiH 1875. god. ne treba gledati iz usko nacionalnog ugla već u njegovoj socijalno-oslobodilačkoj dimenziji. Iza sebe je ostavio djela iz oblasti socijalizma, reforme školstva, kao i djela antireligioznog karaktera. Djela su mu javno spaljivana, zatvaran je u ludnicu i više puta u zatvore gdje je, na kraju, i umro.

Popularnost Pelagića u narodnim masama je bila toliko velika da su kasnije mnogi revolucionari nazivali sebe *pelagićevcima* i formirali odbore i revolucionarne grupe pod njegovim imenom.

Nikola Karev

Kruševski manifest

Goce Delčev

U Makedoniji, koja je još pod otomanskom vlašću, jača revolucionarni pokret za nacionalno oslobođenje Makedonaca. To dovodi do Ilidenskog ustanka 1903. god. i stvaranje Kruševske republike, kao prve republike na Balkanu. Skupština je izabrala vladu sastavljenu od predstavnika svih nacionalnosti i donesen je *Kruševski manifest*. Manifest je, pored osnovnih nacionalno-revolucionarnih ciljeva imao u sebi i primjese socijalnog oslobođenja. Kruševska republika je u krvi ugušena od strane Osmanlija i njeni glavni utemeljivači, kao Nikola Karev i Goce Delčev, su ubijeni. Ovaj ustanak je doprineo da makedonsko pitanje tokom prve polovine XX vijeka postane jedno od centralnih pitanja u pristupu nacionalnom oslobođenju balkanskih naroda.

Gavrilo Princip

Mladobosanci su bili nacionalno orjentisana omladina koja se borila protiv Austrougarske okupacije. Izabrali su individualni teror kao metod borbe. Njihove akcije su imale veliki uticaj među bosansko-hercegovačkom omladinom nezadovoljnom pasivnošću masa, a njihov atentat na austougarskog vojvodu (Sarajevski atentat) iskorišćen je kao povod za početak Prvog svjetskog rata.

Gavrilo Princip, pripadnik Mlade Bosne i atentator na suđenju je izjavio: „*Ja sam jugoslovenski nacionalista, težim ujedinjenju svih Jugoslovena.*“

Usled slabljenja Otomanske imperije i sve izraženije borbe imeprijalnih sila, prije svega Austrougarske i Rusije za Balkan, kao i jačanja lokalimperijalizma od strane srpske, bugarske i grčke buržoazije, dovodi da nacionalno pitanje i odnos prema stranim silama postaje tema socijaldemokratskih partija. To će naročito doći do izražaja pred početak i tokom samih Balkanskih ratova. U ovom periodu nespornu

ulogu u jačanju socijalističkih ideja u Srbiji i šire na Balkanu je odigrao Dimitrije Tucović sa Srpskom socijaldemokratskom partijom.

Tucović je doprineo objedinjavanju partije i sindikata u jedinstveni socijalistički pokret i zastupao je socijalizam drugačije od onog koji je zagovarao Svetozar Marković, smatrajući da Srbija ne može da zaobiđe kapitalistički razvoj i da mora ekonomski da se razvije.

Tucović je pisao: *„Opasnost po slobodu balkanskih naroda, po njihov kulturni i socijalni razvitak ne leži samo u krvi i ratnim grozotama, već i u svakodnevnom ratu naše primitivnosti sa evropskom razvijenošću, zanata sa industrijom, savremena saobraćaja sa nesavremenim....Dok se Balkan privredno ne razvije, on ni politički ne može opstati.“*

Dimitrije Tucović

Tucović je oštro kritikovao i rusku i austrijsku politiku na Balkanu, kao i socijaliste nekih zapadnih zemalja koje su podržavali austrougarsku aneksiju Bosne i Hercegovine. Zastupao je ideju o Balkanskoj federaciji. Na Prvoj balkanskoj socijalističkoj konferenciji u Beogradu 1910.god., kojoj su prisustvovali delegati iz Srbije, Bugarske, Rumunije, Crne Gore, Makedonije, slovenskih zemalja Austrougarske, kao cilj je postavljen uklanjanje nasilno iscrtanih granica na Balkanu i stvaranje Balkanske federacije.

Tucović je isticao: „Balkanske države će moći da ostvare balkansku federaciju samo onda i tek onda kad u njima budu u punoj meri vladale sloboda i demokratija, kad narodi budu upravljali sopstvenom sudbinom, a ne njihovi kapitalisti....Da bi se oslobodili od vekovnog mešanja velikih sila u razrešenje njihove sudbine, moraju da uzmu stvari u svoje ruke i stvore, kako je video kroz ideološki okvir - slobodnu socijalističku federaciju što je jedini garant budućnosti tih naroda.“

Srpska socijaldemokratska partija je bila protiv osvajačkih ratova Srbije protiv Albanije i Makedonije. Tucović se posebno protivio osvajačkim planovima srpske buržoazije i zločinima nad albanskim narodom. Kao svjedok pokolja nad albanskim narodom tokom balkanskih ratova, Tucović je pisao da je izvršen pokušaj ubistva s predumišljajem nad cijelom jednom nacijom.

Kongres socijaldemokratska stranka Hrvatske i Slavonije 1896.god.

Hrvatske, slovenačke, bosansko-hercegovačke i vojvođanske socijaldemokratske partije su s kraja devetnaestog i početka dvadesetog vijeka pod snažnim uticajem austromarksizma i stavova su da se nacionalna i socijalna pravda treba riješavati u okviru države, odnosno Austrougarske monarhije. Socijaldemokratija u ovim zemljama, u datim uslovima, razvila se u izrazito reformističke stranke, pa nije ni nacionalno pitanje shvatala kao revolucionarno. Postepeno kod ovih partija jača otpor politici Beča i shvatanja da se borba ne manifestuje samo u klasnoj suprotnosti buržoazije i proletarijata u jednom te istom narodu, nego i u suprotnosti cijelog naroda prema spoljnim pljačkašima. Kod ovih partija dolazi sve više do izražaja linija da nacionalno priznanje nije samo kulturološko, nego je i teritorijalno i državno, te da je i pitanje prava na samoopredeljenje. Desni socijaldemokrati zastupaju stav da treba slijediti svoju nacionalnu buržoaziju u jugoslovenskom ujedinjavanju, dok lijevi socijaldemokrati traže i klasnu borbu protiv sopstvene buržoazije.

Kongres II Internacionale u Amsterdamu 1904.god.

U partijama Druge internacionale postepeno je preovladao oportunistički. Ove partije se nisu energično borile protiv ratne opasnosti, nastale usled formiranja blokova imperijalističkih sila. Kada je izbio Prvi svjetski rat (1914) većina vođa socijaldemokratskih partija podržala je buržoaziju svojih zemalja tvrdeći da se vodi rat za odbranu otadžbine. To je dovelo do raspada Druge internacionale kao međunarodne proleterske i socijalističke organizacije.

Raspad Druge internacionale, rat i mobilizacija vodi ograničenju ili potpunom prekidu rada u socijaldemokratskim partijama na jugoslovenskom prostoru.

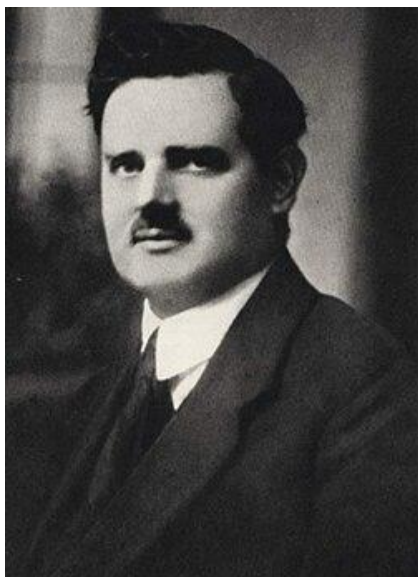
STVARANJE PARTIJE

Kongres ujedinjenja u Beogradu 1919.god.

Stvaranje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca je bio izraz težnji jugoslovenskih naroda za nacionalnim oslobođenjem i ujedinjenjem u jednu državu. Sam čin ujedinjenja je izvršen pod diktatom velikih sila i silom srpske vojske pod dinastijom Karađorđević. U novonastaloj državi Makedonci, Crnogorci, Muslimani i Albanci nisu priznavani kao posebni narodi, a bila su ograničena i nacionalna prava drugih manjinskih naroda, što je dovelo do nezadovoljstva među svim tim narodima. Državu su s pravom zvali tamnicom naroda. Istovremeno su u državi, od časa njenog osnivanja, trajala stalna trvenja i sukobljavanja među vladajućom srpskom, hrvatskom i slovenačkom buržoazijom, gdje su poslednje navedeni stalno isticali neravnopravni položaj hrvatskog i slovenačkog naroda.

Težak socijalni položaj seljačkih masa, radništva i opšte nezadovoljstvo mnoštva vojnika povratnika iz rata činilo je državu prvih godina njenog postojanja izrazito nestabilnom i socijalno napregnutom. Toj nestabilnosti je doprinio i uticaj koje je u to vrijeme na cijela Evropu imala pobjeda Oktobarske revolucija u Rusiji, kao i izbijanje socijalističkih revolucija u Mađarskoj i Njemačkoj, što je pojačavalo strah kod buržoazije da bi se to moglo desiti i u Kraljevini SHS, pa je režim nastojao da jačanjem diktature guši nezadovoljstvo masa. Pokušaj smirivanja nezadovoljstva masa kroz

Filip Filipović

agrarnu reformu, koja je više bila kompromis sa feudalnim i polufeudalnim zemljoposjednicima, imala je ograničeni i skoro simbolički karakter.

U takvoj situaciji u zemlji dolazi do osnivanja Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista) - SRPJ (k).

SRPJ (k) osnovana je na Kongresu ujedinjenja u Beogradu, aprila 1919. godine. Učestvovalo je 432 delegata sa svih područja novostvorene države. Na Kongresu su učestvovali predstavnici raznih grupa. Najbrojniji su bili članovi lijevih krila predratnih socijaldemokratskih stranaka iz Srbije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Slovenije koji su prihvatili boljševički kurs. U trenutku svog osnivanja Partija je u suštini bila podijeljena na revolucionarno krilo i reformiste tzv. centrumaše, koji su bili spremni na

oportunističko sporazumijevanje sa vladajućom klasom, zagovarajući dugotrajne i postepene promjene u državi i društvu. Taj rascjep na revolucionarne komuniste i reformističke socijaldemokrate događao se tada u svim radničkim strankama u Evropi.

Uz lijeve socijaldemokrate, na Kongresu su sudjelovali i predstavnici Jugoslovenske komunističke grupe Ruske komunističke partije, osnovane juna 1918.g.u Rusiji. Ona je bila sastavljena od austrougarskih ratnih zarobljenika, koji su nakon Oktobarske revolucije oslobođeni i pridružili se boljševicima. Takođe su na Kongresu učestvovali predstavnici anarhističkih grupa, grupa nacionalističke omladine i drugih manjih grupa.

Kongres ujedinjenja proklamirao je opredjeljenje za *nepomirljivu klasnu borbu proletarijata, s krajnjim ciljem da se uništi kapitalizam i ostvari komunističko društvo*. Međutim, nije bilo jasnog plana za neposredno djelovanje u konkretnoj situaciji. Zapostavljeno je nacionalno i seljačko pitanje.

Partija je pristupila Trećoj Internacionali (Komunistička internacionala, Kominternu), koja je obrazovana u Moskvi u martu 1919. godine.

Na kongresu su u centrali izvršni odbor za sekretare izabrani Filip Filipović i Živko Topalović, a za organizacionog sekretara Vladimir Ćopić.

Neposredno nakon osnivačkog kongresa SRPJ(k), u Beogradu je održan i Kongres sindikalnog ujedinjenja, a u Zagrebu je osnovan Savez komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ).

UČESNICI OKTOBARSKE REVOLUCIJE

Smotra Crvene Garde

Aleksa Dundić

U Oktobarskoj socijalističkoj revoluciji i Ruskom građanskom ratu učestvovalo je oko 30.000 Jugoslovena (*oktobaraca*). Neki od njih su imali visoke činove i dobili sovjetska odlikovanja, poput Alekse Dundića. Jedan broj njih se priključio boljševičkoj partiji i nastavili su revolucionarni rad.

Vukašin Marković

Grupa Jugoslovena učesnika Oktobarske revolucije

U Moskvi je, u proljeće 1918.god., održan kongres austrougarskih zarobljenika. Kongres je značajan po tome što je to prvi kongres poslije revolucije, a čiji je inicijator bio sam Lenjin. Kongresu je prisustvovalo oko 500 učesnika. Na kongresu je, pored ostalih, govorio i Vukašin Marković. On je govorio o potrebi stvaranja organizacije austrougarskih zarobljenika koji će, kada se vrate u svoju zemlju, biti sposobni da izvrše revolucionarne zadatke po uzoru na boljševike.

Kongres je donio rezoluciju o stvaranju Federacije inostranih grupa pri RKP(b), unutar koje je formirana i Jugoslavenska komunistička grupa. U rukovodstvo su, između ostalih, ušli: Vukašin Marković, Ivan Matuzović, Franjo Drobni, Vladimir Čopić, Lazar Vukićević, Nikola Grulović, Nikola Kovačević. Mnogi od njih će se poslije vratiti u Jugoslaviju i postati komunistička jezgra novog revolucionarnog pokreta. Za

predsjednika grupe je izabran Vukašin Marković, a nakon njegovog odlaska na front imenuje se Vladimir Ćopić, te ga zamjenjuje.

U cilju širenja revolucionarnog pokreta organizovani su partijski, politički i vojni kursevi, kroz koje je, prije povratka u domovinu, prošlo blizu hiljadu Jugoslovena.

Rad na organizovanju Jugoslovena pretpostavljao je i veliku propagandnu i organizaciono-političku aktivnost. Značajnu ulogu u tome odigrali su i listovi koje su Jugosloveni pokretali u Sovjetskoj Rusiji. Javljali su se pod raznim nazivima, poput *Jugoslavenski revolucionar Internacionalist*, *Revolucija* i ostali. Karakteristika ovih pojedinih listova je bila u tome što su istovremeno izlazili na više jezika.

Ovi listovi i literatura nisu rasturani samo među Jugoslovenima u Rusiji, nego su često prebacivani i u domovinu, što je bilo od posebnog značaja, naročito u vrijeme dok se još nije stabilizovala novoformirana Komunistička partija Jugoslavije. Time je ispunjavan još jedan zadatak - da se ideje internacionalizma i revolucionarno iskustvo prenesu i u domovinu, kako bi se pomogao razvitak revolucionarnog pokreta

Pri povratku u zemlju *oktobarci* su unijeli taj revolucionarni duh među komunistima i doprineli da u okviru komunističke partije pobijedi radikalna struja nad reformističkim centramaškim krilom.

Vladimir Ćopić

Nikola Kovačević Čudnovski

U drugoj polovini novembra 1918. god., nakon dobijanja instrukcija i po zadatku, za domovinu su krenuli Nikola Kovačević-Čudnovski i Vladimir Ćopić. Zadatak *oktobaraca* je bio dizanje revolucije u Kraljevini SHS. Taktika im je bila da djeluju legalno, uz istovremeno stvaranje ilegalnih grupa. Posebni podsticaj osnivanju ilegalnih grupa je bilo izbijanje Mađarske socijalističke revolucije, marta 1919.god., u kojoj su učestvovali i mnogi *oktobarci*.

Komunisti na grobu Vasa Pelagića

Uskoro dolazi do stvaranje ilegalnih grupa u Kraljevini SHS. Filip Filipović odlazi u Mađarsku i pri povratku Ivan Matuzović organizuje finansijsku pomoć za propagandu i nabavku oružja, dok Simo Miljuš organizuje u Zagrebu prvu ilegalnu komunističku ćeliju i prikuplja oružje. Istovremeno se priprema i vojno učešće od strane mađarskih revolucionara. U martu 1919.god. izabran je tajni odbor *Jugoslovenskog revolucionarnog komunističkog saveza pelagićevaca*. Na čelu ove ilegalne grupe su stajali Filipović, Čopić i Kovačević. Grupa *Pelagić*, osnovana na Stražilovu, je kao cilj postavila uspostavljanje sovjetske vlasti, stvaranje radničke vojske bez oficirskog kadra, šestočasovni radni dan s ciljem ukidanja najamnog rada.

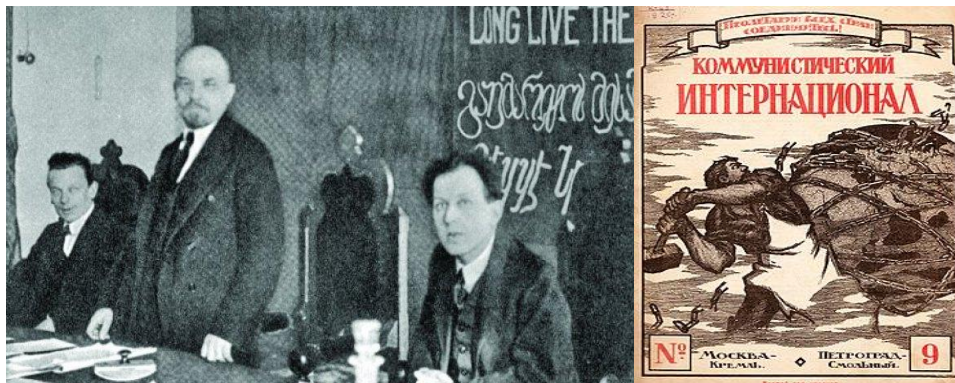
Paralelno sa ovim ilegalnim radom *oktobarci*, odnosno *pelagićevci*, su ušli u sastav SRPJ (k) na kongresu ujedinjenja.

Sa slomom Mađarske revolucije režim u Kraljevini SHS je krenuo sa hapšenjima. Uhapšeno je 65 komunista i suđeno im je početkom 1920.god. (*Afera Diamester*) zbog pripremanja oružanog prevrata, ali su svi oslobođeni jer režimu nije više prijetila opasnost od preliivanja Mađarske revolucije na prostor države.

Od *oktobaraca*, 1921.god., među poslednjima se u zemlju vratio Vukašin Marković da diže ustanak u Crnoj Gori i stvara sovjetsku Crnu Goru u okviru balkanske socijalističke federacije. Sa grupom komita i gerilaca vršio je propagandu i vodio borbu tri godine.

Sva ova nastojanja *oktobaraca*, odnosno *pelagićevaca*, da izvedu revoluciju na jugoslovenskom prostoru u tom trenutku nisu mogli dati rezultate jer je postepeno dolazilo do stabilizacije kapitalizma u Evropi i učvršćenja režima u Kraljevini SHS.

TREĆA INTERNACIONALA – KOMINTERNA

Zasjedanje kominterne

U Moskvi, na Prvom kongresu komunističkih partija raznih zemalja na inicijativu Lenjina i boljševika, marta 1919. godine osnovana je Treća Komunistička Internacionala (Komintern). Na kongresu je prisustvovalo 310 delegata, a kongres je otvorio Lenjin, nakon čega je usvojen novi program. Kongres je formirao Izvršni komitet Kominterne (IKKI). Za predsednika Kominterne izabran je Grigorij Zinovjev, a

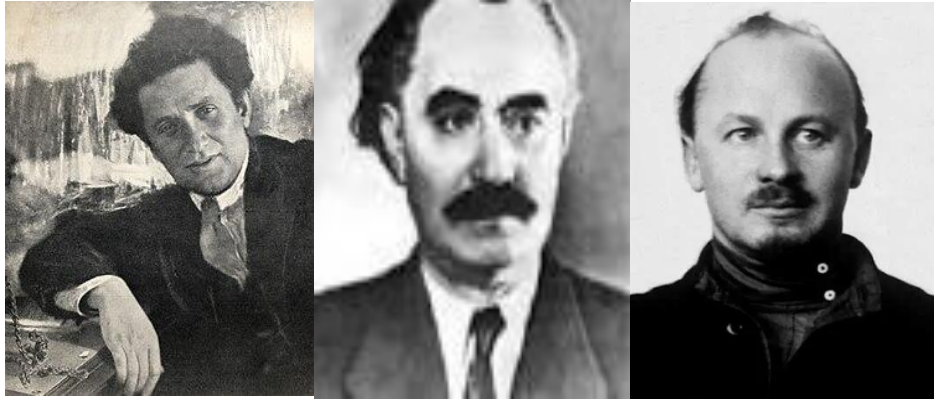

V.I. Lenjin i J. Staljin

L. Trocki

za sekretara Georgi Dimitrov. Na taj način način stvorena je međunarodna revolucionarna proleterska organizacija novog tipa.

SRPJ(k) je postala sekcija centralizovane međunarodne organizacije sa sjedištem u Moskvi. Sebe je smatrala svjetskim štabom komunističke revolucije. Komintern je imala ovlašćenja da određuje strategiju i taktiku djelovanja, izdaje smjernice i direktive, postavlja rukovodstva, potvrđuje mandate, raspušta pojedine organizacije. Nikakva analiza razvoja m-l ideje na jugoslovenskom prostoru, niti razvoj kasnije Komunističke Partije Jugoslavije i njeni unutrašnji odnosi ne mogu se posmatrati izvan odnosa u Kominterni i zadatka i uputstava koje je KPJ dobijala od Kominterne, kao i unutrašnje klasne borbe i kursa boljševičke partije.

G. Zinovjev

G. Dmitrov

N. Buharin

Drugi kongres Kominterne je održan tokom ljeta 1920. godine. Na njemu su usvojeni uslovi (*21 princip*) za pristupanje radničkih i komunističkih partija Kominterni među kojima su:

- Cijela propaganda i agitacija mora nositi stvarni komunistički karakter i odgovarati programu i zaključcima III Internacionale. Sva partijska štampa mora biti pod upravom pouzdanih komunista, koji su pokazali svoju predanost stvari proletarijata. O diktaturi proletarijata se ne smije govoriti kao o kakvoj uobičajenoj formuli, nego se mora propagirati tako da njenu upotrebu shvati svaki prost radnik, radnica, vojnik i seljak, i to iz činjenica svakidasnjeg zivota, koje naša štampa mora sistematski pratiti i iz dana u dan iskorišćavati. Periodična i neperiodična štampa i sva partijska izdanja moraju biti potpuno potčinjeni partijskom vođstvu bez obzira na to da li je partija u tome momentu legalna ili nelegalna.

- Nedopušteno je da redakcije izdanja zloupotrebljavaju svoju autonomiju i vode takvu politiku koja ne odgovara potpuno politici partije. U stupcima štampe, na javnim zborovima, u sindikatima, kooperativama - svuda gdje pristalice III Internacionale mogu prodrijeti, potrebno je ne samo buržoaziju, već i njihove pomagače reformiste svih vrsta, sistematski i nemilosrdno žigosati.

- Svaka organizacija koja hoće da se priključi Komunističkoj Internacionali mora redovno i planski sa svih manje ili više odgovornih mjesta radničkog pokreta (partijskih organizacija, sindikata, parlamentarnih grupa, redakcija, kooperativa, opštinskih odbora) udaljavati reformističke elemente i zamijeniti ih pouzdanim komunistima, ne bojeći se pri tom što će, naročito u početku, na mjesto *iskusnih* oportunističkih doći prosti radnici iz mase;

- Komunisti ne mogu imati nikakvog povjerenja u buržoasku legalnost. Oni su dužni svuda da stvore paralelno ilegalni organizacioni aparat, koji će u odlučnom momentu biti na pomoći partiji da bi izvršila svoju dužnost prema revoluciji. U zemljama gdje su komunisti usled opsadnih stanja i izuzetnih zakona u nemogućnosti da cio svoj rad vode legalno, bezuslovno je nužna kombinacija legalnog sa ilegalnim radom;

- Nužna je i sistematska i planska agitacija na selu. Radnička klasa ne može pobijediti ako nema za sobom seoske proletere i bar jedan dio najsiromašnijih seljaka i svojom politikom nije osigurala neutralnost jednoga dijela ostalog seoskog stanovništva;

- Svaka partija koja pripada III Internacionali dužna je razotkrivati ne samo otvoren socijalpatriotizam već i neiskrenost i licemernost socijalpacifizma; radnicima se mora pred oči iznositi da bez revolucionarnog obaranja kapitalizma nikakvi internacionalni izborni sudovi, nikakvi sporazumi o ograničenju naoružanja, nikakve *demokratske* obnove Lige naroda nisu u stanju spriječiti nove imperijalističke ratove;

- Partije koje žele pripadati Komunističkoj Internacionali dužne su priznati potpun raskid sa reformizmom i politikom *centruma* i ovaj raskid propagirati u najširim krugovima partijskih članova;

- U pitanju kolonija i potčinjenih naroda nužno je izrazito jasno držanje partija u onim zemljama čija buržoazija ima kolonije i drži u potčinjenosti druge nacije. U srcima radnika svoje zemlje stvarni bratski odnos prema stanovništvu kolonija i potčinjenih naroda a među trupama svoje zemlje voditi sistematsku agitaciju protiv svakog potčinjavanja kolonijalnih naroda;

- Svaka partija koja zeli da pripada Komunističkoj Internacionali mora sistematski i uporno razviti komunističku djelatnost u sindikatima, radničkim i fabričkim većima, kooperativama i drugim organizacijama masa. U ovim organizacijama nužno je organizovati komunističke ćelije, koje trajnim i neprekidnim radom treba da za stvar komunizma pridobiju sindikate i druge organizacije;

- Svaka partija koja pripada Komunističkoj Internacionali dužna je voditi tvrdoglavu borbu protiv žutih sindikalnih saveza. One moraju svim sredstvima pomagati novo ujedinjenje crvenih sindikata koji se priključuju Komunističkoj Internacionali;

- Partije koje žele pripadati III Internacionali dužne su podvrgnuti reviziji lični sastav parlamentarnih frakcija, sve nepouzdanе elemente iz njih udaljiti. Ove frakcije ne samo na riječi već i na dijelu potčiniti partijskoj upravi, tražeći od svakog pojedinog komunističkog parlamentarnog člana da svoju celokupnu djelatnost potčini interesu jedne stvarne revolucionarne propagande i agitacije.

- Partije koje pripadaju Komunističkoj Internacionali moraju biti izgrađene na osnovi demokratskog centralizma. U današnjoj epohi zaoštrenog građanskog rata, samo će tada komunistička partija biti u stanju da odgovori svojoj dužnosti, ako je organizovana na što je moguće centralističkiji način, ako u njoj vlada gvozdena disciplina i ako je njena partijska centrala, nošena povjerenjem članova, snabdevena sa najpunijom moći, autoritetom i najširim pravom;

- Komunističke partije onih zemalja u kojima komunisti vrše svoj rad legalno, moraju s vremena na vrijeme preduzimati čišćenja (nova registrovanja) partijskih organizacija da bi partiju sistematski čistili od uvučenih sitnoburžoaskih elemenata;

- Naravno da pri tom moraju Komunistička Internacionala i njen Izvršni komitet u cijeloj svojoj djelatnosti voditi računa o različitim uslovima pod kojima se bore pojedine

partije i imaju da rade, i da zaključke od opšte važnosti donose samo o takvim pitanjima o kojima su takvi zaključci mogući;

- U vezi sa tim moraju sve partije, koje hoće da pripadaju Komunističkoj Internacionali, promijeniti svoje ime. Svaka partija koja hoće da pripada Komunističkoj Internacionali, ima nositi ime: Komunistička Partija te i te zemlje (sekcija III Komunističke Internacionale). Pitanje imena nije samo formalno, već u velikoj mjeri političko pitanje najveće važnosti. Komunistička Internacionala je objavila rat cijelom buržoaskom svijetu i svim žutim socijaldemokratskim partijama. Nužno je da svakom prostom radniku bude jasna razlika između komunističkih partija i starih oficijelnih *socijaldemokratskih* partija koje su izdale zastavu radničke klase;

- Oni partijski članovi, koji principijelno odbiju uslove i direktive postavljene od strane Komunističke Internacionale, imaju se iz partije isključiti.

VUKOVARSKI KONGRES KPJ

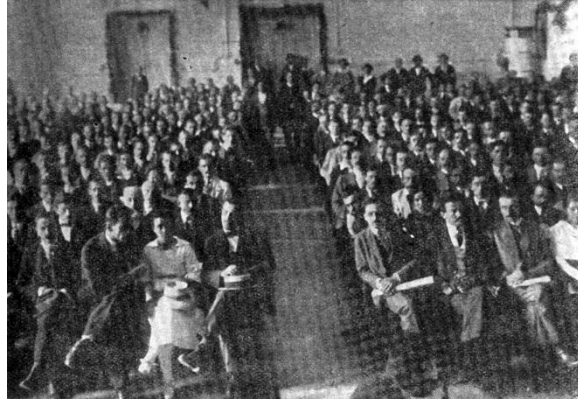
Ubrzo nakon osnivanja SRPJ(k) je pokazala svoju snagu organizacijom generalnog štrajka protiv učešća jugoslovenske vojske u intervenciji protiv sovjetskih revolucija u Rusiji i Mađarskoj. To daje krila Partiji čije članstvo naglo raste i osnivaju se lokalne organizacije širom zemlje. Sredinom 1920.god. Partija je imala preko 65.000 članova, a Ujedinjeni sindikati 208.000.

Na opštinskim izborima sporovedenih tokom 1920. god. komunisti su pobijedili u mnogim gradovima, no režim nije dozvolio izabranim komunističkim odbornicima i gradonačelnicima da u Beogradu i Zagrebu preuzmu vlast.

I pored velike popularnosti u masama rukovodstvo partije nije znalo iskoristiti povoljan razvoj situacije, poput velikog štrajka željezničara, aprila 1920.god., kome su se solidarno pridružili i drugi sindikati preteći da štrajk preraste u generalni. Režim je razbio štrajk militarizacijom željeznica i uvođenjem prijekih sudova. U Trbovlju je na štrajk rudara odgovorio najbrutalnijom silom šaljući vojsku koja je ubila 13, a ranila 40 radnika. Buržoazija je počela da konsoliduje redove i prelazi u protivnapad. Rukovodstvo SRPJ (k) držalo se oportunistički, pod parolom da se ne nasjeda na provokacije.

Širenje članstva i uspjesi u legalnoj izbornoj borbi doveli su do obnavljanja raskola o strategiji i taktici političke borbe. Centrumaši, kao oportunisti i reformisti, nastavljali su socijaldemokratsku i dijelom i anarhističku kritiku revolucionarnog komunizma. Oni su se, ohrabreni izbornim uspjesima, zalagali za odbacivanje revolucionarnog nasilja (barem kao neposredne metode, što smatraju nerazumno avanturom), za nastavak političke borbe legalnim parlamentarnim sredstvima, te za rad u sindikatima na propagandi i obrazovanju. Smatrali su da nema uslova za revoluciju, te da je i sama Oktobarska revolucija, u kojoj komunisti vide početak nove epohe, bila nerazuman čin.

Centrumaši su tumačili da boljševizam nije u skladu sa istinskim marksizmom i da uspjeh svjetske socijalističke revolucije ne zavisi od pobjede socijalizma u zaostaloj Rusiji, nego od razvijenih društava zapadne Evrope. U tome su oni ponavljali kritike koje su na način revolucionarnog krila u radničkom pokretu isticali reformisti u Zapadnoj Evropi.

Vukovarski kongres KPJ 1920.god.

Na Drugom kongresu SRPJ(k) u Vukovaru, juna 1920.god., centrumaši su poraženi, pri čemu se nadmoćna većina partijskih predstavnika opredijelila za revolucionarnu partijsku platformu. Izabrano je novo Centralno partijsko vijeće, koje je imalo 16 članova. Za sekretare Centralnog partijskog vijeća su izabrani Sima Marković i Filip Filipović.

Usvojen je Program, koji odlučno proklamuje revolucionarnu orijentaciju za rušenje kapitalizma, diktaturu proletarijata i sovjetsku republiku. Partija mijenja ime u Komunistička partija Jugoslavije (KPJ). Partija je strogo centralizovana ukidanjem dotadašnjih pokrajinskih vijeća. Dio centrumaških delegata napustio je Kongres. Drugi centrumaši su nastavili da djeluju unutar Partije, objavljujući septembra 1920.g. *Manifest opozicije KPJ*. U decembru 1920.god. oni su isključeni iz Partije.

RUDARSKE POBUNE

Husinski rudari

Jedan od najznačajnijih događaja klasnog otpora u tom periodu je bila Husinska buna. Štrajk rudara je izbio decembra 1920. god. u malom rudarskom naselju Husino nedaleko od Tuzle, koji se ubrzo proširio i na okolne rudnike tuzlanskog basena. Na hiljade rudara i članova njihovih porodica uključilo se u pobunu, zahtijevajući socijalnu pravdu i pravedniji tretman.

Reakcija režima bila je izuzetno represivna. Kraljevska vlada poslala je žandarmeriju i vojsku kako bi ugušila štrajk. Eskalacija je uslijedila 28. decembra, kada su žandarmi otvorili vatru na okupljene rudare u Husinu. U tom sukobu ubijeno je sedam rudara, dok su desetine ranjeni ili uhapšeni.

Progon rudara koji je uslijedio nakon krvavog gušenja Husinske bune bila je represija na stotine radnika i članova njihovih porodica, a vođe pobune su osuđene na zatvorske kazne.

Zastava

Grb

Rast radničkog otpora, teror režima je samo jačao i krajnje radikalnu struju u Partiji. Toj radikalizaciji su doprinijeli događaji sa pobunom rudara u Istri.

Prije dolaska na vlast italijanskih fašista došlo je do gušenja radničkog otpora na prostoru Istre. Zbog učestalih napada fašista na njihove organizacije i radničke domove i skoro robovlasničkog odnosa prema radnicima rudnika u Labinu, dolazi do generalnog štrajka oko dvije hiljade rudara. Krilatica im je bila - *Rudnik je naš*. Rudari u kratkom vremenskom roku zauzimaju rudnike, organizuju vlast sa naoružanom *crvenom stražom* kao zaštitom od fašista, te sami rukovode proizvodnjom rudnika uz podršku dijela seljaka zemljoradnika. Proglasili su Labinsku republiku. Uslijedila je odmazda italijanske uprave u Istri. Uhapšeno je četrdesetak rudara, dvoje je ubijeno, a jedan rudar umro od posljedica štrajka.

Labinska republika je trajala od 2. marta do 8. aprila 1921.god. i smatra se prvom antifašističkom pobunom.

Teritorija Labinske republike

OBZNANA I ZABRANA KPJ

Tekst Obznane

Usljed narastanja klasnog otpora u zemlji, a odmah nakon Husinske bune, režim je 29.decembra 1920.god. objavio *Obznanu* kojom zabranjuje rad KPJ.

Vlada je naredila:

1. Da se do rešenja Ustava zabrani svaka komunistička i druga razorna propaganda, da se obustave njihove organizacije, zatvore njihova zborišta, zabrane njihove novine i svi drugi spisi koji bi mutili spokojstvo i mir države, propovedali, pravdali i hvalili diktaturu, revoluciju ili ma kakvo nasilje. Odmah se imaju uzaptiti svi pozivi na generalni štrajk i do mesec dana zatvoriti svi koji ih čine usmeno ili pismeno.

2. Zabranjivaće se sve štampane stvari kojima se umanjuje značaj ovih mera naređenih za održavanje slobode, reda i

svojine. Po sebi se razume da ostaje netaknuta sloboda javne reči i pisanja, ako se njima ne vređa država i ne izaziva javna demoralizacija.

3. Da se u svakom slučaju nereda sa razornim karakterom prvo preduzimaju oštre mere protiv vođa i moralnih podbadača, bili oni tu ili pravili veštački alibi.

4. Zavodi se obavezna prijava oružja. Ko ne prijavi vatreno oružje i eksplozive, kažnjava se na tri meseca zatvora sa radom.

5. Za sve vreme rada Ustavotvorne skupštine zabranjene su u Beogradu svake manifestacije rastrojnog i uzbudljivog karaktera. Vojnom sudu na suđenje predaju se svi, koji bi istavljali oružani otpor državnim organima sigurnosti.

6. Da se s našeg zemljišta proteraju svi stranci koji bi se smutnjama pridruživali i jačali ih.

7. Da se iz državne službe otpuste svi činovnici viši i niži, koji bi produžili propagandu boljševizma u našoj zemlji, a da se oduzme pomoć za školovanje svim studentima komunistima.

Protest u Beogradu povodom Obznane

NA BIJELI TEROR CRVENIM TEROROM

KPJ nije se snašla u novonastaloj situaciji, posebno rukovodstvo i nije imalo adekvatni odgovor na *Obznanu*. Rukovodstvo je nastupilo krajnje oportunistički, smatrajući da je *Obznana* privremenog karaktera, te da treba sačekati i da treba tražiti načina za nastavak rada.

Rudolf Hercigonja

Pripadnici Crvene pravde

Alija Alijagić

Još u maju 1920.god. zagrebačka skojevaska organizacija je bila protiv učešća Partije na izborima. Rudolf Hercigonja i grupa oko njega su kritikovani od strane Partije kao *pelagićevsko-anarhistička grupa*. U grupi su bili i Zlatko Šnajder, Janko Mišić, Marijan Stilinović i Rodoljub Čolaković. Oni su bili nezadovoljni oportunističkim držanjem rukovodstva Partije i vjerovali su da je individualni teror jedino sredstvo koje je preostalo proletarijatu u kraljevini SHS. Hercigonja inicira stvaranje Crvene pravde, organizacije koja je za cilj imala da se obračuna sa tvorcima *Obznane*.

Juna mjeseca 1920.god. Spasoje Stejić je pokušao atentant na regenta Aleksandra Karađorđevića bacivši bombu na njegovu kolonu, dok je istog mjeseca Alija Alijagić, pripadnik Crvene pravde, ubio tvorca *Obznane*, ministra unutrašnjih poslova Milorada Draškovića. Policija je pohapsila atentatore. Spasoja Stejića su osudili na doživotnu robiju, a Aliju Alijagića na smrt vješanjem.

Poslije usvajanja Zakona o zaštiti države i novog Ustava, režim je krenuo još brutalnije. Pohapšeni su mnogi komunistički rukovodioci. Jedan broj članova je otišao dublje u ilegalu, drugi je bio u zatvoru, treći su se sklonili u Beč i Moskvu, dok se veliki broj pasivizirao. Broj članova je spao, od desetine hiljada prilikom osnivanja Partije, na nepunu hiljadu.

LIJEVA I DESNA FRAKCIJA

Đuro Cvijić

Sima Marković

Kao posljedica policijskog progona, došlo je do narušavanja jedinstvenog rukovodstva Partije. Djelovali su zamjenički Izvršni odbor u zatvoru i Zagračni biro u Beču. U uslovima zabrane KPJ, počele su frakcijske borbe. Sima Marković, vođa *desne frakcije*, je radio u nezavisnim sindikatima sa sjedištem u Beogradu, smatrajući da je zabrana KPJ prolazna i da ima mjesta za rad. Ubrzo je konstituisana *lijeva frakcija* unutar KPJ, koja se borila protiv *oportunističke politike*.

Nezavisna radnička partija Jugoslavije (NRPJ) je osnovana januara 1923. god. u Beogradu. Ova partija je predstavljala legalan oblik rada, tada ilegalne KPJ. Na čelu partije je bio Sima Marković. NRPJ je izmijenila raniji Program i Statut KPJ i imala je svoj legalni organ *Radnik* koji je zamijenio *Radničke novine*.

Partija je učestvovala na izborima 1923. god. i osvojila samo 18.000 glasova. Jula 1924. god. režim je donio odluku o zabrani partijskih listova NRPJ, a ubrzo poslije toga je donesena i odluka o zabrani Partije.

Kominternu je u tom periodu propagirala saradnju sa seljačkim partijama i potencirajući priznavanje prava na samoopredjeljenje naroda do otcepljenja. Komunisti su se nadali da će na taj način privući seljačke partije, ali i destabilizovati postojeće države. Na Balkanu je trebalo srušiti Kraljevinu SHS, Rumuniju, Bugarsku, Albaniju i Grčku, da bi se, kroz njihovo cijepanje, stvorila Balkanska sovjetska federativna socijalistička republika. Prihvatanje ovakvog gledišta postalo je osnova politike *lijeve frakcije*, koju je predvodio Đuro Cvijić, zajedno sa Kostom Novakovićem, Trišom Kaclerovićem i drugima, dok se ovoj politici protivio Sima Marković, vođa *desne frakcije*, koja je zastupala stav da je nacionalno pitanje ustavno pitanje i da bi pretjeranim njegovim isticanjem došlo do podjela u radničkom pokretu i slabilo njegovo jedinstvo sa prodorom nacionalizma, kao i da situacija nije revolucionarna.

Pristalice *desne frakcije* su bile više skoncentrisani u Beogradu, a *lijeve frakcije* u Zagrebu. Položaj i uticaj ovih frakcija u KPJ je zavisio od samog kursa koji je zauzimala Kominternu uslovljenim prije svega razvojem međunarodne situacije.

Đuro Cvijić u Beču pokreće partijski teorijski list *Borba* 1922.god. i za vrijeme diskusije o nacionalnom pitanju u KPJ žustro polemische sa Simom Markovićem. U proljeće 1924. godine, Cvijić postaje član Izvršnog komiteta Balkanske komunističke federacije, krovne organizacije balkanskih komunista.

Sima Marković je 1922.god. uhapšen i osuđen na dvije godine zatvora.

Na Drugoj zemaljskoj konferenciji, u maju 1923. god. Triša Kaclerović, predstavnik partijske ljevice, zamijenio je Simu Markovića na mjestu sekretara Partije.

Dok je Sima Marković bio u zatvoru održana je Treća zemaljska konferencija KPJ januara 1924. godine, na kojoj je usvojena rezolucija o nacionalnom pitanju, načelno suprotstavljena stavovima Sime Markovića. Godinu dana kasnije 1925. god., zbog zaoštavanja frakcijskih borbi, Kominternu po prvi put direktno interveniše raspuštanjem CK KPJ i postavljanjem Đura Cvijića na mjesto sekretara Partije.

Posle izlaska iz zatvora Sima Marković se uključuje u žestoku raspravu oko nacionalnog pitanja. Sukobi oko nacionalnog pitanja u KPJ su bili sve žešći, pa je nacionalno pitanje u Jugoslaviji stavljeno na diskusiju na Petom proširenom plenumu Izvršnog komiteta Kominterne, održanom aprila 1925.god. u Moskvi. U diskusiji o tom pitanju sudjelovao je i Staljin, koji je stavove S. Markovića podvrgao oštroj kritici kao socijaldemokratske.

Na Trećem kongresu KPJ, maja 1926. god. u Beču, nastavila se oštra borba između vođe *lijeve frakcije* Đura Cvijića i *desne frakcije* Sime Markovića. Prisustvo na kongresu Georgija Dimitrova omogućilo je dolazak Markovića na čelo Partije. Međutim, i pored prividnog jedinstva ispoljenog na Trećem kongresu KPJ, frakcijska borba između *ljevice* i *desnice* je nastavljena. Već u novembru iste godine, na Plenumu CK KPJ, za političkog sekretara CK KPJ je izabran Cvijić umjesto Markovića.

U jesen 1927. god. Sima Marković je ponovo uhapšen, a ostali deo Politbira se seli u Zagreb. Opet je buknula kriza. Kominternu je odlučila da interveniše i sazvala je partijsku konferenciju u Moskvi. Rezultat je bilo *Otvoreno pismo Kominterne članovima KPJ*, u kojem ih poziva da učine kraj frakcijskim borbama i formiraju radničko rukovodstvo. Marković okuplja u Beogradu grupu komunista s kojom se suprotstavlja politici Partije.

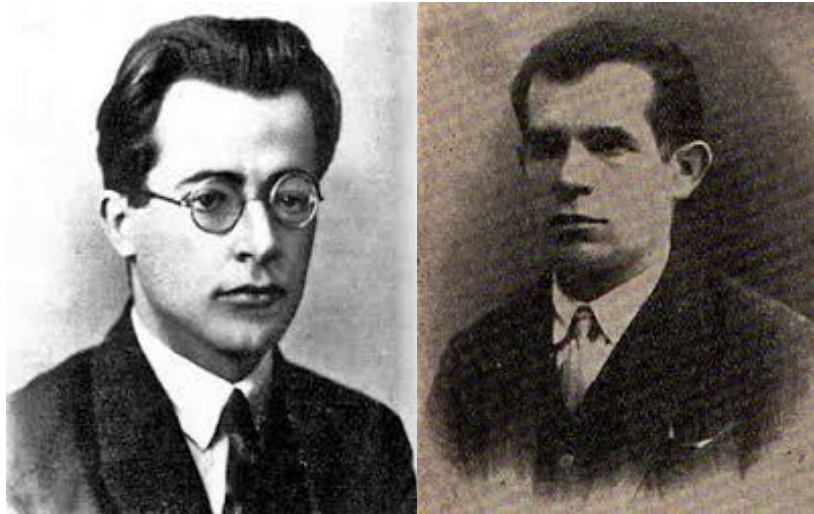
Nakon *Otvorenog pisma Kominterne*, koje osuđuje frakcijske borbe, Cvijić je napadnut kao najistaknutiji i najglasniji vođa ljevice. Nije prihvatio *Otvoreno pismo Kominterne*, jer je smatrao da je ljevica sprovodila ispravnu boljševičku liniju, i da se

stoga ne može smatrati frakcijom. Zbog ovakvog stava je udaljen iz partijskog rukovodstva, dok se prema Markoviću postupilo još strože i on je isključen iz Partije.

Slaba pozicija KPJ u Kominterni tokom cijelog njenog postojanja je velikim dijelom proizlazila iz uvjerenja da jugoslavenski komunisti nisu sposobni da sami formiraju i sprovode jedinstvenu partijsku liniju. To je imalo za posljedicu da kasnije lakše i dođu pod veći udar *Velike čistke* u Sovjetskom Savezu. No, to je dovelo do jačanja potrebe za partijskim vođstvom koje bi bilo sposobno ujediniti partiju i održavati partijsku disciplinu, odnosno, provesti proces *boljševizacije* Partije. Zahjevi da se prestane sa frakcijskim borbama su dolazili i iz samih partijskih organizacija, a što je i bio zaključak zagrebačke mjesne konferencije u tom periodu.

DREZDENSKI KONGRES

Palmiro Toljati

Đuro Đaković

Četvrti kongres Komunističke partije Jugoslavije (Drezdenski kongres) održan je u Drezdenu, novembra 1928. godine.

Kongres je održan u atmosferi zaoštrenih nacionalnih tenzija u Jugoslaviji, u obimu neviđenom do tada, nakon atentata u Narodnoj skupštini i ubistva poslanika Hrvatske seljačke stranke i smrti njenog vođe Stjepana Radića od posljedica ranjavanja.

Na kongresu je zaključeno da se Kraljevina Jugoslavija nalazi pred revolucijom. Kongres je potvrdio pravo ugnjetenih naroda na samoopredjeljenje i donio odluku o stvaranju nezavisnih država - Hrvatske, Crne Gore, Makedonije i Slovenije, dok bi mađarski i albanski narodi imali pravo da se odvoje.

Kao glavni neprijatelj naroda prepoznata je *hegemonistička buržoazija i njena vojna monarhija*. Jugoslovenski komunisti, a posebno pripadnici vladajuće srpske nacije, treba da priznaju *pravo na otcepljenje i pravo na oružani ustanak protiv nacionalnog ugnjetavanja*. Poseban osvrt dat je na težak položaj albanskog naroda pod beogradskim režimom:

„S imperijalističkim ugovorima o miru ostala je posle rata i oko trećina albanskog naroda pod vladavinom velikosrpske buržoazije, protiv kojeg ona sprovodi isti ugnjetački režim kao i u Makedoniji... Albanski narod, kapitalistički još nerazvijen, kako u Albaniji tako i u Jugoslaviji, može da se oslobodi i ujedini samo u naslonu na radništvo, seljaštvo i ostale pokrete ugnjetenih nacija na Balkanu, u masovnoj nacionalno-revolucionarnoj borbi kako protiv velikosrpskog, tako i protiv italijanskog imperijalizma i domaće begovske kontrarevolucije.“

Antonija Tončka
Čeč (Olga)

Takođe je usvojen nepomirljiv stav Kominterne o socijaldemokratiji kao *blizancu fašizma*, a članstvu KPJ zabranjeno je da ulazi u reformističke sindikate i djeluje unutar buržoaskih opozicionih partija.

Drugi kongres Kominterne 1920.god., usvojio je i teze o međunarodnom komunističkom pokretu žena, sa upustvima partijama. Istaknuto je da ne treba stvarati samostalne ženske organizacije, već ih treba uključivati u partijske, sindikalne i druge radničke organizacije. I pored toga što je broj žena u partiji bio zanemarljiv i kretao se oko 1%, njihovo učešće u Ženskom pokretu bilo je značajno. Svojom samoinicijativnošću i hrabrošću su prednjačile u borbi za ženska prava, posebno tokom radničkih štajkova i demonstracija, među kojima je zapažena uloga bila Adele Pavošević (osiječka Roza Luksemburg), Draginje Stefanović, Anke Tamel, Antonije Čeč, Stoje Marković i drugih.

Na Kongresu je donijeta i Rezolucija o *ženskom pitanju*. Kongres je zaključio da je Partija u dotadašnjem radu potcjenjivala rad među ženama, da nije pružala dovoljnu pomoć aktivnim ženskim partijskim kadrovima i da se iskustva iz rada u pojedinim pokrajinama nisu koristila. U rezoluciji je naglašeno da je potrebno pojačati rad među ženama, organizovati ilegalni rad po kružocima, posvetiti posebnu pažnju uključivanju žena u sindikat i početi sa političkim radom među ženama na selu.

Zaključeno je da jugoslovenska buržoazija nastoji da preusmjeri žensko nezadovoljstvo i među njima učvrsti buržoaski uticaj. Posljedica ovoga rada je da se ogromne mase radnica i seljanki nalaze pod ideološkim i organizacionim uticajem buržoazije. Zato KPJ stavlja sebi u zadatak *da pridobije široke mase radnica i seljanki za jedinstven front revolucionarne klasne borbe*.

Kominternu je poslala na Kongres rukovodioca italijanskih komunista Palmira Toljatija da postavi novo rukovodstvo KPJ.

Drezdenski kongres je osudio *lijevu i desnu frakciju*, a na čelo Partije je postavljeno radničko rukovodstvo, odnosno ljudi koji nisu bili angažovani u frakcijskim borbama. Za političkog sekretara izabran je Jovan Mlišić, a Đuro Đaković za organizacionog sekretara Partije. Kongres je odlučio da novi CK KPJ mora biti sastavljen od komunista svih jugoslavenskih nacionalnosti koji su po socijalnom sastavu pretežno radnici. Partija je tada imala 2034 člana.

ŠESTOJANUARSKA DIKTATURA I AVANTURIZAM PARTIJE

Nakon ubistva hrvatskih poslanika u Skupštini i zavođenja diktature od strane kralja Aleksandra januara 1929. god. KPJ je pozvala na oružani ustanak, pogrešno procjenjujući svoje snage i spremnosti masa na radikalniju borbu.

„Jedini izlaz iz ove krize za radničku klasu i seljaštvo jeste oružana borba, građanski rat protiv vladavine hegemonističke srpske buržoazije. Nikakve parlamentarne i demokratske kombinacije, nikakve vlade, njihovi izbori i pacifističko očekivanje nisu u mogućnosti da udovolje ma i jednom od osnovnih zahtjeva radničke klase, seljaštva i ugnjetenih naroda. Za radni narod osim oružane borbe drugog izlaza nema... Protiv generalske vlade, za vladu radnika i seljaka, za samoopredjeljenje sviju naroda Jugoslavije.“ (Iz Proglasa KPJ)

Jovan Mališić

Ubijeni Janko Mišić i Mijo Oreški

Janko Mišić

Članovi Partije su poslani u razne krajeve zemlje da prikupljaju oružje i organizuju napade na policiju. Prva polovina 1929. god. obilježena je nizom oružanih okršaja između članova partije i policije. Malobrojni članovi su uzalud pokušavali da pokrenu mase na *oružani ustanak* putem izolovanih uličnih borbi. Stanovništvo nije slijedilo poziv, niti bilo spremno za borbu, a odgovor jugoslovenske policije je bio brutalan. Uslijedile su bezobzirne policijske odmazde, tokom kojih su ubijeni i uhapšeni mnogi partijski kadrovi.

U oružanim borbama sa policijom ubijeni su Đura Đaković, sekretar KPJ, Nikola Hećimović, sekretar Crvene pomoći, kao i članovi CK KPJ Marko Mašanović, Risto Samardžić, Božo Vidas Vuk, Bračan Bračanović i sedam sekretara SKOJ-a - Janko Mišić, Zlatko Šnajder, Pero Popović Aga, Mijo Oreške, Josip Kolumbo, Paja Marganović i Josip Debeljak. Mnogi drugi članovi su uhapšeni i osuđeni na dugogodišnje zatvorske kazne. Preživjeli pripadnici partijskog vodstva pobjegli su u Beč ili Moskvu. Desetkovane partijske organizacije u državi počele se oporavljati tek 1932. godine.

Antun Mavrak

Mnogi u Partiji pozivali su rukovodstvo izabrano na Drezdenschom kongresu na odgovornost. Vođstvo KPJ je bilo meta žestoke kritike Kominterne, zbog tendencije razvoja ilegalne partije ka *pučizmu*, a na štetu radničkog organizovanja. Kominternu je saopštila da je slogan o *oružanom ustanku* bio potpuno pogrešno shvaćen u Jugoslaviji. U avgustu 1930. god. Izvršni komitet Kominterne napao je Martinovića (Jovana Mališića) kao *pučistu*, smjenivši ga, a kasnije i izbacivši iz Partije. Kominternu je na njegovo mjesto imenovala Antuna Mavraka, dok je Filip Filipović, zamijenio ubijenog Đura Đakovića.

KONSOLIDACIJA PARTIJE

Milan Gorkić

KPJ se poslije neuspjelog ustanka i represije režima, u naredne tri godine nalazila u neredu, dok je Kominternu svakih nekoliko mjeseci imenovala i smjenjivala partijsko rukovodstvo. Ovakvo je stanje zaustavljeno nakon što je Kominternu 1932.god. raspustila tadašnje vođstvo KPJ i postavila Milana Gorkića (pravo ime, Josip Čazinski) za rukovodioca Privremenog rukovodstva. Pored njega, privremeno rukovodstvo su činili Blagoje Parović i Vladimir Ćopić. U iduće četiri godine dolazi do konsolidacije Partije i proširenja članstva. U Partiji se stvorio početni privid jedinstva, iako su se nesuglasice nastavile, naročito u emigrantskoj zajednici, čije je članstvo naglo naraslo.

Već od imenovanja Gorkića, neki komunisti, posebno u Moskvi su izložili neslaganje sa njegovim postavljenjem, optuživši ga za dezerterstvo tokom neuspjelog partijskog ustanka, *te da je beskrupolozni karijerista koji nema veze ni sa zemljom ni sa našim radničkim pokretom i Partijom* (Đ.Cvijić), ili kasnije izlaganje Rodoljuba Čolakovića - *Gorkić je uspio da bude postavljen (a ne izabran) na najodgovorniji položaj u KP, ali nije bio dorastao za funkciju koju je dobio. Glavni razlog — Gorkić je bio, i tako se osjećao, na prvom mjestu funkcioner, činovnik Kominterne, a ne rukovodilac revolucionarne partije jedne zemlje.*

Gorkić, 1934.god. u Beču, upoznaje Josipa Broza Tita i u narednom periodu ga snažno podržava, te ubacuje u vrh KPJ.

Na Četvrtoj zemaljskoj konferenciji KPJ, u Ljubljani 1934.god., formiran je novi Politbiro. Osim Gorkića, članovi Politbiroa bili su Blagoje Parović, Adolf Muk, Josip Broz Tito i Kamilo Horvatin.

Početak 1935. god. Gorkić je preporučio Tita za rad u Moskvi.

Kominternu je 1936. god. postavila Gorkića za generalnog sekretara KPJ (prvi put je u KPJ uvedena ta funkcija), a Josipa Broza za organizacionog sekretara. Odlučeno je da Gorkić ostane u inostranstvu sa sjedištem CK KPJ, koje je iz Beča 1937.god. prebačeno u Pariz, dok će Tito otići na partijski rad u Jugoslaviju.

Neslaganje u Partiji je ponovo eskaliralo do te mjere da ga je Kominternu protumačila kao obnovu frakcijskih borbi. Vladimir Čopić je kritikovao Gorkića za *desne greške*, a još žešći napadi su dolazili od *ultraljevice*, odnosno Kaznioničkog komiteta iz kaznionici u Sremskoj Mitrovici.

Nakon Četvrte zemaljske konferencije (Ljubljana 1934.god.) dolazi do postepene promjene partijske linije u vezi Jugoslavije, uzrokovane fašističkom prijetnjom nakon nacističkog preuzimanja vlasti u Njemačkoj. Tako je zaključcima Konferencije naglašena potreba oružanog ustanka protiv *fašističke jugoslavenske diktature*, ali bez eksplicitnog pozivanja na raspad Jugoslavije i formiranje Balkanske federacije. Na konferenciji je takođe odlučeno o organizovanju komunističkih partija u Hrvatskoj i Sloveniji unutar KPJ, što se ostvarilo tokom 1937. godine.

Do Sedmog kongresa Kominterne 1935.god., KPJ znatno brojčano ojačala sa rastućim uticajem u masama.

Gorkić je pozvan u Moskvu početkom 1937. god. i smenjen je sa funkcije Generalnog sekretara Partije, uhapšen, osuđen i streljan. Sam čin formiranja posebne komisije i sjednice Sekretarijata Izvršnog komiteta Kominterne predstavljao je priznanje postojanja duboke krize u KPJ. Gorkiću se na teret stavljalo niz optužbi, gdje je obnova frakcionaštva u Partiji bila samo od jednih. Zatim, blag odnos prema trockistima, veza sa bivšom ženom koja je optužena za špijunažu, odgovornost za neuspjeh i slanje dobrovoljaca u Španiju i njihovo hapšenje, podsticanje likvidacionizama u politici Partije, interpretacija politike Narodnog fronta uz legalizovanje rada Partije uz nedostatak budnosti. Gorkić se fokusirao na legalizovanje rada članova Partije, smatrajući to načinom na koji se mogu zaustaviti masovna hapšenja komunista u zemlji, dok je Kominternu upravo takav rad smatrala uzrokom masovnih hapšenja komunista. Njegov stav prema Narodnom frontu ne samo da je bio likvidacionistički, nego je indirektno uticao na masovna hapšenja mnogih istaknutih jugoslavenskih komunista.

Tokom perioda od 1932. do 1937.god., u KPJ traje proces konsolidacije Partije, obnova članstva, postepena promjena odnosa prema postojanju Jugoslavije, politika na stvaranju antifašističkog Narodnog fronta, jačanje uicaja Partije u masama, ali i obnova i zaoštavanje frakcijskih borbi koji dobijaju na većoj žestini nego u ranijem periodu, kao i slabljenja budnosti u samoj partiji sa velikim provalama i hapšenjima. Uticaj na jačanje Partije je odigrao uspon fašizma u Evropi i dolaska Hitlera na vlast u Njemačkoj, kao i politička situacija u Jugoslaviji nakon ubistva kralja Aleksandra u Marseju 1934. godine.

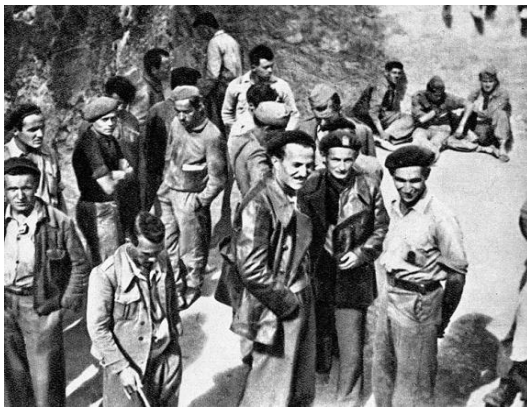
U ŠPANSKOM GRAĐANSKOM RATU

Borba herojskog španskog naroda nije samo borba koja će imati za rezultat pobjedu ili poraz demokratije samo u Španiji, nego je to početak oružanog sukoba fašizma i demokratije čitavog sveta.

(Proglas CK KPJ, oktobra 1936.god.)

U Španskom građanskom ratu, od 1936. do 1939. god. učestvovalo je 1.775 Jugoslovena. Kao članovi Internacionalnih brigada borili su se na strani Španske republike protiv fašista. Poginulo ih je 595, dok su ostali poslije rata bili zatvarani u koncentracione logore u Francuskoj. Veliki broj njih je, po povratku u Jugoslaviju, učestvovao i u Narodnooslobodilačkoj borbi i 116 ih je poginulo.

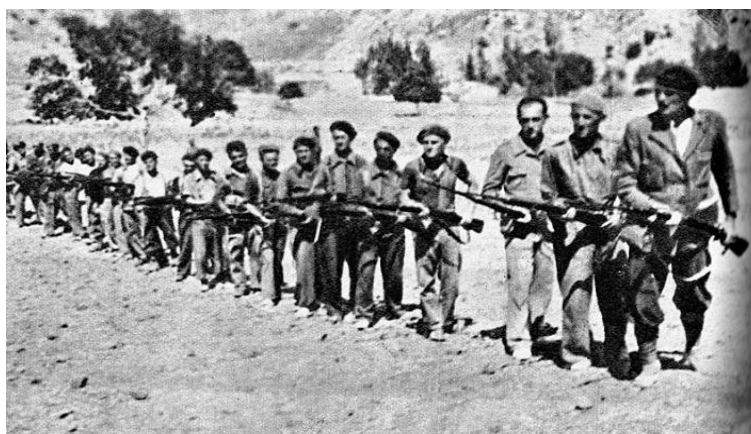
Među Jugoslovenima koji su se borili u Španiji bilo je pripadnika svih nacionalnosti. Polovina dobrovoljaca su bili komunisti, dok je veliki broj bio i nestranačkih lica, a jedan veoma mali broj i pripadnika socijaldemokrata, Hrvatske seljačke stranke i anarhista. Među jugoslovenskim dobrovoljcima bilo je i 16 žena.

Bataljon Đuro Đaković

Baterija Karl Libkneht

Marko Oreški Krtija na čelu bataljona Đuro Đaković

Članovi KPJ su zauzimali značajne položaje u republikanskoj vojsci, među kojima je Vladimir Čopić imao čin pukovnika i komandanta 15. Internacionalne brigade, dok je Blagoje Parović, član Politbiroa CK KPJ i politički komesar 13. Internacionalne brigade, poginuo nedugo nakon dolasku u Španiju 1937. godine.

Blagoje Parović

Beživotno tijelo B.Parovića

Sahrana B. Parovića

Antifašistički dobrovoljci su u Španiju odlazili isključivo ilegalno pri čemu je režim po svaku cijenu nastojao da ih onemogući. Pored velikih uspjeha KPJ u organizovanju pomoći i odlaska dobrovoljaca, bilo je i neuspješnih akcija. Februara 1937.god. u organizacije Partije sa Korzike je krenuo brod „La Kors“ kako bi pokupio dobrovoljce iz Jugoslavije. Glavni organizator ove akcije bili su Gorkić, Josip Broz Tito i Adolf Muk. Brod je trebao da preveze 500 jugoslavenskih dobrovoljaca. Akcija je provaljena i dobrovoljci koji su čekali da se ukrcaju, na obalama Dalmacije i crnogorskog primorja, masovno su hapšeni (u Dalmaciji preko stotinu, a u Crnoj Gori preko 400). Uhapšen je i Adolf Muk, član rukovodstva Partije, koji je pod policijskom torturom sve priznao, otkrio identitet Gorkića i ostalih članova rukovodstva, nakon čega je došlo do hapšenja mnogih članova Partije širom zemlje. Dobivši pogrešne informacije o Mukovom navodnom herojskom držanju, Gorkić je organizovao međunarodnu kampanju podrške za njegovo puštanje iz zatvora. Muk je osuđen na dugogodišnju robiju, a za vrijeme okupacije streljan od italijanskih fašista.

Krajem 1938. god. vlada španske republike je donijela odluku o raspuštanju Internacionalnih brigada. Mnogi Jugosloveni su prešli u Francusku, gde su zatvoreni u logore. U francuskim logorima su bili zatočeni od kraja 1938.god. do njemačkog napada na Francusku maja 1940. godine. Kad je Francuska kapitulirala, postojala je velika opasnost da bivše španske borce nacističke snage pobiju ili odvedu u logore, u Njemačku. Komiteti KPJ u logorima odmah donose odluku o brzom organiziranju punktova za prebacivanje interniraca za Jugoslaviju. Neki su uspjeli preko Njemačke da pobjegnu u Jugoslaviju, a neki su zatvoreni u njemačke logore.

Jugoslovenski *španci* su u masama uvijek predstavljali uzvišeni pojam lične hrabrosti i odanosti borbi protiv fašizma. Tokom završnih operacija za oslobođenje

Jugoslavije, sve četiri armije predvodili su španski borci - Koča Popović, Peko Dapčević, Kosta Nađ i Petar Drapšin.

Koča Popović

Peko Dapčević

Petar Drapšin

Kosta Nađ

ROBIJAŠNICE

Kroz kaznionice i zatvore je prošao ogromni broj članova KPJ. Prilikom hapšenja policija je brutalno postupala, služila se premlaćivanjem i mučenjem kako bi iznudila priznanja. Nakon predaje sudu i odlaskom na robiju uslovi su bili podnošljiviji. Do tih podnošljivijih uslova komunisti su došli kroz dugu i tešku borbu koja se odvijala kroz proteste, štrajkove glađu, kao i uznemiravanjem domaće i međunarodne javnosti. To je urodilo plodom, pa su komunisti bili odvojeni od ostalih zatvorenika i imali su pravo na knjige. Tako su zatvori postali *crveni univerziteti* gdje su postojali kratkoročni i dugoročni programi učenja, koji su, pored marksističko-lenjinističkog obrazovanja, uključivali i proučavanje stranih jezika i opštih predmeta.

Na robiji nisu bili samo muškarci, nego i žene komunistkinje. Zbog svoje upornosti i aktivnosti žene komunistkinje bile od strane vlasti proganjane, hapšene i osuđivane na kazne zatvora, od jedne do 10 godina robije, zato što su bile komunistkinje i što su izvršavale razne partijske zadatke, kao što su: umnožavanje i rasturanje partijskog materijala, prikupljanje priloga za Crvenu pomoć i učešće u rukovodstvima te organizacije, držanje komunista ilegalaca u svojim stanovima i pribora za umnožavanje propagandnog materijala, obezbeđivanje i održavanje raznih sastanaka u stanovima, učešće u demonstracijama, održavanje veza između pojedinih partijskih organizacija i rukovodstava, pisanje pisama, članaka i parola, primanje i smeštaj većih količina partijske literature itd. Veći broj žena prošao je kroz istražne zatvore u kojima su mučene, a mnoge su na sudskim procesima, u nedostatku dokaza, oslobađane optužbe i su osuđene na manje vremenske kazne, do godine dana zatvora. U tom periodu su među osuđenim su i Roza Keri-Marton, krojačica iz Bečkereka (Zrenjanin) 10 godina robije, Savka Tasic iz Kragujevca osuđena je na 10 godina robije i Marija Breznik osuđena na tri godine robije, Kata Govorušić, višegodisnji partijski radnik i jedna od najaktivnijih i najistaknutijih žena u Bosni i Hercegovini na pet godina robije

Anka Butorac

Najveći broj komunista bio je smješten u sremskomitrovačkoj kaznionici, no mnogi su bili u zatvoru u Lepoglavi, Bileći, Glavnjači i drugim.

Tokom tridesetih godina u sremskomitrovačkoj kaznionici je bilo preko dvije stotine komunista. Tu je formiran posebni Kaznionički komitet KPJ koji je imao velikog uticaja na odluke i djelatnost Partije i u jednom periodu upravljao je partijom u zemlji. Frakcijske borbe u Partiji su se prenosile i na same zatvorenike u kaznionici i često su poprimale zaoštreniju formu, nego u Partiji spolja.

Tito i Moša Pijade na robiji Komunisti na crvenom univerzitetu

Partija je organizovala dva velika bijega iz zatvora nakon kapitulacije zemlje. Jedan je bio bjekstvo 32 komunista iz sremskomitrovačke kaznionice avgusta 1941.god. Ovaj bijeg je bio dobro organizovan i uspješno završen dolaskom zatvorenika u prve partizanske odrede.

Drugo bjekstvo se završilo totalnim neuspjehom. Akcija spašavanja komunista i antifašista iz ustaškog zatvora u Kerestincu jula 1941.god., slabo je organizovana i odnijela je velike žrtve među kojima su bili i vodeći hrvatski intelektualci, komunisti i antifašisti kao što su August Cesarec, Otokar Keršovani, Ognjena Prica i drugi. Na dogovorenom mjestu bjegunce iz Kerestince nisu dočekale udarne grupe komunista iz Zagreba. U okršajima s ustaškom potjerom ubijen je 31 bjegunac, a 44 su zarobljena i svi su pred prijekim sudom osuđeni na smrt i strijeljani. Potjeri je na razne načine uspjelo izmaći samo 14 bjegunaca, koji su se raznim putevima pridružili partizanima.

August Cesarec Otokar Keršovani Ognjena Prica

Za propast akcije u Kerestincu je došlo do međusobnog optuživanja na relaciji Mjesni komitet Zagreba i CK KPJ Hrvatske.

VELIKA ČISTKA

Staljin

Trocki

Borba za vođstvo u KPJ ne može se sagledati bez uključivanja niz faktora, prvenstveno *Velike čistke* koja se odigrala u periodu 1937. i 1938. g.u boljševičkoj partiji. Niz faktora su uzrokovali *Veliku čistku* - zaoštavanje borbe sa kapitalističkim zemljama pred Drugi svjetski rat; nadiranje fašizma i agresivnijeg nastupanja stranih agentura; jačanja otpora ostataka unutrašnjeg klasnog neprijatelja usled nastavka izgradnje socijalizma bržim tempom i pripreme zemlje za nastupajući rat; shvatanja učesnika čistke koja su se formirala u periodu neprekidnih i bespoštednih borbi koje su trajale dvije decenije, jačanje birokratizacije državnog i partijskog aparata i sukoba unutar njega samog i obračuna sa *crvenim baronima* (republičkim i oblasnim partijskim rukvodiocima i kadrovima); udruživanje poraženih struja u Partiji radi konkretnijeg djelovanja protiv rukovodstva Partije, poraz Staljina u partijskom vrhu u namjeri sprovođenja nove uloge Partije u sovjetskom društvu.

Opšte shvatanja u boljševičkoj partiji i u samoj Kominterni i njenim partijama je bilo da partija jača sa povremenim preispitivanjem svog članstva i odstranjenjem oportunističkih i neprijateljskih elemenata. I to se u boljševičkoj partiji sprovodilo nekoliko puta od pobjede Oktobarske revolucije. Iako je *Velika čistka* bila nužna i iako je dobrim dijelom uništila *petu kolonu*, ona je, poprimajući masovni karakter, dovela do toga da je stradao i veliki broj nevinih ljudi.

Posebno je zahvatila kadrove KPJ. Stalne frakcijske borbe u KPJ, neshvatanje na vrijeme od samih tih kadrova svrhu i dubinu nove čistke, njihovo udruživanje u posebne tajne grupe koje su se suprostavljale staljinskom kursu u tom periodu, kao i rad pojedinih za strane agenture, samo je doprinijelo da broj stradalih jugoslovenskih komunista bude veliki.

Posebno je tome doprinijeo prelazak kadrova na trockističke pozicije ili djelovanje u tajnim trockističkim ili drugim grupama koje su predvodili kadrovi koji su već bili suprotstavljeni boljševičkoj partiji. Trockizam u to vrijeme, kao i sam Trocki, bili su sredstvo imperijalizmu u borbi sa Sovjetskim Savezom.

Tito je još iz Pariza, aprila 1937god., ocjenjivao da je trockizam klasni neprijatelj radničke klase prema kojemu ne smije biti milosti. A u to vrijeme se citirala Staljinova ocjena trockizma: „*Savremeni trockizam nije politička struja u radničkoj klasi, nego besprincipijelna i bezidejna banda štetočina, diverzanata, uhoda, špijuna, ubica, banda zakletih neprijatelja radničke klase, koja radi po narudžbini špijunskih odeljenja inostranih država.*“

Broj jugoslovenskih komunista koji su osuđeni i većina streljana tokom *Velike čistke* nije tačno utvrđen. Među njima su bili skoro svi učesnici frakcijskih borbi i rukovodstva Partije u prethodnom periodu njenog rada.

KPJ je bila sekcija Kominterne podložna disciplini, gdje su članovi Partije bili uključeni u rad organa Kominterne. Partijski kadrovi su se školovali na Univerzitetu Kominterne (KUNZ) u Moskvi i sklanjali se od progona u svojim zemljama. Partije su i materijalno zavisile od Kominterne. Kominternu je imala široka ovlašćenja u vezi postavljanja i smjenjivanja rukovodstva Partije, ali nije imala pravo da se bavi presuđivanjem tokom čistki, jer su hapšenja i suđenja sprovodili sovjetski organi. Ipak, pored toga, Kominternu je dostavljala sovjetskim organima potrebne informacije nakon sprovođenja istraga pred sopstvenim organima.

OBAVJEŠTAJNI RAD

Sve komunističke partije članice Kominterne, kao dio zajedničkog štaba, bile su angažovane u obavještajnom radu za interese proleterske revolucije i socijalizma. Kominternu je bila centralizovana organizacija sa mnoštvom svojih organa. Tako su i svi vodeći jugoslovenski partijski kadrovi podnosili neophodne izveštaje i podatke o stanju u svojoj zemlji, stanju u Partiji i njenim kadrovima.

Mustafa Golubić

Paralelno i nezavisno o radu u organima Kominterne, određeni kadrovi su bili angažovani za rad u obavještajnim organima sovjetske vlasti. Ovi kadrovi su posjedovali znatna ovlaštenja i djelovali na raznim zadacima nezavisno od komunističkih partija svojih zemalja, te bili direktno potčinjeni Kominterni ili sovjetskim službama. Njihovi izveštaji su imali uticaja na donošenje nekih konkretnijih odluka u vezi pojedinih partija ili njihovih kadrova.

Mladobosanci koji su postali komunisti

Jugoslovenski komunisti, kao sovjetski obavještajci, dali su doprinos u borbi protiv imperijalističkih službi, njihovih agentura i fašizma, kao i u sprovođenu zadataka dobijenih u borbi za socijalizam. Među njima je svakako zapažena uloga Mustafe Golubića, Romana Filipčeva, Josipa Kopiniča, Veljka Begovića, Pavla Bastajića, Steva Krajačića i drugih. Zbog karaktera samih službi i nedostatka pouzdanih podataka teško je pravilno ocjeniti njihov značaj na pojedine događaje, odnosno njihova uticaj na donošenju konačnih odluka same Kominterne, sovjetskih organa ili rukovodilaca KPJ.

Josip Kopinič

Roman Filipčev

Vlajko Begović

BORBA ZA VOĐSTVO U PARTIJI

Josip Broz Tito

Vladimir Ćopić

Petko Miletić

Poslije smjene i hapšenja Gorkića u Partiji je započela borba za rukovodeće mjesto. Vladimir Ćopić, kao najistaknutiji španac, izgledao je kao logični izbor, no on je 1937.god. pozvan u Moskvu, a kasnije uhapšen, a potom osuđen i streljan.

KPJ je u tom periodu imala nekoliko centara u kojima je bio skoncentrisani rukovodeći kadar i kadrovi od uticaja u Partiji. Jedan centar je bio ilegalni u samoj zemlji, drugi u sremskomitrovačkoj kaznionici sa preko dvije stotine robijaša komunista, treći u Parizu, četvrti u samoj Španiji, a peti u Moskvi. Beč je tada, zbog dolaska fašista na vlast i pripajanja Austrije Trećem Rajhu, izgubio dugogodišnji primat Zagračničkog komiteta KPJ.

Ivan Marić

Labud Kusovac

Kamilo Horvatin

Privremeno rukovodstvo na čelu sa Titom je bilo u zemlji dok se ne izabere novo rukovodstvo Partije. Paralelni komitet Partije u Parizu, na čijem čelu su bili Ivan Marić i Labud Kusovac, nije priznavao vođstvo Privremenog rukovodstva. Oni su imali podršku mnogih komunista, pogotovo tokom trajanja Španskog građanskog rata, jer je tu bio tranzitni centar za odlazak u Španiju. Istovremeno u sremskomitrovičkoj kaznioni su trajali veliki sukobi između pristalica Petka Miletića *lijeve frakcije* i *desničara* i *oportuniste*, kako su ih zvali *petkovićevci*, među kojima su bili Andrija Hebrang i Moše Pijade. Petko Miletić je uživao veliki ugled u Partiji i imao je autoritet među mladim članovima na robiji, a koji su zastupali stav da pod svim uslovima treba nastaviti borbu, pa i u zatvoru, dok su *desničari* smatrali da treba sačuvati kadar i snagu za izlazak na slobodu i u međuvremenu se izgrađivati. *Petkovićevci* su bili u većini. Paralelni komitet je takođe podržavao Miletića.

Tada je Španiji među jugoslovenskim komunistima održan tzv. *Barselonski kongres* koji je dao podršku Miletiću, smatrajući da on treba da bude na čelu Partije. Vicko Jelaska koji je uživao veliki ugled među dalmatinskim komunistima takođe nije priznavao Privremeno rukovodstvo i podržavao je Paralelni komitet u Parizu.

Tito je iskoristio priliku koju mu je Kominternu dala, ne čekajući da dobije mandat za rukovođenje Partijom. Davao je podršku desnom krilu u sremskomitrovačkoj kaznioni i radio je na diskreditaciji Miletića kao konkurenta za vođstvo Partije. Nastojao je da privuče što više kadrova u kaznioni na svoju stranu. Značajna je bila i Titova fleksibilnost u pogledu kadrova i sposobnost da privuče i suparnike na svoju stranu, poput Milovan Đilasa, Borisa Kidriča i Karla Hudomalja. Tito je bio spreman na saradnju sa protivnicima, ali istovremeno bio je hitar ako treba da ih politički uništi. Slučaj Jelaska najbolja je ilustracija toga. Nezavisno o masovnoj podršci u Dalmaciji, izbačen je sa svih pozicija i iz Partije samo zato što se nije slagao s novim rukovodstvom Partije.

Kominternu je očekivala da sami članovi KPJ preuzmu inicijativu i sami riješe partijske probleme. Paralelni centar prepustio je Kominterni rješavanje jugoslavenskog pitanja, čime su zapravo ubrzali poraz pred Privremenim rukovodstvom.

U maju 1938. god., Tito je postavio novo Privremeno rukovodstvo među kojima su bili novi kadrovi bliski Titu, poput Edvarda Kardelja, Aleksandra Rankovića, Milovan Đilasa, Franca Leskoška, Ivana Lole Ribara. Većina ovih kadrova nije imala iskustva u radu pri Kominterni, niti je učestvovala u ranijim frakcijskim borbama.

1939.god., Petko Miletić i Tito su u Moskvi, gdje se trebalo odlučiti ko će od njih predvoditi Partiju. Obojica su saslušavana i davali su svoje iskaze pred organima Kominterne. Miletić je Tita napadao za oportunistam i trockizam. Tito je osporavao stečeni ugled Miletića kao hrabrog komunista, optužujući ga da je izdao policiji i odao svoje drugove, od kojih su mnogi pohapšeni, zatim ga je optužio za sektašenje i frakcionaštvo, te da je radio na razbijanju Partije, a da su sami članovi u zemlji ustupali protiv njega.

Poslije nekoliko mjeseci Petko Miletić je uhapšen, osuđen na vremensku kaznu i poslat u logor, a Tito je dobio mandat i postavljen je za Generalnog sekretara Partije.

Tito je pri povratku u zemlju, u Bohinjskoj Bistrici, sastavio novi CK koji je donio odluku da se iz Partije isključe svi članovi koji su uhapšeni i osuđeni u *Velikoj čistki*, članove Paralelnog komiteta u Parizu Marića i Kusovca, a kasnije i svi *petkovićevci* koji ne prihvataju novo rukovodstvo. Od tada Tito počinje u Partiji da uspostavlja svoju vlast, uz ograničenje i gušenje unutarpartijske demokratije. Nespornost Titovog vođstva i autoriteta u Partiji trajala je skoro do njegove smrti.

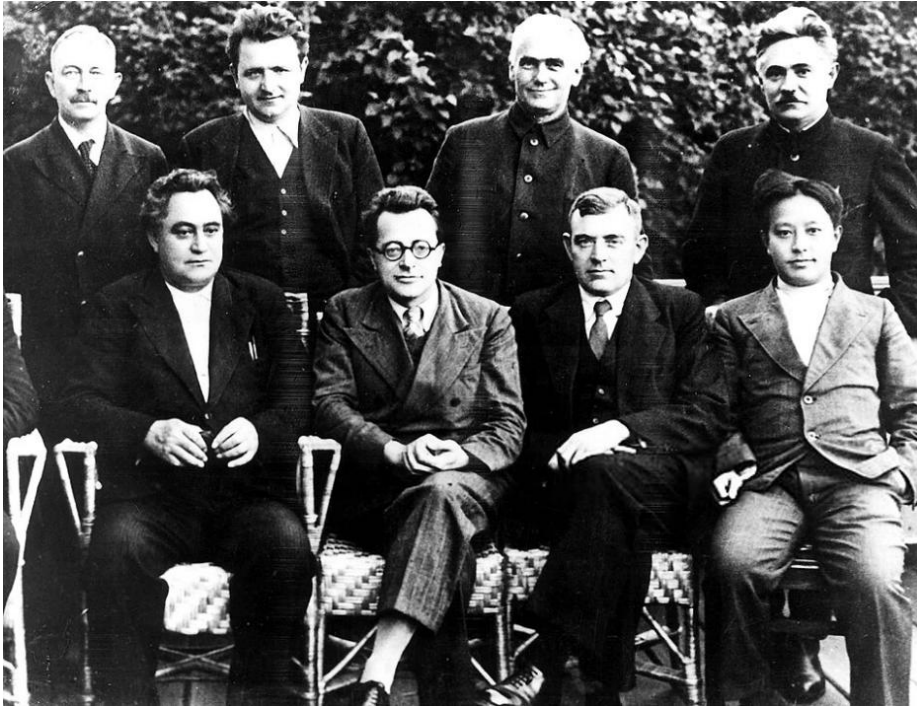
Zbog razornog antipartijskog djelovanja, grupašenja, pokušaja obnavljanja frakcijskih borbi u KPJ, unošenja zabune u redove Partije u zemlji i širenja lažnih glasina iz inostranstva, zbog veza sa trockističkim i drugim sumnjivim elementima itd. isključeni su iz redova KPJ: I. Marić i M. Marić, Labud Kusovac i njegova žena... Zbog nediscipline, grupaštva i nepokoravanja odlukama Partije, isključen je iz Partije V (icko) J(elaska) Stari... Kao elementi koji su našoj Partiji i radničkoj klasi nanijeli goleme štete u toku niza godina svojim frakcijskim i grupaškim borbama, vezama s klasnim neprijateljem, varali KI, svojim destruktivnim radom kočili razvitak Partije i na taj način obezglavljivali pokret radničke klase Jugoslavije i tako pomagali klasnom neprijatelju, isključeni su iz redova KPJ: M. Gorkić, Flašer (Ivan Gržetić), S. Marković, S. Miljuš, A. Mavrak, Krešić (Đuka Cvijić), Andrej (Stjepan Cvijić), Petrovski (Kamilo Horvatin), Senjko (Vladimir Čopić), Martinović (Jovan Mališić), Švarcman (Vilim Horvaj), Švarc (Gojko Samardžić), Dragačevac (Kosta Novaković), Berger (Akif Šerement), Liht (Rade Vujović), Graberica (Jovanka Horvatin), Drenovski (Janko Jovanović), Grgur V (ujović), Z. Miljuš ...Zbog pokušaja stvaranja frakcija u Partiji, zbog nediscipline i nepokoravanja odlukama Partije, unošenja smutnje u partijske redove i neiskrenosti pred CK i izdajničkog držanja pred klasnim neprijateljem, zbog čega je doveo u bludnju ne samo KP nego i čitavu radničku klasu, isključen je iz redova KPJ Petko Miletić. Zbog frakcijašenja, nediscipline i antipartijskog rada isključeni su Vojnilović i Korski.

Proleter, maj 1939.god.

Dolazak Tita na čelo Partije rezultat je niza okolnosti, a to su: da je u Sovjetskom Savezu prolazio talas *Velike čistke*; da je KPJ faktički ostala bez rukovodećih kadrova pa se Tito nametao kao logični izbor; da on nije aktivno pripadao niti učestvovao u frakcijskim sukobima; da je imao podršku i unutar Kominterne, da se sve dešavalo posle poraza u Španiji i pred nadolazeći rat; da je pitanje rukovodstva KPJ trebalo definitivno skinuti sa dnevnog reda; da je Tito u odnosu na ostale svoje konkurente mnogo pragmatičnije poimao borbu za vlast u okviru jedne partije i to vješto iskoristio.

Stara KPJ više nije postojala i skoro svi članovi rukovodstava do 1939.god. su bili izbačeni iz Partije. Umjesto njih, Tito je imenovao skupinu mlađih komunista sastavljenih od radnika i nekoliko intelektualaca, od kojih je većina bila nepoznata u širem pokretu, ali koji nisu bili opterećeni frakcijskim borbama.

POLITIKA NARODNOG FRONTA

*Članovi Izvršnog komiteta Kominterne na VII kongresu 1935.g.
Sjede: Georgi Dimitrov, Palmiro Toljati, Vilhelm Florin, Vang Ming.
Stoje: Oto Kusinen, Dmitrij Manuilski, Klement Gotvald, Vilhelm Pik.*

Sedmi kongres Kominterne 1935. god. označio je prekretnicu u političkoj koncepciji antifašističke borbe međunarodnog radničko-komunističkog pokreta. Na Kongresu je formulisana platforma antifašističke borbe kojim su jasno određeni zadaci komunističkih partija i svih progresivnih snaga svijeta pred nastajućom fašističkom opasnosti. Ukazujući na fašizam kao na glavnog protivnika radničkog pokreta i demokratije, Kominternu je raniju generalnu liniju borbe klase protiv klase zamijenjivala politikom koncentracije demokratsko-antifašističkih snaga.

KPJ je ideju o obrazovanju antifašističkog fronta prvi put iznijela na Četvrtoj zemaljskoj konferenciji 1934.god., da bi ta pozicija bila već određenija na Splitskom plenumu Partije 1935.god., u referatu Blagoja Parovića, a u vezi narodnog antifašističkog fronta.

Ideja o nacionalnim partijskim organizacijama iznesene na Četvrtoj zemaljskoj konferenciji, počela je da se sprovodi osnivanjem komunističkih partija Slovenije i Hrvatske 1937. godine. Reorganizacija je trebalo da posluži i oštrijem suprotstavljanju nacionalističkim uticajima van KPJ i da privuče šire, posebno seljačke mase.

Ostvarivanje ideje o konstituisanju nacionalnih partija u Komunističkoj partiji Jugoslavije izraz je postojanja nedoumice, različitih shvatanja o pojedinim nacijama u samoj Partiji.

Politika narodnog fronta upućivala je KPJ na nov stil rada, izlaženje iz dubina ilegalnosti i izražavanje u novim oblicima, kao i na osvajanje novih sredina i ustanova

i razvijanje saradnje s građanskim strankama. Strategija savezništva tražila je odustajanje od sektaštva i strpljivost u radu, te obraćanje pažnje na nagomilane socijalne i ekonomske probleme radničke klase i naroda. Povezujući se s masama, KPJ je zadržavala predvodničku ulogu kao tumač njihovih interesa. Uskoro je postala najvažniji antifašistički činilac.

U cilju osnivanja jedinstvenog fronta radničke klase, odnosno antifašističkog fronta, KPJ je pokušala sa legalističkim organizacionim formama poput osnivanja Jugoslovenske radničke stranke 1935. god., odnosno Stranke radnog naroda 1938. god., koalicijom s građanskim opozicionim strankama, što ne dovodi do značajnijih rezultata, između ostalog jer su vođe građanskih stranaka u tome tražile svoje posebne interese, a KPJ nije htjela da odstupi od svoje utvrđene platforme.

Bez obzira na to što KPJ uoči rata nije uspjela formirati narodni front, pa čak ni jedinstveni front radničke klase na području Jugoslavije kao cjeline, ipak su borbe i brojne akcije koje je Partija poduzimala u tom smislu imale veliko značenje. Partija je utrla put svom organizacionom učvršćenju i zbližavanju sa masama.

KPJ se nakon neuspjelih sporazuma s opozicionim građanskim strankama orijentisala na vlastite snage, uspostavljajući neposredne kontakte sa širokim narodnim slojevima i sa pojedincima iz demokratskih građanskih stranaka, nudeći im svoju političku platformu.

Niz događaja i demonstracija koje su predvodili, ili u njima učestvovali, komunisti su imali narodnofrontovski karakter. Tako je i Belvederski protestni zbor, održan juna 1936. godine u blizini Cetinja, imao narodnofrontovski karakter i bio jedna od najvećih takvih manifestacija tog tipa. Osnovni cilj protesta je bilo vršenje pritiska na vlasti da puste iz zatvora pohapšene komuniste i otvore javne radove, kako bi narod mogao da stekne bilo kakvu zaradu. Plan je bio i da se ispostave i zahtjevi za ravnopravnost Crne Gore. Zbor su organizovali i na njemu učestvovali komunisti, federalisti, radikalni disidenti i lijevo krilo Saveza zemljoradnika. Policija je napala demonstrante i ubila šest lica i ranila više njih, dok su 74 demonstranta uhapšena.

Na poprištu revolucionarne borbe počele su nicati nove generacije revolucionara u radničkim centrima, u robijašnicama, na selu i univerzitetima, koje će, u uslovima oživjelih političkih borbi u Kraljevini, zajedno sa starim partijskim borbama ponijeti na svojim leđima organizacionu obnovu partije i njeno povezivanje s drugim nacionalno i socijalno ugnjetenim slojevima.

REVOLUCIONARNI STUDENTSKI POKRET

Protestni miting Ujedinjene studentske omladine 1939.g.

Revolucionarni studentski pokret prije Drugog svjetskog rata je bio pod snažnim uticajem KPJ, odnosno SKOJ-a., i postao je najorganizovanija i najborbenija organizacija suprotstavljena režimu. Ta aktivnost studenata je dolazila do izražaja na Sveučilištu u Zagrebu, Univerzitetu u Ljubljani, ali najjače i najmasovnije na Beogradskom univerzitetu. Ciljevi studentske borbe su bili za očuvanje i proširenje autonomiju Univerziteta, poboljšanje materijalnog položaja studenata, suprotstavljanje diktaturi, otpor fašizmu i desničarskim grupama. Iako je u studentskom pokretu bilo pristalica drugih građanskih opredijeljenja, ljevičarski studenti, predvođeni komunistima, bili su daleko najuticajniji. Studenti su dolazili uglavnom iz građanskih sredina, ali su se mnogi radikalizovali zbog ekonomske krize, represije režima i uticaja već organizovanih komunista na Univerzitetu.

Mirko Srzentić

Revolucionarni studenti bili su u stalnom sukobu s protofašističkim grupama ne dozvolivši da ove grupe steknu značajnije uporište među studentima.

Prilikom štrajka solidarnosti studenata Beogradskog univerziteta sa zatočenicima koncentracionog logora u Višegradu 1935.god., došlo je do sukoba između studenata i policije. Tom prilikom je ubijen student prava Mirko Srzentić, a nekoliko desetina studenata je uhapšeno.

Prvog dana generalnog štrajka studenata Beograda, Zagreba, Ljubljane, Skoplja i Subotice protiv fašizacije zemlje i Vlade Milana Stojadinovića, (1936.god.) u sukobu studenata-komunista sa članovima nacionalističke organizacije „Ornas“, u zgradi

Žarko Marinović

Ivo Lola Ribar

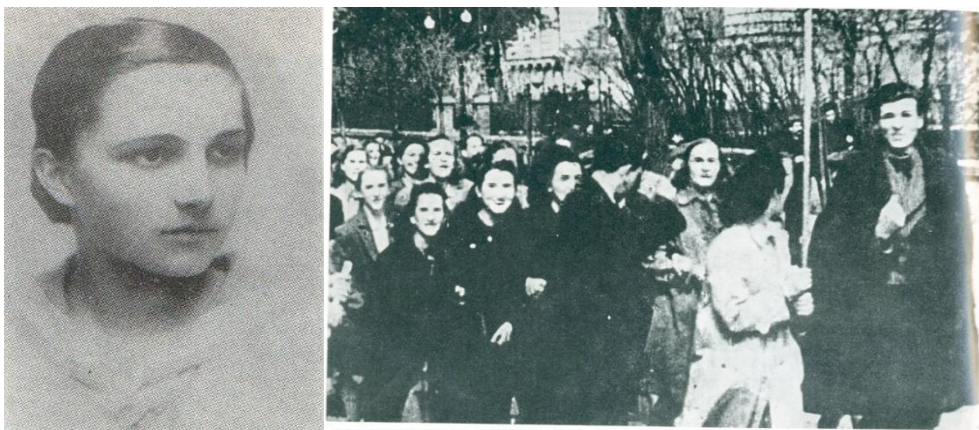

Rukovodstvo studenskog pokreta

Upad na Tehnički fakultet i pronalaženje navodnog oružja poslužilo je policiji da uhapsi oko stotinu studenata. Pohapšen je velik broj aktivista naprednog studentskog pokreta. Jedan broj studenata je pušten nakon završene policijske istrage, dok je njih oko 40 izvedeno pred sud i suđeno im je. Kazna za sve osuđene iznosila je ukupno 25 godina. Jedan student osuđen je na 5 godina zatvora, ostali na višemesečne kazne.

Prilikom napada naoružanih ljotičevaca na studente na Tehnički fakultetu ranjeno je šest studenata među kojima i student Vlado Dapčević.

KPJ je 14. decembra 1939.god. organizovala masovne demonstracije u Beogradu protiv fašizacije zemlje, rata, gušenja sloboda i skupoće sa učešćem desetina hiljada demonstranata. Žandarmerija je intervenisala vatrenim oružjem i otpočela sukobe sa demonstrantima. Smrtno je stradalo desetoro demonstranata među kojim su: Mirko Luković, student medicine, Bosiljka Bosa Milićević, student više komercijalne škole, Živadin Sedlan, student tehnike, Rajko Lalić, stolarski radnik i drugi. Ranjeno je na desetine i pohapšen je veliki broj demonstranata.

Bosa Milićević Studentske demonstracije u Beogradu 1939.

... "U gradskoj netu ruku, Veli kosači novih silaba." (Zmaj Josa Jovanović)

Organ studijskih, ekonomskih, kulturnih i sportskih udruženja na Beogradskom univerzitetu

14 decembar 1939

Ovoga krvavog dana, preko 50 manifestanata ranjeno je iz pušaka i puškomitraljeza
Preko 10 radnika, studenata i drugih omladinaca podleglo je ranama
Svi su oni klicali miru i slobodi, za rad i hleb, protiv skupoće i ratnih špekulanata

HIRSHIN GLAVIĆ, student inženjeringa.
Teško ranjen u glavu u Ničkoj ulici.

MILIK KEI JANOVIĆ, student prava.
Ranjen u nogu kod Vukovog spomenika.

MIRKO LUKOVIĆ, stud. medicine.
Član Akcionog odbora.
Mrtak ubijen od strane policije.

BOSA MILIĆEVIĆ, studentkinja inženjeringa.
Teško ranjena u oko, nogu i bok kod tehničkog fakulteta.

MILOVAN MARKOVIĆ, student medicine.
Ranjen u nogu kod tehničkog fakulteta.

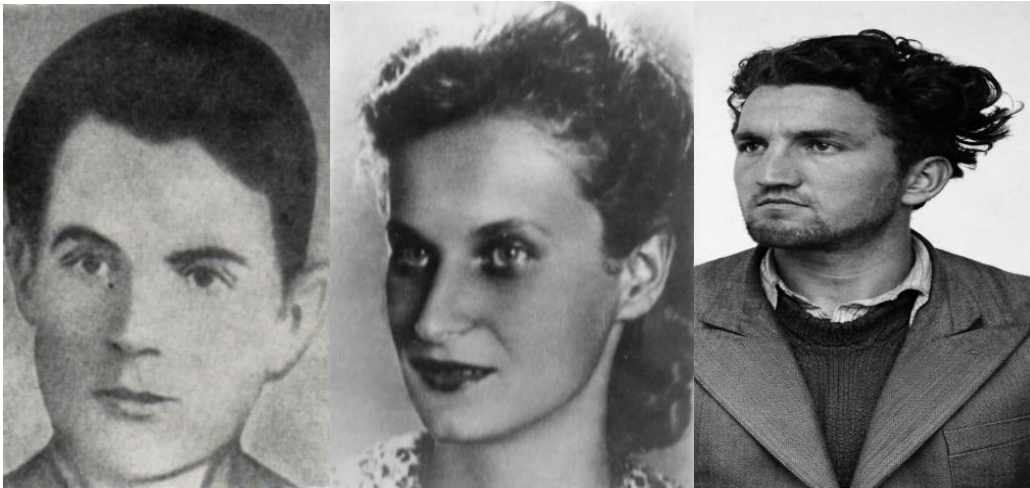
Komemoracija palim žrtvama
Krvavi događaji od 14. decembra našli su svojih žrtava i ranjenika među našim mladima. Nije bilo slučajeva da demonstranata ubijaju ili teško ranjavaju. Nije bilo slučajeva da demonstranata ranjavaju iz pušaka i puškomitraljeza. Nije bilo slučajeva da demonstranata ranjavaju iz pušaka i puškomitraljeza. Nije bilo slučajeva da demonstranata ranjavaju iz pušaka i puškomitraljeza.

ŽIVADIN SEDLAN, student tehnike.
Ranjen u kuk u Prihoškoj ulici.

DEJAN KUGA, student inženjeringa.
Ranjen u nogu kod tehničkog fakulteta.

IZ REDAKCIJE
Ovim izveštavanjem, sve naše želje da smo iz vaterloovskih razlika morali da se najverovatnije vratimo u Zastavu, radi toga je bilo potrebno izdati ovakvo saopštenje. Nadamo se da ćemo biti shvaćeni. Nadamo se da ćemo biti shvaćeni. Nadamo se da ćemo biti shvaćeni.

Policija (žandarmerija i politička policija) od 1929. do 1940.g. ubila devetoro studenata (od toga je šestoro ubijeno na ulici od strane žandarmerije, tokom demonstracija, a troje ih je nestalo nakon hapšenja: pretpostavlja se da su ubijeni tokom istražnog postupka). U istom periodu ranjeno je oko 95 studenata na demonstracijama. U periodu od 1929. do 1941.g. uhapšeno je preko 2.000 studenata (neki od njih i po nekoliko puta), dok ih je nekoliko stotina sudski procesuirano. U istom razdoblju na Univerzitetu je organizovano 75 demonstracija, 64 protestna zbora i 12 štrajkova.

Rifat Burdžović

Dragica Pravica

Vlado Dapčević

Okupacijom Jugoslavije 1941. god., Beogradski univerzitet je zatvoren kao jedan od ključnih centara otpora. Procjenjuje se da je preko 5.000 studenata i diplomaca Beogradskog univerziteta učestvovalo u partizanskom pokretu. Iz studentskih redova, sa fakulteta širom Jugoslavije, izašlo je 313 nacionalnih heroja, od kojih je 205 bilo sa Beogradskog univerziteta.

PETA ZEMALJSKA KONFERENCIJA

Članovi Radnog predsedništva Pete zemaljske konferencije, slikani 1952. g., za vreme održavanja Šestog kongresa KPJ.

Đuro Pucar, Moša Pijade, Josip Broz Tito, Spasenija Babović .

Peta zemaljska konferencija je bila ilegalni *mini kongres* KPJ, održana u Zagrebu oktobra 1940. godine, i značajni je događaj za Partiju u njenom razvoju. Na njoj je učestvovalo 105 delegata iz svih krajeva Jugoslavije. Prethodno su održane mesne, okružne i pokrajinske konferencije Partije. Radom Konferencije je rukovodio novi Generalni sekretar Josip Broz Tito.

Uoči održavanja Pete zemaljske konferencije, broj članova Partije je iznosio oko 6.500 članova.

Na Konferenciji je potvrđeno faktičko stanje nastalo nakon *Velike čistke* tokom koje je staro rukovodstvo u Sovjetskom Savezu osuđeno, a Tito došao na čelo Partije.

Na Konferenciji su podnijeti izvještaji i referati i analiziran je dotadašnji rad Partije. Ukazano je i na opasnost agresije fašističkih zemalja na Kraljevinu Jugoslaviju. Tito je u svom referatu insistirao na organizacionom učvršćenju i proširenju partijskih organizacija po industrijskim preduzećima i na selu, kao i na izgradnji rukovodećih kadrova s visokim političkim i teoretskim znanjem, te je kritikovao nemaran odnos prema teorijskom uzdizanju.

Na kraju Konferencije izabran je i novi Centralni komitet od 22, i novi Politbiro od 7 članova. Politbiro CK KPJ su činili: Josip Broz Tito, Milovan Đilas, Edvard Kardelj, Rade Končar, Franc Leskošek, Ivan Milutinović, Aleksandar Ranković. Tito je izabran za Generalnog sekretara KPJ.

Sama Konferencija je protekla bez potrebnog nivoa unutarpartijske demokratije i rukovodstvo je izabrano po unaprijed određenom spisku.

Tito je, krajem oktobra, u ime učesnika Konferencije, poslao pozdravni telegram Josifu Staljinu i Georgi Dimitrovu

Edvard Kardelj

Aleksandar Ranković

Milovan Đilas

Peta zemaljska konferencija KPJ je označila kraj prethodne etape u njenom razvoju i bila izraz omasovljenosti i čvrstine Partije spremne da odgovori velikom istorijskom izazovu koji je bio pred njom.

ORUŽANI USTANAK I NOB

Pred Drugi svjetski rat situacija u Jugoslaviji se politički još više zaoštrila sa neizvesnošću u kom pravcu će se sve odvijati. KPJ je podržala martovske demonstracije koje su nastupile nakon pristupanja Jugoslavije Trojnom paktu, i učestvovala u njima, a podržala je i izvedeni vojni puč. Partija je bila spremna da brani zemlju.

Nakon bombardovanja, kapitulacije i parčanja zemlje od fašističkih sila Partija započinje pripreme za oružanu borbu u uslovima okupacije. Poslije napada Njemačke na Sovjetski Savez, Partija izdaje proglas i, u skladu sa direktivom Kominterne, poziva na otpor fašističkim okupatorima. KPJ je jedina tada u Evropi bila organizaciono i kadrovski spremna da ide na oružani ustanak. Partija je tada imala skoro 7.000 članova i oko 12.000 pripadnika SKOJ-a.

„Otačastveni rat koji vodi sovjetski narod protiv razbojničkog napada sa strane Hitlera jeste divovska borba na život i smrt od čijeg rezultata ne zavisi samo sudbina Sovjetskog Saveza, već i sloboda vašeg naroda. Kucnuo je čas kada su komunisti dužni podići narodnu otvorenu borbu protiv okupatora. Organizirajte, ne gubeći niti jedne minute, partizanske odrede i raspirite u neprijateljskom zaleđu partizanski rat“.

(Direktiva Kominterne od 1. jula 1941.god.)

Na sjednici Politbiroa CK KPJ, održanoj 4.7.1941. god. u Beogradu, odlučeno je da se od sabotaža i diverzija pređe na opšti ustanak i da partizanski rat bude osnovna forma razvijanja ustanka. Sastanku su prisustvovali: Josip Broz Tito, Aleksandar Ranković, Milovan Đilas, Svetozar Vukmanović Tempo, Ivo Lola Ribar, Sreten Žujović i Ivan Milutinović. Na sastanku su pojedini članovi CK upućeni u razne krajeve zemlje radi pomoći u organizovanju i rukovođenju oružanom borbom.

Narodi Jugoslavije – Srbi, Hrvati, Slovenci, Crnogorci, Makedonci i drugi! .. vi ste pobijeđeni u ratu, ali niste pokoreni. Slavne tradicije za pravdu i slobodu vaših djedova ne smiju biti zaboravljene. Sada je vrijeme da pokažete da ste dostojni potomci svojih predaka. Sada je vrijeme, sada je kucnuo čas da se dignete svi kao jedan u boj protiv okupatora i njihovih domaćih slugu, krvnika naših naroda ... Ne prezajte ni pred kakvim terorom neprijatelja. Na teror odgovarajte masovnim udarom po najosjetljivijim tačkama fašističkih okupatorskih bandita. Uništavajte sve - sve što koristi fašističkim osvajačima. Ne dozvolimo da naše željeznice prevoze ratni materijal i druga sredstva koja služe fašističkim hordama u njihovoj borbi protiv Sovjetskog Saveza. Stvorimo od naše zemlje opsednu tvrđavu za fašističke osvajače.

(Iz Proglasa narodima Jugoslavije s pozivom na ustanak)

J.B. Tito

»Partizanske odrede organizuju komunisti čija je dužnost da se stave na čelo narodnog ustanka, da neprekidno razvijaju otpor naroda, jer, u protivnom, može se dogoditi da partizani budu izolovani od naroda koji je spreman da se bori za svoju pravednu stvar«.

Josip Broz Tito, generalni sekretar KPJ i vrhovni komandant NOV i POJ

Ustanak je buknuo u svim zemljama Jugoslavije i počela je narodnooslobodilačka borba. Formirali su se prvi partizanski odredi. Partizani, predvođeni komunistima su protiv sebe imali neuporedivo jaču okupatorsku silu njemačkih, italijanskih, mađarskih, bugarskih fašista kao i formacije kolaboracionista - ustaša, četnika, nedićevaca, ljotićevaca, balista, Bijele garde i drugih .

Represije preme partizanima i njihovim pristalicama, pomagačima, porodicama su bile stalne. Otvoreni su mnogi koncentracioni logori gdje su vršena mučenja i ubijanje komunista i drugih rodoljuba. Vršene su kaznene ekspedicije protiv partizana i naroda. Istovremeno su vršeni masovni ustaški pokolji i teror nad srpskim narodom po Hrvatskoj i BiH kao i masovni četnički pokolji nad muslimanskim narodom i pristalicama partizanskog pokreta.

NOB se odvijala u gerilskoj formi gdje su partizani vremenom jačali svoju udarnu moć postajući, od malih gerilskih odreda, krupnije vojne formacije sve do organizovane vojske sa nekoliko stotina hiljada partizana.

Otpor je bio sveobuhvatni i odvijao se ne samo u ruralnim područjima nego i u svim gradovima. U gradovima je otpor dobijao raznovrsne forme urbane gerile - od širenja propagandnog materijala, uništenje neprijateljskih simbola do diverzantskih akcija i likvidacije policijskih agenta, predstavnika kolaboracionističke vlasti i neprijateljske sile, kao i vršenja obavještajnog rada.

Govor Ratka Pavlovića Ćićka u oslobođenom Čačku 1941.god.

Kaznena ekspedicija u Mačvi 1941.g. Sprovođenje građana Kragujevca na streljanje

Narodni zbor u Livnu 1942.g.

Sprovođenje seljaka Kozare u ustaške logore

Ustaški masovni pokolji

Četnički zločini

Ustaški zločinci na djelu

Četnička klanja

Saradnja ustaša, četnika i okupatora

Vješanje antifašista u Beogradu 1941.god. Obješeni građani Sarajeva 1945.god.

Nada Dimić

Vukica Mitrović

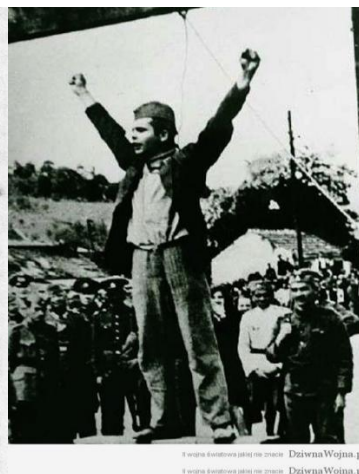
Sonja Marinković

Radojka Lakić

Rade Končar

Stjepan Filipović

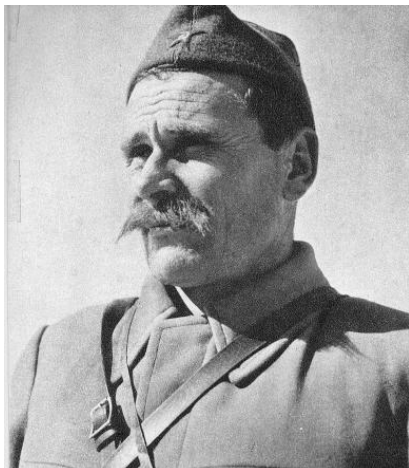
Ljubo Čupić

Partizanski marš

Politika, koju je postavila KPJ, u istorijskom smislu je bila osnova za najveći uzlet jugoslovenskih naroda, a to je oslobođenje zemlje i stvaranje nove zajednice ravnopravnih naroda. Zato je parola partizanskog pokreta, zasnovana na bratstvu i jedinstvu naroda, bila prihvatljiva svim jugoslovenskim narodima. Nosila je pobjedonosnu potenciju otpora, jer su se našli okupirani i pod čizmom domaćih fašističkih kolaboracionista, a trajali su strahoviti pogromi. Istovremeno, seljačke mase su vidjele u pokretu, ne samo

zaštitničku funkciju pred drugim vojskama, već i priliku za socijalno oslobođenje kao i radnici, dok su žene vidjele mogućnost da se oslobode patrijarhalnih stega. Pokret je u sebi nosio prepoznatljivu dimenziju budućih naprednijih društvenih odnosa, koji su bili prihvatljivi za najšire mase potlačenih.

Sava Kovačević

Prelaz preko Neretve

Na Sutjesci

Veselin Masleša

Ivan Goran Kovačić

Radovan Zogović

Partizanski pokret je tokom borbe pravio velika lutanja i greške, poput branjenja određene teritorije pred nadmoćnim neprijateljem iako za to nisu postojali uslovi; djelovanje u skladu nerealnih očekivanja o brzom slomu fašizma i dolaska Crvene armije; proglašenja prvih faza revolucije i sprovođenje druge njene faze bez ikakvog osnova; nepotrebna koncentracija jedinica na nepovoljnom terenu radi političkih dobitaka i u jednom trenutku i neprincipijelne političke kalkulacije sa neprijateljem.

Partizanski pokret je tokom četiri godine rata trpio stalne poraze, izlazeći iz njih sve jači i jači, šireći slobodnu teritoriju. Na oslobođenoj teritoriji partizanski pokret je uspostavljao nove organe vlasti donoseći i nove propise. Formiranjem Antifašističkog Veća Narodnog Oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ), kao organa buduće vlasti, sebi je trasirao puta za međunarodno priznanje.

Članovi Partije su bili desetkovani u borbama tokom rata i Partija je ostala bez mnogih kadrova. U vojničkom smislu partizanski pokret su predvodili španski borci stasali tokom Španskog građanskog rata, oficiri bivše kraljevske vojske koji su se priključili pokretu, a potom niz novih mladih kadrova koje su narodne mase izbacile tokom ustanka i koji su tokom rata sticale vojničke vještine i znanja, i postali oficirski kadar spreman da komanduje od najmanjih do najkrupnijih jedinica.

Slom fašizama i međunarodne okolnosti, poraz i protjerivanje ustaškog pokreta, te vojni i politički slom četničkog pokreta kao reprezenta starog režima, i priznavanje partizana od savezničke anihitlerovske koalicije kao legitimnog predstavnika naroda, olakšalo je uspostavljanje nove vlasti nakon oslobođenja zemlje.

Prvo zasjedanje Avnoja (Bihać, 1942.god.)

Drugo zasjedanje Avnoja (Jajce, 1943.god.)

Na Visu (1944.god.)

Tito i Čerčil u Napulju (1944.god.)

Partizanska vojska je pobjedonosno i zajedno sa Crvenom armijom oslobodila Beograd, a potom samostalno oslobodila Sarajevo, Podgoricu, Zagreb, Ljubljanu i ostale gradove zemlje. Sredinom maja 1945.god. je oslobođena cijela zemlja.

Zastava nad oslobođenim Beogradom

*Doček oslobodioca oktobra
1944.g. u Beogradu .*

Crvenoarmejci u oslobođenom Beogradu 1944.god

U oslobođenom Zagrebu maj 1945.god.

U oslobođenom Splitu 1945.god.

Jugoslovenska armija u Trstu 1945.god.

ANTIFAŠISTIČKI FRONT ŽENA

Drezdenski kongres KPJ 1928.god. bavio se pitanjem žena i njihovim učešćem u pokretu. No, taj proces je tekao sporo. Ipak, žene Jugoslavije su se i prije Drugog svjetskog rata borile za mir i protiv fašizma, mada zasebnih revolucionarnih organizacija žena nije bilo. Tako je 1934. god., 2000 rudarskih žena je učestvovalo u štrajku rudara Trbovlja; 1935.god. demonstriralo je 5000 žena pred njemačkim konzulatom u Zagrebu, za mir, a protiv fašizma; 1936.god. u akciji za mir i slobodu sakupljeno je 600000 potpisa žena.

Jelena Četković govori na sahrani Božane Vučinić u Podgorici 1937.god.

Časopis »Žena danas«, u čijem osnivanju su učestvovalе i komunistkinje poput Mitre Mitrović, Olge Alkalaj i druge, pokreće 1939. god. akciju za pravo glasa žena, u kojoj žene masovno učestvuju. Posebno su žene-studentkinje bile aktivne na univerzitetima u okviru Revolucionarnog studentskog pokreta.

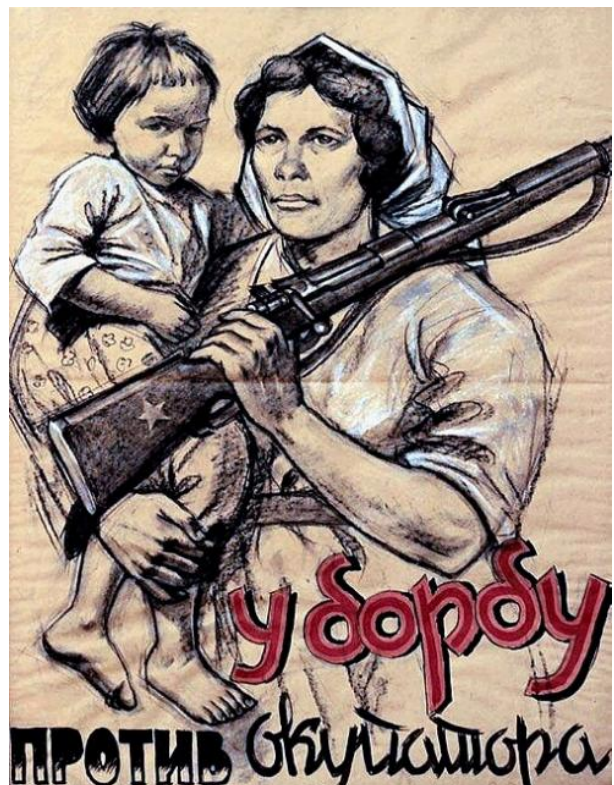
Na Petoj zemaljskoj konferenciji KPJ 1940.god., Vida Tomšić je podnijela referat o radu među ženama, koji je dao teoretsko obrazloženje stava Partije prema ženskom pokretu, kao pokretu sa izrazito klasnim karakterom i sadržajem, čiji se ciljevi ne smiju odvajati od ciljeva proletherske borbe.

Prvo, moramo se osloboditi građanskog uticaja na naše delovanje među ženama. Feminizam postavlja zajedničke zahteve žena svih slojeva odvojeno od zahteva radnog naroda. Naglašavanjem zajedničkih ženskih zahteva, u suprotnosti i u borbi protiv muškaraca, feminizam skriva klasnu osnovu ženskog pitanja, te time odvrća masu žena od borbe protiv kapitalizma kao i protiv klasnog društva uopšte ... Feminizam u našim redovima treba da označimo kao desničarsku oportunističku pomoć građanskom ženskom pokretu u širenju iluzija da se tobože može rešiti žensko pitanje u okviru klasnog društva pomoću nekih reformi. Tako se žene odvajaju od revolucionarnog proletarijata i njegove Partije.

Na Konferenciji su istaknuti zahtjevi žena kao što su: pravo glasa, pravo na rad, na jednaku platu za jednak rad i na jednake radne uslove, za ukidanje noćnog rada, utvrđivanje radnog vremena za kućne pomoćnice, slobodan pristup u sva zvanja, zaštita mladih radnica od seksualnog uznemiravanja, ukidanje dvojnog morala u javnom i privatnom životu, uvođenje građanskog braka i olakšavanje razvoda, ukidanje svih razlika između bračne i nebračne djece, dozvola abortusa, zaštita materinstva, plaćeni porodiljski dopust sa zakonskom garancijom ponovnog stupanja na posao.

U Partiji je među muškim članovima, zbog prisutne patrijarhalne svijesti, bio prisutan otpor i skepticizam prema sposobnostima drugarica da budu ravnopravne članice Partije.

Antifašistički Front Žena je osnovan decembra 1942.god. u Bosanskom Petrovcu, na oslobođenoj teritoriji.

Rada Vranješević na Prvom zasjedanju ZAVNOBIH-a
1944.god.

Partizanke IV proletherske

Partizanke 1.

Žene su dale ogroman doprinos u borbi za oslobođenje: od 1941. do 1945. borilo se u redovima Narodno oslobodilačke vojske oko 100.000 žena, od kojih je 25.000 poginulo, 40.000 ranjeno, dok je 3.000 žena ostalo potpuno nesposobno za rad. U toku rata oko 2000 žena postale su oficiri. Partizansku spomenicu 1941.god. je dobilo 3.344 žena, a Ordenom narodnog heroja odlikovana je 91 žena.

Marija Bursać

Đina Vrbica

Jelena Četković

Kata Pejnović

Vahida Maglajić

Mitra Mitrović

Konferencija žena u Sloveniji 1944.god.

Miting žena Dalmacije 1944.god.

Mesni odbor AFŽ u Divoselu u Lici 1942.g.

Učešćem u radničkim i ženskim pokretima prije rata, kao i u Narodnooslobodilačkom pokretu tokom Drugog svjetskog rata, žene Jugoslavije su se borile za ravnopravan status u društvu i pravo glasa.

U Ustavu nove Jugoslavije je stajalo: Žene su ravnopravne sa muškarcima u svim područjima državnog, privrednog i društveno-političkog života... Za jednak rad žene imaju pravo na jednaku platu kao i muškarci i uživaju posebnu zaštitu u radnom odnosu. Država naročito štiti interese majke i djeteta osnivanjem porodilišta, dječijih domova i obdaništa i pravo majke na plaćeni dopust prije i posle porođaja.

Antifašistički front žena je brzo izrastao u snažan društveno-politički faktor socijalističke Jugoslavije. No, 1953. god. došlo je do ukidanja AFŽ. Sa AFŽ-om prestaje i emancipatorsko i ujedinjeno djelovanje žena na prostoru bivše Jugoslavije.

Konferencija AFŽ u Šumadiji 1944.g

AFŽ je ukinut jer je postao isuviše jak politički, sa velikim uticajem na žensku populaciju (emancipacija je išla *suviše brzo*).

OSLOBOĐENJE ZEMLJE I POBJEDA REVOLUCIJE

Zemlja je oslobođena poslije četvorogodišnje okupacije, uz strahovite žrtve i razaranja. Broj žrtava je premašio milion stanovnika. Partizanski pokret je imao oko 300 hiljada poginulih i ranjenih i veliki broj invalida. Zemlja je bila razorena od njene infrastrukture - fabrika, rudnika, puteva, do mnogo zapuštenih polja i žitnica.

Trebalo je obnoviti zemlju i učvrstiti revolucionarnu vlast. Nova vlast je bila nemilosrdna prema ostacima domaćih neprijateljskih snaga koje nisu bili spremne na predaju. No, stepen represije je bio selektivan, a broj smrtnih kazni se izricao samo velikim zločincima i otvorenim saradnicima okupatora, dok su ostali osuđivani na vremenske kazne. Istovremeno je vršena eksproprijacija eksproprijatora više kao sankcija, a manje kao klasno pitanje.

Nakon oslobođenja zemlje uspostavlja se Demokratska Federativna Jugoslavija kao prvi period socijalističke Jugoslavije.

Zarobljene ustaše u Austriji

Suđenje Draži Mihailoviću

Strani novinari na suđenju

Podrška žena listi Narodnog fronta

Novembra 1945.god. su održani izbori gdje je ubedljivo pobijedila lista Narodnog fronta ispred buržoaskih građanskih stranaka.

Narodna skupština je 29.novembra 1945. godine proglasila Federativnu Narodnu Republiku Jugoslaviju. Ovom odlukom Jugoslavija je prestala da bude monarhija i postala je federativna republika, sastavljena od šest njenih republika - Srbija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Slovenija, Crna Gora i Makedonija. Vojvodina i Kosovo su ušli u sastav Srbije, a Sandžak je podijeljen između Srbije i Crne Gore. Nacionalno pitanje u oslobođenoj Jugoslaviji je u osnovi bilo riješeno - Slovenci, Hrvati, Crnogorci i Makedonci su došli do svojih nacionalnih prava, uspostavljena je Bosna i Hercegovina kao posebna republika, sa mogućnošću da se u perspektivi riješi i muslimansko nacionalno pitanje, dok je albansko pitanje ostalo otvoreno i trebalo je da se riješi dogovorom između Albanije i Jugoslavije.

Novim Ustavom je uspostavljen sistem narodne demokratije i stvorene su pretpostavke za izgradnju socijalističkog poretka.

Socijalni sastav nove vlasti su dali mladi borci - radnici i seljaci. Nova vlast nije postavila pitanje kolektivizacije, ali su na osnovu Zakona o agrarnoj reformi konfiskovani bez naknade posjedi iznad 35 hektara, kao i crkvena imanja preko 10 hektara. Seljacima je podijeljena zemlja.

Oduševljenje naroda oslobođenjem zemlje, kao i početak izgradnje nova društvenih odnosa, bilo je ogromno. Uz proces konfiskacije i nacionalizacije imovine sprovedena je kolonizacija stanovništva, a zemlja je deljenja seljacima. Započeo je i proces obnove i postepene industrijalizacije zemlje. Proces opismenjavanja i kulturnog uzdizanja stanovništva, zbog velike nepismenosti, bio je prioritet i bio je na visokom nivou, kao i podizanje zdavstvene zaštite stanovništva zbog zaraza i loših

uslova življenja. Naročito je bila zapažena uloga AFŽ u cijelom procesu rješavanja zdravstvenih, socijalnih i kulturnih pitanja.

Sovjetski Savez je vojno i materijalno pomogao obnovu Jugoslavije. Ujedno je započela obuka jugoslovenskih kadrova u SSSR-u i slanje sovjetskih vojnih instruktora u Jugoslaviju.

Krupna industrijska preduzeća i fabrike su prešla u ruke države i država je stavila pod svoju kontrolu bankarski sistem. Donesen je Prvi petogodišnji plan (petoljetka) 1947.god., po uzoru na slične planove u Sovjetom Savezu. Njegovi idejni tvorci i odgovorni za realizaciju, bili su Andrija Hebrang i Boris Kidrič.

Obnova- izgradnja

Obnova-izgradnja

Izgradnja pruge Šamac-Sarjevo

Andrija Hebrang

Boris Kidrič

Opismenjavanje

Kursevi opismenjavanja

Opismenjavanje u BiH

SUKOB SA INFORMBIROOM

Staljin

Tito

Raspuštanje Kominterne 1943.god. bio je ustupak SSSR-a zapadnim saveznicima u borbi protiv fašizma, na šta je saglasnost dala i KPJ.

Poslije Drugog svjetskog rata i ponovnog zaoštavanja odnosa Sovjetskog Saveza sa kapitalističkim zemljama i oštre podjele svijeta na kapitalističke zemlje i zemlje socijalizma, odnosno narodne demokratije, kao i nagovještaji pobjede komunista u Kini i straha buržoazije od širenja komunizma na cijelu Evropu, dovodi do početka Hladnog rata. Tada je odlučeno da se stvori Informacioni biro (Informbiro) koji je trebao da bude novi oblik Kominterne, te da na početku okupi zemlje Istočne Evrope, kao i najjače komunističke partije Zapadne Evrope.

Otvoreni sukob KPJ i Jugoslavije sa međunarodnim komunističkim pokretom i SSSR-om 1948.god. bio je iznenađujući skoro za sve. Na taj sukob se ne može posmatrati izvan konteksta započetog Hladnog rata i međunarodnih okolnosti koje su se tada odvijale. Ovaj sukob ima prvenstveno međudržavni karakter koji je dobio i političko-ideološku formu. Naime, SSSR je svoju posleratnu politiku gradio na izbjegavanje konflikta sa Zapadom jer je zemlja bila iscrpljena ratom, a Zapad je nastupao agresivno da se ne dozvoli širenje komunizma u Zapadnoj Evropi i za to je preduzimao niz mjera. SSSR je nastojao da se prvo učvrste zemlje narodne demokratije u Istočnoj Evropi. To je vodilo do prepuštanja Zapadu pojedinih zemlja koje bi pale pod njegov uticaj i kontrolu.

Bledski sporazum Jugoslavije i Bugarske 1947.god.

Sem toga, SSSR je čekao pobjedu komunista u Kini, a nije imao još razvijenu atomsku bombu, dok ju je Zapad posjedovao i već isprobao protiv Japana. Nasuprot takvoj politici, Jugoslavija je počela voditi agresivnu politiku spram zapadnog imperijalizma na svojim granicama prema Austriji i Italiji, a posebno podržavajući grčki partizanski pokret u tom trenutku.

Drugi uzrok sukoba je pitanje Balkanske federacije koju su podržavali sovjeti, kao i bugarski, albanski i jugoslovenski komunisti. I dok su sovjetski komunisti bili da se ide postepeno, Tito i Dimitrov su požurivali taj proces. Pored toga, došlo je do zanemarivanja albanskih komunista u tim dogovaranjima, a posebno pokušaj Jugoslavije na direktno vojno uplitanje u građanski rat u Grčkoj, šaljući svoje trupe u Albaniju bez konsultacije sa njom.

Provociranja zapadnih imperijalista, posebno u Grčkoj, odnosno nevođenje usklađene politike prema Zapadu, kao i sukob oko tempa u stvaranju Balkanske federacije, kao i paternalistički odnos spram Albanije, glavni su državni razlozi sukoba.

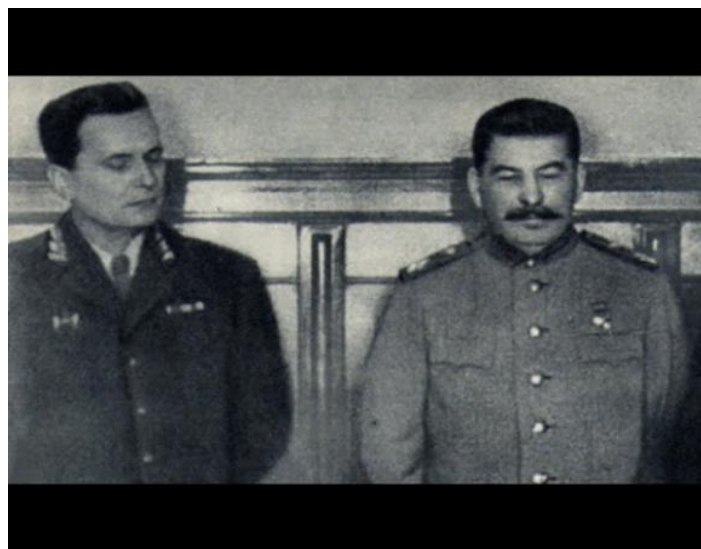
Ideološki razlozi koji su istureni kao osnov sukoba, su u ukazivanju na uočene devijacije u KPJ od strane sovjeta, a koje su Tito i većina jugoslovenskog rukovodstvo doživjeli kao namjeru potčinjavanja i ograničavanja samostalnosti.

Poslije razmjene pisma i iznesenih kritika od strane sovjetskih rukovodilaca prešlo se u fazu otvorenog sukoba pošto je rukovodstvo KPJ odbilo da dođe na Konferenciju IB u Bukureštu, gdje bi se raspravila razmimoilaženja između SKP (b) i KPJ.

Došlo je do povlačenje sovjetskih instruktora iz Jugoslavije, a Konferencija IB u Bukureštu 28.juna 1948.god., je donijela Rezoluciju kojom je KPJ osuđena i isključena iz Informbiroa.

U tekstu Rezolucije IB jugoslavenko rukovodstvo je optuživano za razne devijacije u teoriji i praksi, od odstupanja od osnovnih principa marksizma-lenjinizma, preko neprijateljske politike prema SSSR-u i SKP(b)-u, nepravilne prokulačke agrarne politike, miniziranje uloge Partije u državi, kao i nedostatka demokratičnosti u njenom radu. Kritиковano je jugoslavenko odbijanje učesća na Konferenciji IB i pozvane su zdrave snage u KPJ da se suprotstave takvoj politici rukovodstva Partije.

Zadatak ovih zdravih članova KPJ jeste da prisile svoje današnje rukovodioce da otvoreno i pošteno priznaju svoje pogreške i da ih poprave, da napuste nacionalizam, da se vrate internacionalizmu i da svim silama učvršćuju jedinstven socijalistički front protiv imperijalizma, ili, da ih smene i istaknu novo internacionalističko rukovodstvo Komunističke partije Jugoslavije. (Iz teksta Rezolucije IB)

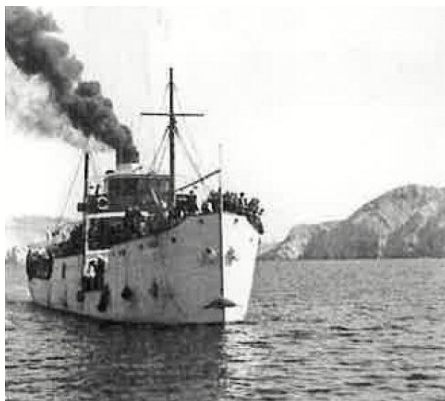
OBRAČUN

Obračun sa pristalicama Rezolucije IB u Partiji i društvu je bio nagao i surov. Mnogi u Partiji se nisu snašli povodom izbijanja sukoba, vjerujući da je to prolazno, odnosno da će se naći rješenje nastalog sukoba. Drugi su podržali rukvodstvo Partije, ali su smatrali da je trebalo ići u Bukurešt. Treći su zauzeli čvrstu poziciju podržavajući Rezoluciju i Staljina protiv Tita i rukvodstva Partije. I počela je jasna podjela i nužnost opredeljenja.

Rukvodstvo u Partiji se dijelilo. Tito je sa većinom rukvodstva zauzeo krajnje oštru poziciju i posegnuo za represivnim službama.

Uvod u represiju je počeo sa hapšenjem i smrću u zatvoru Andrije Hebrnaga i hapšenjem Sretena Žujovića, Titovih saradnika iz rukvodstva Partije. Zakazan je Peti kongres Partije gdje je Tito dobio podršku. Onda je nastupio obračun po dubini, do dna Partije i u samom društvu sa pristalicama Rezolucije IB. Pojedine pristalice Rezolucije su uspjeli pobjeći u susjedne socijalističke zemlje, drugima to nije uspjelo, poput načelnika generalštaba Arsa Jovanovića koji je prilikom pokušaja bjekstva ubijen na rumunskoj granici, a potom su uhapšeni njegovi pratioci u bjekstvu, general Kađa Petričević i pukovnik Vlado Dapčević i osuđeni su na višegodišnju robiju.

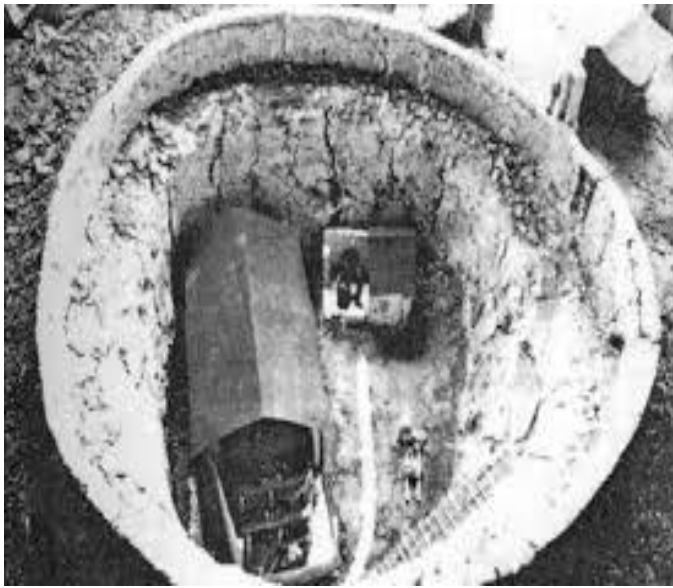
Istovremeno su formirani koncentracioni logori na Golom otoku, Sv. Grguru, Ramskom ritu, Bileći u kojima su dovođeni informbirovci. Cilj nije bila njihova eliminacija, već izlaganja strahovitoj torturi, teškom fizičkom radu, gladovanju i poniženjima, kako bi se slomio njihov duh i kako bi pristali da se odreknu svojih političkih stavova, tj. da revidiraju.

*Brod Punat za dovoženje
logoraša*

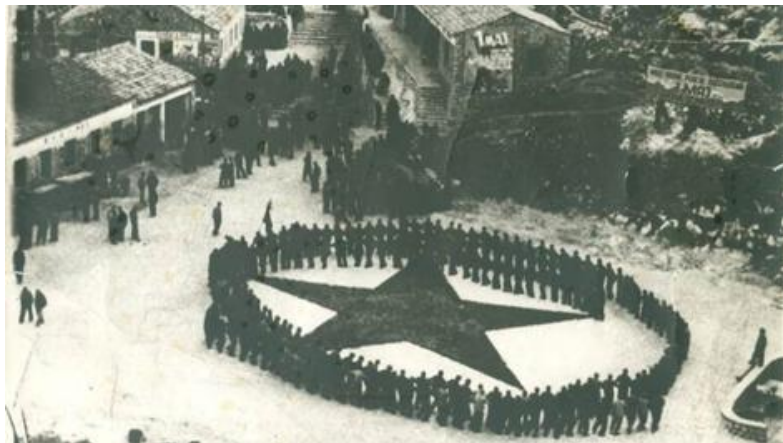
Goli otok

Petrova rupa

Petar Komnenić

Na Golom otoku i drugim logorima su se našli i učesnici Oktobarske revolucije, španski borci, učesnici frakcijskih borbi koji su se suprotstavljali Titovom dolasku na čelo Partije, ministri, oficiri i borci NOB-a, ali i seljaci i radnici i jedan broj nepartijaca.

U okviru logora posebno je napravljen logor u logoru tzv. *Petrova rupa*, gdje su smješteni za režim najopasniji *ibeovci*, kako su nazivani: Savo Stanojević, Ivan Marić, Labud Kusovac, Vicko Jelaska, Aleksa i Kosta Ćufka, Mirko Marković, Božo Ljumović, Petar Komnenić, Vlado Dapčević, Radivoje Vukićević, Đoko Mirašević, Stefan Mitrović, Momo Lončarević, Branko Petričević, Vuko Tmušić, Veljko Žižić, Remza Duranović, Nenad Vasić, Dido Demajo, Branko Poljanac, Jagoš Žarić, Andrija Bubnja, Mileta Perović, Milivoje Stefanović, Milosav Babić, Momčilo Đurić, Vlado Lakić i drugi. Nad njima je spovđena najveća tortura.

Među logorašicama Sv. Grgura i Golog otoka su bile: Brana Marković, Dragica Srzentić, Miljuša Jovanović, Kosana Milošević, Bosa Abramović, Jelena Hadžikan, Novka Tmušić, Kristina Kusovac, Zlatana Popović, Jelica Žicina, Adela Bohunicki, Kristina Vučković i druge.

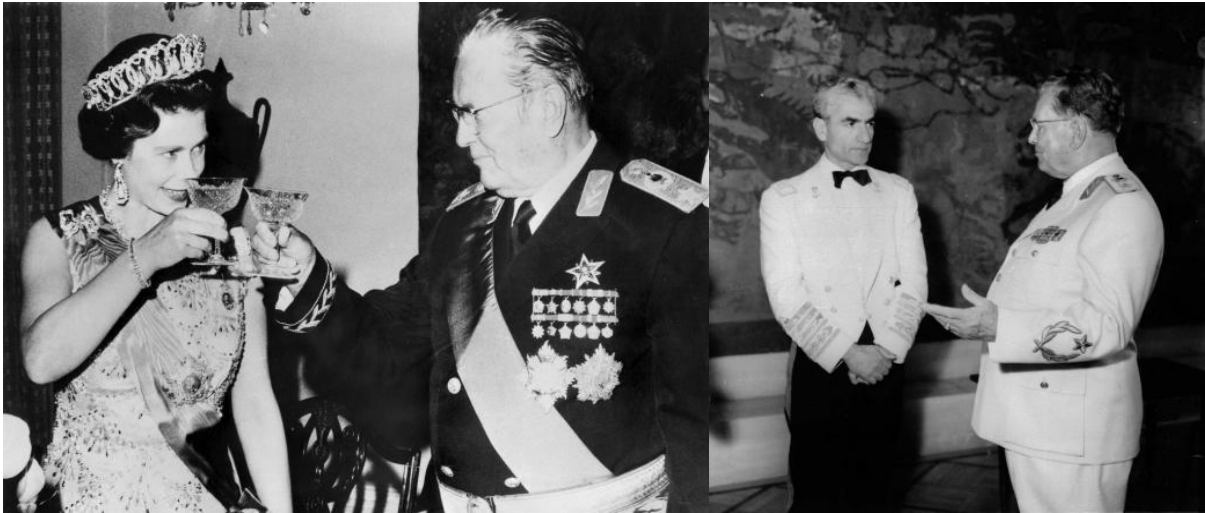
Ja sam na Golom otoku shvatio da je jugoslovensko rukovodstvo prešlo u potpunosti na drugu stranu barikade i da se, kao svi renegati, najžešće svete prvo svojim dojučerašnjim drugovima. Sproveli su nezampaćeni, u istoriji nazabilježen, unutrašnji teror u zatvoru. Jedan dio osuđenika su prisilili da budu dželati, da gone, da muče, da tuku, da ponižavaju svoje vlastite drugove. Na Golom otoku najstrašnije nije bilo ono svakodnevno batinjanje, ni ona glad, ni žeđ, ni onaj mučilački rad, ni nespavanje, iako je svaka od tih stvari pojedinačno bila strašna po sebi. Najstrašnije na Golom otoku je bila atmosfera. Atmosfera užasa koja se neprekidno osjećala u vazduhu. U toj atmosferi užasa ja sam došao do zaključka da se protiv onih koji rade takve zločine treba boriti na život i smrt. (Vlado Dapčević)

U logorima zatočenici su proveli od dvije do osam godina, a neki su ponovo hapšeni i vraćani. Nakon puštanja na slobodu, *ibeovci* su bili uglavnom izolovani dio društva, a mnogi revidirci su morali i da dokazuju svoju lojalnost radeći za policiju.

Zvanični podaci jugoslovenskih organa ukazuju da je na Golom otoku i Sv.Grguru, bilo 16.101 zatvorenika - 15.173 muškaraca i 928 žena. Navodi se da je njih 413 umrlo (odnosno umrlo, izvršilo samoubistvo, ubijeno).

Da bi se popunilo članstvo KPJ, zbog uhapšenih ili izbačenih iz Partije, počelo se sa masovnim prijemom novih članova, pri čemu je dotadašnji kriterijum za prijem znatno snižen. Primljeno je 216 hiljada novih članova.

REVIZIONIZAM

Britanska kraljica Elizbeta i Tito

Reza Pahlavi i Tito

Revizionizam u KPJ se počeo javljati još prije sukoba sa IB, što je naznačeno i u samoj Rezoluciji IB. KPJ je napustila one izvorne ideje socijalističke revolucije i proleterskog internacionalizma, a umjesto toga krenula u postepenu reviziju kapitalizma posebnog tipa i oživljavanje sitnoburžoaskog nacionalizma u formi opštejugoslovenskog nacionalizma. Taj opštejugoslovenski nacionalizam je vremenom zamijenjen republičkim nacionalizmima. Na kraju tog revizionističkog puta KPJ, odnosno kasnije Savez komunista Jugoslavije, se raspao. Njegovi članovi su prešli na otvorene nacionalističke pozicije i udruženi sa reakcionarnim nacionalističkim snagama i neofašistima izazvali ratove i raspad Jugoslavije.

No, proces uvođenja kapitalizma u Jugoslaviji je postepen. Prvo je izvršena revizija same ml ideologije, a potom je taj kurs sproveden u privredi i ostalim segmentima društva. Uslijed te postepenosti, pojedine forme socijalističkih shvatanja i odnosi održali su se sve do raspada Partije i Jugoslavije.

Na unutrašnjem planu taj se revizionizam ispoljavao u formi tzv. radničkog samoupravljanja, gdje se isticalo da Jugoslavija gradi samoupravni socijalizam *kao posebnu i najvišu formu u izgradnji socijalizma*. Međutim, ekonomski sistem je u suštini bio državni kapitalizam, pod uslovima diktature partijsko kompadorske birokratije u koju se izrodila diktatura proletarijata. Diktatura novog tipa, gdje su sredstva za proizvodnju formalno predana radničkim kolektivima na upravljanje, proglašena je višom formom socijalističkog vlasništva, a u suštini njima je upravljao vrh partijske birokratije, preko direktora fabrika i preduzeća i tehnomenadžerskih slojeva. U toj formi *samoupravnog socijalizma* ubrzano su se razvijali tržišni odnosi konkurencije, raslojavanja i eksploatacije. Jedinствeno plansko planiranje je napušteno. Profit, koji je maskiran pod pojmom dobit, glavni je podstrekač preduzeća, čiji cilj nije zadovoljavanje društveni potreba, nego, kao u kapitalističkim preduzećima, ogleda se u stvaranju sopstvene dobiti. Podstiče se slobodna tržišna konkurencija, što samo

proizvodi razne oblike špekulativnosti i korupcije. Veze između preduzeća nisu socijalističke spona međusobnog pomaganja i saradnje pod jedinstvenim državnim planom, nego kapitalističke veze međusobne konkurencije i suparništva na slobodnom tržištu. Bazična ekonomija Jugoslavije ne biva upravljana kroz zakonitosti socijalističke planske ekonomije, nego kroz zakone kapitalističke konkurentne borbe i anarhične proizvodnje.

No, za razumijevanje cijelog perioda revizionizma u Jugoslaviji, najbitnija je veza koju je on ostvario sa zapadnim imperijalizmom, prvenstveno SAD. Sukob Jugoslavije sa socijalističkim taborom, u uslovima Hladog rata, došao je za zapadne imeprijaliste kao neviđeni poklon i moćno propagandno oružje da se razbija monolitnost socijalističkog tabora. Jugoslavaija je bila predvodnik u tom sukobu. Zapadnom imeprijalizmu nije bila potrebna jasno određena kapitalistička Jugoslavija, već upravo formalno socijalistička koja će biti potpomognuta i zaštićena zapadnim imeprijalizmom. Cilj je bio da se pokaže kao *izlog prema Istoku* i prednosti *jugoslovenskog socijalizma sa ljudskim likom* u odnosu na zemlje tzv. real socijalizma. To je rezultiralo ogromnom finansijskom pomoći koju je Jugoslavija dobijala od SAD i zapadnih imperijalista, uz potpunu političku podršku. Istovremeno je sa tom pomoći i zaštitničkim odnosom vršena i pljačka resursa Jugoslavije, čineći je sve više svojim vazalom i polukolonijom. Ta zavisnost je počela sa vojnom pomoći od strane SAD zapadnog imperijalizma tokom 1951. god., da bi se nastavila Sporazumom o ekonomskoj saradnji iz 1952.godine. U Sporazumu se navodi da se primijeni američka pomoć *ka pospješivanju osnovnih ljudskih prava ličnosti, slobode i demokratskog uređenja*, drugim riječima da se pospješuje kapitalizam.

Tokom 1954.god. je Jugoslavija sklopila sporazume o vojnom svezništvu sa Grčkom i Turskom i ušla u južno krilo NATO pakta. Mnoštvo ugovora koje je Jugoslavija sklopila sa SAD i zapadnim imperijalistima su značili i ograničenje njene suverenosti, postajući ekonomski, vojni i politički privezak zapadnim imeprijalistima.

Ukinut je monopol nad spoljnom trgovinom i Jugoslavija se pretvorila u tržište za imperijalistički damping. Ogromne količine industrijskih i poljoprivrednih proizvoda iz imperijalističkih zemalja bile su ubačene na jugoslovensko tržište. Da bi se dokopali daljnih profita, u službi inostranog monopolkapitala obogaćeni jugoslovenski komprador-kapitalisti, uvozili su robu koja bi mogla biti i u samoj zemlji proizvedena.

Jugoslavija je postala i lovište imperijalističkih investicija. Mnoga jugoslovenska industrijska preduzeća bila su osnovana od *pomoći* iz SAD i drugih imperijalističkih zemalja. Inostrani privatni monopolkapital je u velikoj mjeri direktno prodro u zemlju.

Zemlja se pretvarala i u sirovinsku bazu imperijalizma, opskrbljujući SAD stalno značajnim količinama strategijskih sirovina, a jugoslovenska preduzeća su se pretvarala u montažne radionice firmi zapadnog monokapitala. I tako redom.

Jugoslovenski revizionizam se ogledao i u međunarodnoj politici. Pod plaštom *nesvrstanosti* i *aktivne koegzistencije*, vršeno je potkopavanje nacionalno-oslobodilačkih pokreta u Aziji, Africi i Južnoj Americi u njihovoj borbi protiv agresivne i ratne imperijalističke politike.

Restauracija kapitalizma u Jugoslaviji je međunarodnom komunističkom pokretu dala novi historijski primjer za učenje. Taj primjer pokazuje da kada radnička klasa preuzme vlast, tada klasna borba između buržoazije i proletarijata ide dalje, a opasnost restauracije kapitalizma je jednako prisutna. Jugoslavija je bila tipičan primjer restauracije kapitalizma. Partija radničke klase može da potpadne pod kontrolu radničke aristokratije, da se izrodi u građansku partiju i postane pomoćnik imperijalizma, ne samo prije preuzimanja vlasti. Ona može, takođe, i nakon preuzimanja vlasti, biti ovladana novim građanskim elementima, degenerisati se ka građanskoj partiji i postati sluga imperijalizma. Savez komunista Jugoslavije je bio najbolji primjer takvog izrođavanja. Restauracija kapitalizma u socijalističkoj državi ne mora biti uvijek uvedena putem kontrarevolucionarnog državnog udara ili imperijalističkom invazijom, nego može biti takođe i uvedena kroz otuđenje rukovodstva te države.

Revizionizam je proizvod imperijalističke politike. Stari revizionizam je bio proizvod imperijalističke politike koja se sastojala u kupovini radničke aristokratije i njenom njegovanju. Na isti način je nastao i moderni revizionizam. Imperijalizam je samo proširio okvir njegove djelatnosti, u tom smislu da kupuje sebi rukovodeću grupu jedne socijalističke države, kako bi svoju željenu politiku tzv. *mirne evolucije* sproveli u djelo.

Enver Hodža

Mao Ce Tung

I poslije izbacivanja Jugoslavije iz socijalističkog tabora borba sa njenim revizionizmom se nastavila. Kako se revizionizam širi na druge socijalističke zemlje, poput pobjede hruščovljevskog revizionizma u Sovjetskom Savezu, to se i zaoštravala idejna borba sa nosiocima revizionizma. Toj borbi protiv revizionizma doprinos su svakako najviše dali Enver Hodža u Albaniji i Mao Ce Tung u Kini.

Revizionizam je bio najveći neprijatelj međunarodnog marksističko-lenjinističkog pokreta u drugoj polovini dvadestog vijeka i doveo je do raspada Jugoslavije, Sovjetskog Saveza i omogućio uvođenje kapitalizma u Kini, Albaniji i istočnoevropskim zemljama.

EKONOMSKA I POLITIČKA KRIZA

Odlazak radnika (gastarbajteri)

I pored kredita koje je Jugoslavija dobijala od zapadnog imperijalizma, njena privreda je sve više zapadala u krizu. Šezdesetih godina se ta kriza pokušala prevazići tzv. privrednom reformom. Taj još veći zaokret prema tržišnoj ekonomiji (jugoslavenski eufemizam za kapitalizam) i napuštanje klasične socijalističke planske privrede, izgledao je da nosi sa sobom pozitivne rezultate i brži razvoj. Cilj reforme je bilo uvođenja zakona ponude i potražnje (tržišne privreda), davanje veće samostalnosti privrednim preduzećima. Davanje veće slobode privatnom kapitalu (obnova zanatstva i manjih privrednih pogona). Međutim, reforma je donijela velik porast nezaposlenosti, povećanje socijalnih nejednakosti i nagli rast spoljnog duga. U sklopu reforme liberalizovan je promet prema inostranstvu - građani Jugoslavije mogli su praktički gotovo bez ikakvih ograničenja zatražiti i dobiti pasoš i oputovati gdje žele na Zapad. Dobar dio naglo nezaposlenih, iskoristio je to pravo i krenuo u svijet trbuhom za kruhom. U sklopu reforme liberalizovano je i bankarstvo - otpočele su sa radom prve domaće komercijalne banke, koje su počele davati kredite građanima. Veliku nezaposlenost koja se iz dana u dan povećavala režim je riješio izvozom radne snage na Zapad, prije svega u Njemačku i odustajanja od traženja reparacija za štetu tokom Drugog svjetskog rata.

Prema popisu stanovništva Jugoslavije iz 1971.god., 671.000 radnika je bilo na *privremenom radu u inostranstvu*, od toga preko 60% u Njemačkoj. Oko 70% njih, bilo je veoma mlado, do 34 godine.

U narednoj deceniji doznake od radnika koje su stizale iz inostranstva su bile enormne i ublažavale su tešku ekonomsku situaciju. Istovremeno je Jugoslavija posegnula za ogromnim kreditima i zaduživanjem u inostranstvu. Da bi se smirile narasle tenzije, posebno je podstican potrošački mentalitet i malograđanska ideologija srednjih slojeva, a koja je širena u velikoj mjeri i od privilegovane umjetničke i društvene inteligencije i režimskih propagandista. U tim uslovima malograđanski slojevi su predstavljali trenutni, ali idelni zaštitni tampon između vladajuće partijske birokratije, već naraslih kapitalističkih slojeva i širokih masa.

Od Jugoslavije je Zapad u Hladnom ratu pravio *potrošački izlog* prema tzv. realsocijalističkim zemljama, preplavljujući je robom široke potrošnje kojom su oskudevale istočnoevropske zemlje. Ispod tog *sjaja* probijala se sve uočljivija tendencija sve većeg raslojavanja u društvu, siromašenja radničke klase i propadanje sitnog i srednjeg seljaštva.

Poslije 1948. godine Tito nije imao više nikakvog otpora ka njegovoj ličnoj vlasti i kultu koju je stvarao sam, ali koji je još više podstican i od partijske birokratije radi njenih interesa i lakšeg ostvarenja vlasti. Pokušaj dalje liberalizacije i još većeg približavanja zapadnom imperijalizmu, koje je zagovarao Titov najbliži saradnik i partijski ideolog Đilas, riješen je njegovom smjenom, kao deset godina kasnije i smjenom najbližeg saradnika Rankovića, zagovornika veće centralizacije, a koji je upravljao državnom policijom.

Iza te neprikosnovene Titove vlasti sedamdesetih godina su se nazirali i sukobi među republičkim partijskim birokratijama oko daljeg funkcionisanja i uređenja Jugoslavije. Iako je izgledalo da je Tito izašao kao pobjednik u sukobima sa hrvatskom i srpskom partijskom birokratijom, smjenom partijskih rukovodstava u Hrvatskoj i Srbiji (1971-72), politička kriza nije bila riješena. U pokušajima da se smiri ekonomska i politička kriza i nastavi funkcionisanje države, Tito je morao pristati na napuštanje federalnog modela i prihvatanje konfederalnih osnova uređenja Jugoslavije. No, to je bilo kratkotrajno i nakon Titove smrti (1980 god.) kriza je postala trajna i nosila je sa sobom kolaps samog sistema i raspad države.

STUDENTSKE DEMONSTRACIJE

Studentske demonstracije u Jugoslaviji su bile niz javnih demonstracija, štrajkova i drugih protestnih akcija do kojih je došlo na univerzitetima u tadašnjoj Jugoslaviji, pri čemu se posebno ističu demonstracije studenata Beogradskog univerziteta, u junu 1968. godine. Demonstracije su predstavljale dio talasa globalnih studentskih protesta i inspirisane sličnim događajima u Parizu, ali su im uzroci velikim dijelom bili vezani za specifične prilike u tadašnjoj Jugoslaviji, prije svega negativne posljedice tadašnje privredne reforme koja je dovela do masovne nezaposlenosti i ubrzanog rasta socijalnih razlika u nominalno socijalističkom društvu.

Na Beogradskom i drugim univerzitetima, kao i drugde u svijetu, tada su postale izuzetno popularne ideje radikalne ljevice vezanih uz ličnosti kao što su Če Gevara i Mao Ce Tung, a nezadovoljstvo se počelo usmjeravati i prema istaknutim predstavnicima vladajuće Partije i uz nju su vezane povlašćena nomenklatura koja se počela nazivati *crvenom buržoazijom*.

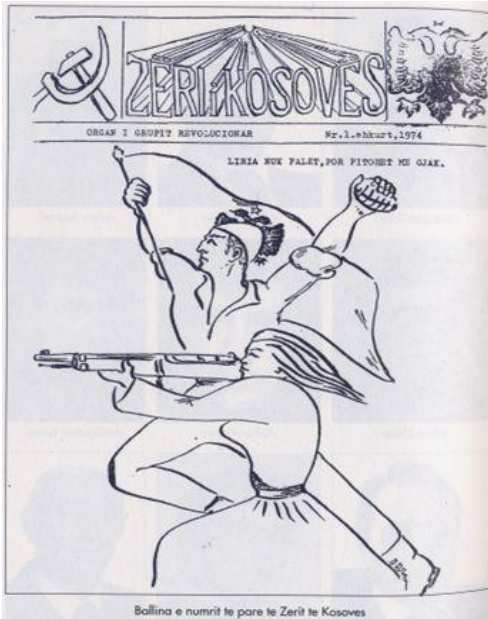

Prvi veći sukob između studenata i policije dogodio se u decembru 1966. u Beogradu. Pokret koji je pozivao na okončanje Vijetnamskog rata počeo je rasti u Sjedinjenim Američkim Državama. To je izazvalo simpatije i među jugoslovenskom javnošću. Tokom jeseni iste godine, Studentski savez je organizovao niz protestnih aktivnosti koje su kulminirale demonstracijama u Beogradu, Zagrebu i Sarajevu. Studenti su se pitali zašto je Savez komunista Jugoslavije (SKJ) osudio Vijetnamski rat, a saraduje sa vladom SAD. Kada je 23. decembra 1966. godine, grupa studenata pokušala doći do Američkog kulturnog centra i američke ambasade, policija ih je u tome spriječila upotrebom sile. Sukob je eskalirao oko zgrade Univerziteta u centru Beograda.

Studenti su tokom demonstracija 1968.god. počeli organizovati život na fakultetima, izdajući svakodnevno sopstveni list *Student*, te preimenovavši Beogradski univerzitet u *Crveni univerzitet Karl Marks*. Studenti su formulisali svoje zahtjeve, smatrajući da je osnovni problem pojava socijalne nejednakosti i bogaćenje na nesocijalistički način. Zahtijevali su da socijalna struktura studenata predstavlja odraz društvene strukture; da se ukinu sve privilegije koje postoje u društvu; ukazali su da postoji velika nezaposlenost; da postoje jake birokratske snage; zahtevali su da se sprovede demokratizacija društveno-političkih organizacija, a posebno Saveza komunista; tražili slobodu zboru i demonstracija; poboljšanje materijalnog položaja Univerziteta.

Demonstracije studenata su dovele do žestokog sukoba sa policijom. Poslije prestanka studentkih demonstracija i izvjesnih ustupaka režima, prije svega u poboljšanju materijalnih uslova za studente i univerzitete, režim je sproveo *čistku* studentkih kolovođa i uklonio ih sa fakulteta.

USLOVI ZA OBNOVU ML

Razvoj marksističko-lenjinističke misli, odnosno prakse na prostoru Jugoslavije poslije 1948.god., prekinut je. Marksistička misao se ipak široko izučavala i bila je zastupljena po školama i fakultetima, naučnim krugovima, ali uglavnom u revizionističkoj *kardeljevskoj interpretaciji*, odnosno po idejama drugih reformističkih struja u radničkom pokretu, poput *nove ljevice*, ili pak u tom *čistom obliku* raznih filozofa i sociologa poput pristalica *praksis filozofije*, koji su bili izvan bilo kakvog uticaja na društvena zbivanja. Brana obnove m-l misli nije bila samo snažna totalistička propaganda o sopstvenom putu u socijalizam i o socijalizmu sa ljudskim likom, vlasti radničke klase i radnicima koji upravljaju svojim preduzećima. Brana je bila i sama klasna struktura društva gdje radnici nikada nisu postali industrijsko radništvo u marksističkom smislu sa proleterskom klasnom svijesti, već im je ostavljena mogućnost da ostanu jednom nogom na selu, a drugom u gradu - jednom nogom sa seljačkim shvatanjima, a drugom nogom sa nametnutom iskrivljenom svijesću o svom položaju u društvu. Uz to, radništvo je bilo i bez svojih autonomnih sindikata. već je bilo sa sindikatima kao transmisijama vladajuće partijske birokratije u očuvanju njene vlasti.

No, posebnu prepreku za obnovu m-l svijesti predstavljali su srednji slojevi sa naraslim malograđanskim shvatanjima koja su stalno podsticana proporcionalno sa rastom klasnog raslojavanja.

Objektivno skoro nikakvog prostora nije bilo za m-l organizovanje i zbog snažnog represivnog aparata, koji je posebno bio osetljiv na bilo kakvu "neprijateljsku djelatnost" i odmah bi oštro reagovao.

Organizovanije m-l grupe su nastale poslije šezdesetih godina, na Kosovu nakon prvih studenstkih demonstracija i kada su počele da niču prve hodžističke m-l organizacije.

Adem Demaći

Ove organizacije su bile u dubokoj ilegalnosti i bile su izložene progonima i hapšenjima, a kasnije i likvidacijom njihovih pripadnika od strane tajne jugoslovenske policije u zemlji i u inostranstvu. Njihovi članovi su osuđivani na dugogodišnje kazne zatvora. Ideologija ovih grupa je bila zasnovana na marksističko-lenjinističkim principima, sa snažnim naglaskom na nacionalno oslobođenje, protiv jugoslovenske vlasti na Kosovu i za stvaranje socijalističke države na Balkanu.

Sedamdesetih godina je pokušala ibeovska emigracija u Sovjetskom Savezu, sa pristalicama u Jugoslaviji, da obnovi rad KPJ, organizujući tzv. *Barski kongres* 1974 god. Međutim, policija je uspjela da se infiltrira u njihove redove i da pohapsi učesnike ovog kongresa i osudi ih na dugogodišnje kazne zatvora. Istovremeno je uspjela da u inostranstvu kidnapuje Miletu Perovića, generalnog sekretara novosnovane KPJ, i takođe da ga osudi na dugogodišnju kaznu zatvora. Ova grupa je u teorijskom smislu bila i pod uticajem sovjetskog revizionizma i sa nekim pogrešnim stavovima po nacionalnom pitanju.

Tada je u zemlji pohapšeno skoro stotinu *neoinformbirovaca* koji su se počeli međusobno povezivati i svi su bili osuđeni.

Nepovezan sa ovim grupama i nezavisan od njih u Bukureštu je 1975.god. kidnapovan i Vlado Dapčević, uz sadejstvo jugoslovenske i rumunske policije, pri čemu su mu dva druga ubijena. U Jugoslaviji je osuđen na smrt, ali mu je kazna zamijenjena sa dvadeset godina robije.

Vlado Dapčević na robiji

U uslovima krize u koju je tonulo jugoslovensko društvo, uz povećani broj štrajkova iz godinu u godinu, jačalo je i prisustvo svijesti o klasnim razlikama, odnosno o postojanju *crvene buržoazije* na vrhu. Počeli su se stvarati uslovi za obnovu m-l misli koja nije dolazila spolja, unošenjem proleterske ideologije u neprosvećene seljačke i radničke mase kao nekada, već je nicala u samoj bazi, u slojevima radničke klase i širih masa Jugoslavije koje su nezadovoljne svojim položajem i političkom situacijom u zemlji počeli sami tražiti drugu političku artikulaciju od vladajuće kojoj su sve manje vjerovali. No, kroz nametnuti militarni nacionalizam, dobile su nešto drugo i mnogo gore nego prethodni titoizam.

ŠTRAJKOVI

Radnička klasa u uslovima tzv. radničkog samoupravljanja je bila organizovana kroz svoje sindikate kod kojih je postojalo potpuno odsustvo autonomije. Nije bilo organizacije kao sindikata, gdje je bila toliko očigledna nesrazmjera između normative i faktičke nadležnosti.

Sindikatski je jednostavno bio zamišljen kao spona u ostvarivanju državne politike i izgubio je svoju primarnu ulogu zaštite prava radnika. Savez komunista i sindikat su se doživljavali kao „partnerske“ organizacije u kojima nije bilo sukoba već se interakcija svodila na mirnu koegzistenciju i izvršavanje zvanične politike, nezavisno od mišljenja i stavova sindikalnog članstva. Uloga sindikata se svodila na oblasti socijalnog osiguranja, dijelom zdravstvene zaštite, organizaciju godišnjih odmora i rekreacija, a najčešće prehrane i snadbevanja radnika prehrambenim proizvodima. I dok je broj štrajkova pedesetih godina na niskom nivou, sa počecima ekonomske krize on počinje rasti i taj trend se nastavio neprekidno do raspada Jugoslavije, s tim da je od osamdesetih godina taj rast bio nagao, kako po broju štrajkova, tako i po broju učesnika u njima.

Ubrzo nakon Titove smrti u medijima se sve više pojavljuju otvorenije informacije koje ukazuju na produbljivanje privredne krize u zemlji. Podaci o spoljnom trgovinskom deficitu od 7,2 milijarde dolara iz 1979. god. , ili o spoljnom dugu od 20 milijardi dolara 1980.god., bili su zabrinjavajući za narod. Plate su počele naglo padati.

U toku 1980. g. organizovano je ukupno 235 štrajkova u kojima je učestvovalo 13.504 radnika. Ove cifre narasle su na 1685 štrajkova utoku 1987. g. i 1348 štrajkova u kojima je učestvovalo 314.060 radnika U toku 1989. godine, procjena je da je štrajkovalo oko 470.000 radnika u okviru 1886 štrajkova Jugoslavija se svrstala među zemlje sa najvišom frekvencijom štrajkačke aktivnosti u Evropi tog perioda.

Štrajkovi su izbijali nezavisno od sindikata i radnici tada nisu nikada motive pokretanja štrajka vezivali za pojedine etno skupine, već su nezadovoljstvo fokusirali na direktore i rukovodstva preduzeća i fabrika, optužujući ih da su oni odgovorni za krizu poslovanja, loše uslove rada, male plate i slično, sa nadom da će se kriza riješiti kada *pravi* komunisti dođu na vlast. I dok su direktori preduzeća pokušavali štrajkove suzbijati lažnim obećanjima ili namjerom da podijele štrajkače optužujući da ih predvode neradnici i bundžije, dotle se i retorika tadašnjih rukvođećih kadrova Partije počela mijenjati i optuživati štrajkače da su pod uticajem *unutrašnjeg neprijatelja* koji žele zaustaviti razvoj socijalizma.

Osamdesetih godina štrajkači počinju da izlaze i izvan fabričkih kapija i krugova preduzeća, demonstrirajući ulicama i vršeći blokade saobraćajnica. Suočeni s ignorisanjem zahtjeva, radnici su se počeli okretati ka sve militantnijim metodama. Ideja je bila da se privuče pažnja medija i vrhova vlasti, i te su se metode uskoro proširile Jugoslavijom. Posebno su u javnosti odjeknuli štrajkovi u Mostaru, Tuzli, Labinu, Vukovaru, Kratovu i Skoplju, a na Kosovu, gdje je broj štrajkova bio skoro stalan, partijsko rukovodstvo je napadalo radnike za separatizam.

Najveći štrajk koji je potresao Jugoslaviji desio se 1989. godine u Starom Trgu, rudniku u okviru rudarskog kompleksa Trepče. Preko hiljadu štrajkača je sišlo u rudarska okna i otpočeli su štrajk gladju. Počeo je kao štrajk rudara zbog teškog života i teških uslova rudarstva, ali je imao i političke zahtjeve. Bio je protiv represije beogradskog Miloševićevog režima, kao i zbog smanjene autonomije Kosova. Tada se u Starom Trgu u suštini branila tadašnja Jugoslavija. Rudari su postavili zahtjeve među kojima nijedan nije bio antisistemska ili antijugoslovenska. Specijalne policijske snage su uspjele da slome otpor štrajkača zaborikadiranih u rudarskim oknima na 850 metara pod zemljom. Poslije toga su nastala masovna hapšenja i ukinuta je preostala autonomija Kosova.

RAT I RASPAD JUGOSLAVIJE

Sukobi među republičkim partijskim birokratijama su se osamdesetih godina dodatno zaoštrili. Titova smrt, demonstracije kosovskih strudenata, povećani broj štrajkova i sve dublja ekonomska kriza je zemlju gurala ka dubokoj političkoj krizi koja je dobijala sistemski karakter. Republičke partijske birokratije su pokušale spas naći u agresivnom i otvorenom nacionalizmu. Nekadašnji opštejugoslovenski nacionalizam je u potpunosti počeo da se potiskuje i zamijenjen je nacionalizmom po republikama. Partijske birokrate su uspjele da, prije svega koristeći nacionalističku inteligenciju, preliju nacionalistički otrov i među radničkom klasom i najširim slojevima društva. Radnici su na organizovane i stalne mitinge vlasti odlazili kao radnici, a vraćali se kao nacionalisti. Pozitivni proces klasnog otpora u radničkoj klasi Jugoslavije zaustavljen je i ona još više gurnuta na periferiji ekonomske moći i političkog odlučivanje na duži period.

Revizionistički Savez Komunista se raspao i počeo je raspad Jugoslavije, krvavim međunacionalnim sukobima. Velikosrpski nacionalisti su se pokazali kao najagresivniji i najspremeniji za sukobe, prethodno mobilišući narod za podršku ratu protiv drugih jugoslovenskih naroda, dovodeći na vlast u Srbiji Slobodana Miloševića kao realizatora te politike. No, nacionalističko ludilo je zahvatilo manje ili više sve jugoslovenske narode i ubrzo su i velikohrvatski nacionalisti, predvođeni Franjom Tuđmanom, došli na vlast u Hrvatskoj, u namjeri da ostvare svoje nacionalističke ciljeve. Mnogi pojedinci su istupali protiv rata, ali jačeg i organizovanog otpora njemu nije bilo ili je bilo slabo da bi mogli spriječiti raspad Jugoslavije i ugroziti ratnu mašineriju.

U to vrijeme se raspao se i revizionistički i socijalimperijalistički Sovjetski Savez i došlo je do promjena vlasti u istočnoevropskim zemljama i kraja tzv. realsocijalizma. U Albaniji je došlo do ukidanja socijalizma, a Kina već bila u kapitalističkim vodama. Imperijalizam je proglasio pobjedu u Hladnom ratu, označivši kraj komunizma.

Napuštanje Vukovara

Kolone srpskih izbjeglica nakon Oluje

Nakon odbrane Hrvatske od velikosrpske agresije, na Miloševićev projekat Velike Srbije, došao je i Tuđmanov projekat Velike Hrvatske, uz međusobno dogovaranje ovih nacionalista o podjeli BiH.

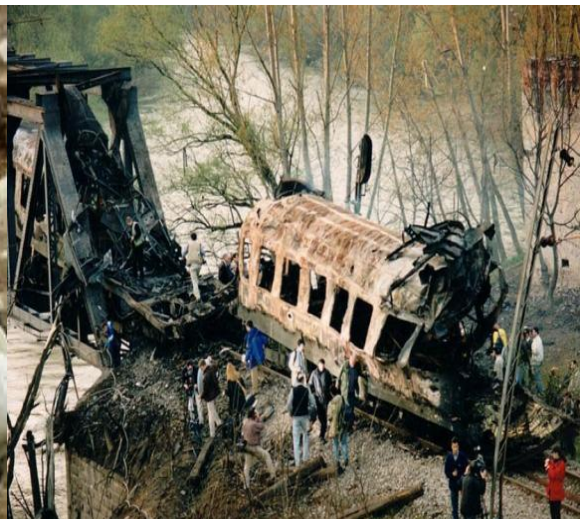
Snajperi u Sarajevu 1992.god.

Pred genocid u Srebrenici 1995.god

Albanske izbjeglice 1999. god.

Nato bombardovanje 1999. god.

Ratovi na jugoslovenskom prostoru su trajali jednu deceniju i zaustavljeni su pritiskom i dejstvom imperijalista radi ostvarenja sopstvenih imperijalnih ciljeva. To je bio slučaj prilikom zaustavljanja rata u Hrvatskoj i u BiH, a kasnije i na Kosovu, vojnom intervencijom NATO protiv Srbije.

Tokom ratova je bilo oko sto hiljada poginulih i preko milion raseljenih, sa masovnim zločinima, genocidom i protjerivanjem naroda iz Hrvatske, BiH i sa Kosova.

Jugoslavija se raspala i na njenoj teritoriji su stvorene nove države u potpunoj zavisnosti od imperijalista i multinacionalnog kapitala, uz vojno prisustvo imperijalističke sile i uključivanje novonastalih država u vojne strukture imperijalizma. Tokom samog rata i na razvalini Jugoslavije, stvoreni su uslovi da nekadašnja partijska birokratija, kroz dodatnu pljačku, udružena sa ratnim profiterima i zločincima, novonastalom mafijom i naraslim kapitalističkim

slojevima i formalno postane nova nacionalna buržoazija. No, ova mlada buržoazija je već u startu bila u mnogome ograničena, zbog zavisnosti od imperijalista i multinacionalnog kapitala, tako da se vrlo brzo pokazalo njeno novo-staro lice kompradstva i spremnost da se služi interesima najmoćnijih imperijalista u njihovoj borbi za region Balkana.

NOVE OKOLNOSTI

U predvečerje samog rata, Vlado Dapčević je izašao sa robije i nastavio politički rad. Svojim istupima u medijima, tribinama, intervjuima je pozivao na suprostavljanje nacionalistima koji će uvući zemlju u rat i krvoproliće, tražeći da se spašava Jugoslavija. Ovi apeli nisu imali skoro nikakvog odjeka. Uskoro Vlado Dapčević, sa grupom marksista-lenjinista, osniva Partiju rada (1992.god.). Partija rada je zauzela jasan internacionalistički stav i u vezi rata, i po nacionalnom pitanju, i zastupala ga u narednom periodu.

Osnivanje Partije rada (1992.god.) Obraćanje Vlada Dapčevića članovima PR

Partija rada je svojim stavovima i aktivnostima podržavala borbu hrvatskog naroda za odbranu državne cjelovitosti; zatim, borbu za jedinstvenu Bosnu i Hercegovinu, a protiv nastojanja velikosrpskih i velikohrvatskih nacionalista da je komadaju; pravo crnogorskog naroda za odbranu svoje nacionalne samobitnosti i državnosti; pravo albanskog naroda na Kosovu na samoopredeljenje; odbranu autonomnih i kulturnih prava manjinskih naroda i građana Vojvodine, Sandžaka i autonomnih prava drugih regiona bivše Jugoslavije.

Poraz militantnog nacionalizma je omogućio stasavanje i razvoj bošnjačke nacije i odbranu jedinstvene BIH, odbranu prava crnogorske samobitnosti i njene državnosti, i nacionalnog oslobođenja albanskog naroda na Kosovu.

Radnička klasa se od titoističkog revizionizma, preko malograđanske ideologije, pa otvorenog nacionalizma, našla u uslovima gubitka skoro svih nekada osvojenih prava, te u potpuno zavisnom položaju.

Početak dvadesetprvog vijeka kapitalizam je ušao u globalnu i temeljnu krizu i kroz međimperijalističke sukobe, koji su poprimali oblik Trećeg svjetskog rata, grčevito se pokušava održati na historijskoj sceni. Taj globalni međimperijalistički sukob, pored sve većih razaranja, stradanja naroda i masovne globalne migracije, vodio je izlasku revolucionarnog pokreta u svijetu iz strateške defanzive.

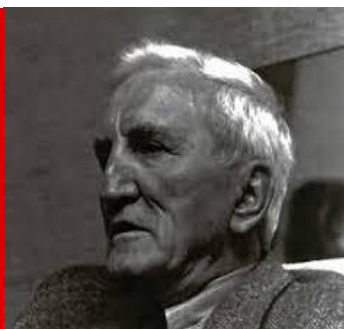
Međuperijalistički rat i njegove posljedice su se počele prelivati i osjećati i na Balkanu. Sa prodorom multinacionalnog kapitala, novonastale države su počele gubiti preostale atribute nacionalne suverenosti. Istovremeno je kriza počela dodatno siromašiti i radničku klasu, ali i srednje slojeve. U svijesti masa novonastalih država ponovo se javljaju i jačaju ideje o zajedništvu balkanskih naroda, kako je to bilo i na početku prodiranja marksističke misli na balkanski prostor, kao i svijest o potrebi zajedničkog otpora novim-starim osvajačima.

Međuperijalistički rat i militarizacija, polukolonijalni status i pljačka resursa balkanskih država, stalna kriza i jačanje diktature mafijaško-kompradorskih režima stvaraju uslove za obnovu marksističko-lanjinističke misli i uslove za formiranje revolucionarnih organizacija. Istovremeno su u međunarodnom radničkom pokretu danas, prisutne sve idejne struje koje su ga i ranije uvijek i pratile - od anarhizma, kao sada više kulturološko-malograđanske pojavnosti, reformizma u raznim oblicima poput tzv. demokratskog socijalizma sa nezaustavnim pratećim oportunistom po dubini i širini, reakcionarnim socijalšovinizmom i njegovim bujanjem u uslovima narastanja međuperijalističkog rata, nostalgичnim ostacima historijski poraženog revizionizma, do dogmatizma i sektašenja. Zadatak revolucionarnog pokreta je da idejno ponovo tuče ove struje i praksom se izbori za novu revolucionarnu liniju u sadašnjim odnosima klasnih snaga.

Razvoj proizvodnih snaga, ubrzani napredak tehnologije, uslovi u kojima se nalaze svjetske mase i globalno jačanje svijesti o kapitalizmu kao prevaziđenom sistemu, otvorio je širok prostor da ojačaju revolucionarni pokreti u mnogim zemljama. Da ojačaju pokreti čiji je historijski zadatak da sruše kapitalizam i stvore uslove za razvoj novih društvenih odnosa u izgradnji komunističkog društva. Za to su već stvoreni osnovni materijalni uslovi.

„Revolucionar je onaj čovjek koji dođe do određenog stepena idejno-političkog saznanja, i ne može više da bude čovjek, a da ne bude revolucionar.” (Vlado Dapčević)

REGISTAR

Karl Marx (1818 - 1883) - Rođen u Triru (Njem). Utemeljivač moderne društvene nauke, sociolog, filozof, politolog, ekonomist, historičar, novinar i revolucionar, ideolog komunističkog i socijalističkog pokreta, vođa Međunarodnog saveza radnika ili Prve Internacionalne. Jedan od najutjecajnijih ličnosti ljudske historije. Stvorio je ogromni naučni opus među kojima su: *Kritika Hegelove filozofije prava, Ekonomsko-filozofski rukopisi, Njemačka ideologija, Teze o Fojevbahu, Prilog kritici političke ekonomije, Manifest komunističke partije, Kapital, Kritika gotskog programa*. Marksove ideje i njihov kasniji razvoj, poznate kao markizam, imaju ogroman uticaj u razvoju savremene epohe.

Fridrih Engels (1820 -1895) - Rođen u Barmenu (Njem). Filozof, politolog, historičar i revolucionar, ideolog komunističkog i socijalističkog pokreta. Najbliži je saradnik Karla Marxa, te je uz njega suosnivač marksizma . Zajedno sa Marksom je tvorac *Manifesta komunističke partije*, jednog od najutjecajnijih političkih traktata ikada, u kojem autori Marx i Engels polažu temelje teorije komunizma i stvaranja besklasnog društva, što treba postići kroz proletersku revoluciju i svrgavanje kapitalizma. Engels je objavio niz djela među kojima su: *Stanje radničke klase u Engleskoj, Porijeklo porodice, privatne svojine i države, Anti-Diring*. Nakon Marksove smrti, Engels je uredio drugi i treći tom *Kapitala*. Organizovao je Marksove bilješke o teorijama viška vrijednosti koje su kasnije objavljene kao četvrti tom *Kapitala*.

Vladimir Iljič Lenjin (1870 - 1924) - Rođen u Simbirsku (Rus). Revolucionar, državnik, filozof i publicist. Vođa Oktobarske revolucije 1917.g. u Rusiji, osnivač boljševičke partije i Kominterne; utemeljitelj Ruske Socijalističke Federativne Sovjetske Republike i Sovjetskog Saveza. Nastavljač naučne teorije marksizma u epohi imperijalizma. Vodeća ideološka figura koja stoji iza marksizma-lenjinizma i sa ogromnim uticajem na međunarodni radnički i komunistički pokret i njihov razvoj. Stvorio je ogromni opus teorijskih dijela među kojima su: *Što su to prijatelji naroda i kako se bore protiv socijaldemokrata, Razvoj kapitalizma u Rusiji, Šta da se radi? Korak naprijed, dva koraka natrag, Dvije taktike socijaldemokratije u demokratskoj revoluciji, Marksizam i revizionizam, Materijalizam i empiriokriticizam, Tri izvora i tri sastavna dijela marksizma, O pravu na samoodređenje naroda, Imperijalizam kao najviši stadij kapitalizma, Filozofske sveske, Država i revolucija, Proleterska revolucija i renegat Kautski, Ljevičarenje, dječja bolest komunizma*. Njegova djela su teorijska osnova i vodilja revolucionarnog pokreta u svijetu.

Zečeci socijalističke misli i pokreta

Svetozar Marković (1846-1875) - Rođen u Zaječaru (Srb). Socijalistički mislilac, političar i publicista druge polovine XIX vijeka. Izdavao je *Radenik*, prvi socijalistički list u Srbiji i na Balkanu. Njegovo glavno djelo, *Srbija na istoku*, raspravlja o društvenim, ekonomskim i političkim problemima Srbije sa socijalističkih pozicija. Pristalica realističkog pravca u književnosti

Vasilije Vaso Pelagić (1838 -1899) - Rođen u Gornjim Žabarima (BiH). Revolucionar, publicist, predstavnik utopijskog socijalizma u drugoj polovini XIX vijeka, prosvjetni radnik i narodni ljekar. Iza sebe je ostavio mnoga djela među kojima : *Istorija bosanskohercegovačke bune, Odgovor na četiri društvena pitanja, Umovanje zdravog razuma*. Posljednje godine života proveo je u zatvoru u Požarevcu.

Nikola Karev (1877 -1905) - Rođen u Kruševu (Mak). Makedonski i bugarski revolucionar, vođa tajne makedonsko-odrske revolucionarne organizacije, socijalista i predsjednik Kruševske republike za vrijeme Ilindenskog ustanka. 1903.g. Poginuo u borbi sa osmanskim trupama.

Goce Delčev (1872 - 1903) - Rođen u Kukušu (Grč). Istaknuti makedonski i bugarski revolucionar, vođa tajne makedonsko-odrske revolucionarne organizacije TMORO, (kasnije VMRO). Poginuo uoči Ilindenskog ustanka 1903.g u borbi sa osmanskim trupama. I Makedonci i Bugari ga prisvajaju i smatraju svojim nacionalnim junakom.

Gavrilo Princip (1895 - 1918) - Rođen u Obljaju (BiH). Član *Mlade Bosne* nacionalne organizacije koja se zalagala za kraj austrougarske vlasti u Bosni i Hercegovini i ujedinjenje jugoslovenskih naroda. Sa osamnaest godina izvršio je atentat na austrijskog nadvojvodu Franza Ferdinanda i njegovu suprugu Sofiju u Sarajevu 28. juna 1914. god. , što je uzeto kao povod za otpočinjanje Prvog svjetskog rata. Umro je u austrougarskom zatvoru 1918.godine.

Dimitrije Tucović (1881-1914) - Rođen u Gostilju (Srb). Teoretičar i vođa socijalističkog pokreta u Kraljevini Srbiji. Jedan od osnivača Srpske socijaldemokratske partije i veliki pobornik i borac za oslobođenje balkanskih naroda od imperijalizma i stvaranja Balkanske federacije. Kao njegovo najznačajnije djelo navodi se *Srbija i Arbanija* jedna od prvih studija o albanskom narodu, koja se *obračunala s nacionalističkim pozivom na istorizam*. Poginuo je u Prvom svjetskom ratu.

Stvaranje Partije

Filip Filipović (1878 - 1938) - Rođen u Beogradu (Srb). Revolucionar, jedan od osnivača KP Jugoslavije i njen prvi sekretar, matematičar. Izabran je za gradonačelnika Beograda na prvim posleratnim izborima u Kraljevini SHS, ali je posle nedjelju dana nasilno uklonjen, a ubrzo potom i zatvoren zbog revolucionarne djelatnosti. Emigrirao u SSSR i učestvovao u radu organa Kominterne i rukovodstvu KPJ. U vrijeme *Velike čistke* u Sovjetskom Savezu uhapšen, osuđen i streljan. Napisao je mnoge teorijske članke, kao i djela: *Pedagogija matematike, Razvitak društva u ogledalu materijalizma, Balkan i međunarodni imperijalizam*.

Živko Topalović (1886-1972) - Rođen u Užicu (Srb). Socijalistički političar, član Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista) od 1919. godine, ali ju je sa grupom istomišljenika napustio poslije Vukovarskog kongresa i osnovao reformsku Socijalističku partiju Jugoslavije, čiji je bio sekretar. Kao saradnik četničkog pokreta Draže Mihailovića osuđen je, u Beogradu 1946.g. u odsustvu, na dvadeset godina zatvora. Umro u emigraciji.

Vladimir Ćopić, pseudonim Senjko (1891 -1939) - Rođen u Senju (Hrv) - Revolucionar, učesnik Oktobarske revolucije, jedan od osnivača i prvi organizacioni sekretar KPJ. Zbog revolucionarne djelatnosti u Kraljevini SHS suđeno mu je na tri velika procesa dvadesetih godina. U Sovjetskom Savezu radio pri Kominterni i bio dio rukovodstva KPJ. Tokom Španskog građanskog rata imao je najviši čin od svih jugoslovenskih dobrovoljaca - bio je potpukovnik Španske republikanske armije, komandant XV internacionalne brigade »Linkoln«. Bavio se novinarstvom i prevođenjem. Preveo je Lenjinov *Imperijalizam kao najviši stadijum kapitalizma, Materijalizam i empiriokriticizam, Izabrana djela V.I. Lenjina*, a sa Josipom Brozom Titom, neposredno pred hapšenje, prevodi *Kratki kurs istorije SKP (b)*. U *Velikoj čistki* u Sovjetskom Savezu je osuđen i streljan.

Učesnici Oktobarske revolucije

Aleksa Dundić (1897-1920) - Rođen u Grabovcu (Hrv). Učesnik Ruskog građanskog rata, heroj Oktobarske revolucije. Bio je jedan od prvih dobitnika najvišeg sovjetskog vojnog odlikovanja, *Ordena Crvene zastave*. U herojskom prodoru kroz poljske redove, smrtno je ranjen u bici kod Rovna u današnjoj Ukrajini. Sahranjen je u Rovnu, gdje mu je podignut spomenik. Ukrajinske vlasti su 2019. godine srušile spomenik, iskopale grob i premjestile njegove posmrtno ostatke iz gradskog parka na groblje. Njegovo ime je uklesano na zidovima Kremlija, zajedno s imenima drugih heroja Oktobarske revolucije.

Vukašin Marković (1874-1943) - Rođen u Stijenama Piperskim (CG). Revolucionar, učesnik Oktobarske i Kineske revolucije. Bio je blizak Lenjinov saborac i prijatelj. Služio je i kao vojni doktor tokom Prvog svetskog rata u srpskoj vojsci. U Građanskom ratu u Rusiji komesar divizije. Predsjednik Jugoslovenske komunističke grupe pri RKP (b). U Crnoj Gori vođa gerijske grupe od 1921-1924.godine koja vodi oružanu borbu, sve do hapšenja i bjekstva iz zemlje. Tridesetih godina suđen u Sovjetskom Savezu. Umro 1943. godine u Kujbiševu. Supruga Vukašina Markovića je bila francuska revolucionarka Žana Laburb, osnivačica francuske komunističke grupe pri RKP(b) u vrijeme Oktobarske revolucije je ubijena 1919.g. od kontrarevolucionara u Odesi.

Ivan Matuzović (1886-1938) - Rođen u Gornjoj Dubici (Hrv). Revolucionar, učesnik Oktobarske i Mađarske revolucije. Saradnik mađarskog revolucionara Bele Kuna i komandant odreda jugoslavenskih crvenoarmejaca. Jedan je od glavnih protagonista *Dijamantštajn afere*, odnosno pripreme prevrata u Kraljevini SHS 1919.godine. Streljan je tokom *Velike čistke* u Sovjetskom Savezu.

Franjo Drobni (1889-1971) - Rođen u Osijeku (Hrv). Revolucionar, učesnik Oktobarske revolucije. Bio je istaknuti član jugoslovenkih komunista pri RKP (b). Boravi u Mađarskoj tokom Revolucije i učestvuje u pripremama za oružani prevrat u Kraljevini SHS, a potom u komunističkim aktivnostima u zemlji. Odlikovan je ordenom Lenjina 1967. godine.

Lazar Vukićević (1887- 1941) - Rođen u Somboru (Srb). Revolucionar, jedan od osnivača Socijaldemokratske partije Bosne i Hercegovine. Kao ratni zarobljenik se nakon Oktobarske revolucije pridružio Jugoslovenskoj komunističkoj grupi pri RKP (b) i postaje dio njenog rukovodstva. Uređuje časopis *Internacionalist*. Po povratku u zemlju 1919.g. učestvovao je u formiranju Jugoslovenskog komunističkog revolucionarnog saveza *Pelagić*. Tokom Mađarske revolucije uređuje publikaciju *Crvena zastava*. Po povrtaku u Beograd 1923. g. otvara knjižaru i izdavačku kuću *Svetlost*. Nakon okupacije Jugoslavije, zarobljen je od strane Gestapoa i streljan u logoru na Banjici.

Nikola Kovačević -Čudnovski (1894 -1979) - Rođen u Derventi (BiH) - Revolucionar, učesnik Oktobarske revolucije i Građanskog rata u Rusiji. Jedan od rukovodilaca prve Jugoslovenske komunističke grupe pri RKP(b), osnovane 1918. u Moskvi. Pri povratku u zemlju jedan od organizatora ilegalnih revolucionarnih oružanih grupa, Bio je narodni poslanik i sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Vojvodinu. Emigrirao u SSSR, gdje sa školovao na *Međunarodnoj lenjinskoj školi*. Učestovao u Španskom građanskom ratu, a tokom Drugog svjetskog rata borio se u francuskim partizanima. Poslije oslobođenja i dolasku u Jugoslaviju zatvoren u *Glavnjaču*, gdje je držan bez suđenja pola godine. Isključen je iz KPJ zbog ponašanja u Španiji koje je smatrano za izraz frakcionaštva i nediscipline. Kao pristalica Rezolucije Informbiroa u zatvorima i na Golom otoku je proveo pet i po godina. Ostavio je za sobom obimnu istorijsku građu o revolucionarnom pokretu.

Nikola Grulović (1888-1959) - Rođen u Beškoj (Srb). Revolucionar, učesnik u Građanskom ratu u Rusiji kao komandant Prvog jugoslovenskog revolucionarnog puka, a potom i komesar Jugoslovenskog komunističkog puka. Član sekretarijata Jugoslovenske komunističke grupe pri Ruske komunističke partije (boljševika). Delegati Prvog kongresa SRPJ(k) u Beogradu 1919. godina. Pripadnik ilegalnog Jugoslovenskog komunističkog revolucionarnog saveza *Pelagić*. Od 1935. g. bio je član Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju. Učesnik je NOB. Poslije oslobođenja obavljao razne političke funkcije. Napisao knjigu *Jugosloveni u ratu i Oktobarskoj revoluciji*.

Treća Internacionala - Kominternu

Grigorij Zinovjev (1883 -1936) - Rođen u Kirovgradu (Ukr). Revolucionar, prvi predsjednik Kominterne, smatran jednim od glavnih teoretičara Partije. Učesnik Revolucije 1905.g., a nakon njenog gušenja emigrirao u Veliku Britaniju. U aprilu 1917. g, vratio se s Lenjinom u Rusiju. Zajedno sa Kamenjevom se suprostavio Lenjinovom prijedlogu za podizanje oružanog ustanka (revolucije). Nakon poraza u okviru Partije, i pokušaja formiranja Ujedinjene opozicije sa Trockim izbačen iz Politbiroa, a potom iz Centralnog komiteta. Priznavanjem svojih grešaka ostao je u Partiji na nižim dužnostima. Potom je izbačen iz Partije, pa u nju ponovo vraćen, da bi bio osuđen na deset godina zatvora. Na *Prvom moskovskom procesu* 1936.g. osuđen je na smrt i streljan.

Nikolaj Buharin (1888 - 1938) - Rođen u Moskvi (Rus). Revolucionar, član Politbiroa boljševičke partije (1924-29), i Centralnog komiteta (1917-37), predsjedavajući Kominterne (1926-29), tvorac *Nove ekonomske politike*, glavni urednik *Pravde* (1918-29), pisac *Abecede komunizma* i drugih djela. Tokom *Velike čistke* osuđen i streljan. Glavna djela: *Svjetska ekonomija i imperijalizam*, *Ekonomija prijelaznoga razdoblja*, *Teorija istorijskog materijalizma*.

Georgi Dimitrov (1882-1949) - Rođen u Kovačevcima (Bug). Revolucionar, jedan od vođa Međunarodnog radničkog i komunističkog pokreta, među glavnim organizatorima Septembarskog ustanka 1923. godine u Bugarskoj. Nakon sloma ustanka emigrirao. U odsustvu osuđen na smrt. U Njemačkoj je na suđenje u Leipzigu 1933. g. bio osumnjičen za paljevinu Rajstaga. Na suđenju se branio sam, uz veliko interesovanje svjetske javnosti. Sud ga je oslobodio optužbi. Nakon suđenja odlazi u Sovjetski Savez, gdje je izabran za generalnog sekretara Kominterne i bio je na njenom čelu od 1935. do 1943. godine. Tokom Drugog svjetskog rata iz Moskvi je rukovodio Otadžbinskim frontom koji je u septembru 1944. godine organizovao ustanak i svrgnuo monarhističku vladu i objavio rat Njemačkoj. Na čelu Bugarske bio do svoje smrti 1949. godine. Bio je zagovornik stvaranja Balkanske federacije.

Josif Visarionovič Džugašvili Staljin (1878 -1953) - Rođen u Gori (Gruz). Revolucionar, teoretičar, državnik, jedan od vođa međunarodnog komunističkog pokreta. Od mladosti pripadnik revolucionarnog pokreta i učesnik radničkih borbi. Više puta osuđivan. Član boljševičke partije od njenog osnivanja 1903.godine i urednik partijskog lista *Pravda*. Član najužeg rukovodstva u organizovanju Oktobarske revolucije. Tokom Građanskog rata obavlja razne vojne i političke dužnosti. Nakon Lenjinove smrti izabran je na čelo Partije. Zagovornik i sprovodilac politike izgradnje socijalizma u jednoj zemlji u uslovima kapitalističkog okruženja. Udario je temelje za brži razvoj socijalizma putem sprovođenja kolektivizacije, a potom industrijalizacije i kulturnog preporoda društva. Nemilosrdno se obračunavao sa unutrašnjim i spoljnjim neprijateljem. Pripremao zemlju za odbranu od fašizma i zajedno sa sovjetskim narodom doprinio pobjedi nad fašizmom uz podnijete ogromne žrtve. Dao ogromni doprinos u razvoju socijalizma kao svjetskog procesa. U zemlji nije uspio da suzbije moć naraslog birokratizovanog partijskog i državnog aparata, niti da suzbije kult sopstvene ličnosti. Najznačajnija teorijska djela: *Marksizam i nacionalno pitanje*, *Osnove lenjinizma*, *Pitanja lenjinizma*, *Dijalektički i istorijski materijalizam*, *Ekonomski problemi socijalizma u SSSR-u*. Učestvo

je u izradi *Istorija Svesavezne komunističke partije (boljševika) – Kratki kurs*, koji je služio kao zvanična interpretacija istorije Partije.

Lav Davidovič Trocki (1879 -1940) - Rođen u Janovki (Ukr). Revolucioanar, teoretičar, publicista. Učesnik Prve ruske revolucije 1905. godine. Pripadnik menjševičkog krila partije protivne boljševičkom krilu i Lenjinu. Odigrao istaknutu ulogu u Oktobarskoj revoluciji. Bio je jedan od glavnih organizatora Crvene armije, član najužeg rukovodstva boljševičke partije. Pokušao je da dalje razvija koncept *permanentne revolucije*. U prvoj sovjetskoj vladi bio je ministar spoljnih poslova, a od 1918. do 1924. ministar vojske i mornarice. Predstavljao je boljševike u mirovnim pregovorima 1918. u Brest-Litovsku između Rusije i Centralnih sila. Od 1923. god. bio je vođa lijeve opozicije Partije, a kasnije, idejno i organizaciono poražen u Partiji, protivnik njenog kursa i same Partije. Godine 1927. smenjen je sa dužnosti i isključen iz Partije, a 1929. protjeran je iz SSSR-a. U inostranstvu je nastavio borbu protiv sovjetske partije i sistema u SSSR-u, te postao sredstvo propagande i organizovani instrument u rukama imperijalista. Njegova teorijska shvatanja po njemu se nazivaju trockizmom. Sovjetski obavještajci su ga ubili u Meksiku 1940. godine. Glavna djela: *Između imperijalizma i revolucije, Književnost i revolucija, Rat i revolucija, Moj život, Permanentna revolucija, Istorija ruske revolucije*.

Vukovarski kongres KPJ

Sima Marković (1888-1939) - Rođen u Kragujevcu (Srb). Revolucionar i jedan od rukovodilaca KPJ, doktor matematičnih nauka i univerzitetski profesor. Napisao je više djela iz oblasti matematike, filozofije, fizike i politike. Bio je aktivista Srpske socijaldemokratske partije u Kraljevini Srbiji, a od ujedinjenja levice 1919. g. član KPJ i na čelu Partije u jednom periodu. Dva puta osuđivan od strane režima. Po nacionalnim pitanju vodio neprestane polemike u okviru Partije i Kominterne. Bio je najistaknutiji predstavnik desne frakcije u partijskom rukovodstvu. Zbog stalnih frakcijskih borbi, čiji je bio jedan od glavnih izazivača, isključen iz Partije 1929. godine. Poslije emigriranja u Sovjetki Savez radio na Filozovskom institutu u Moskvi i vraćen u Partiju 1935. godine. Uhapšen je u velikoj grupi jugoslovenskih komunista 1938. godine i streljan početkom 1939. godine. Glavna djela: *Ustavno pitanje i radnička klasa Jugoslavije, Nacionalno pitanje u svetlosti marksizma, Ajnštajnova teorija relativiteta, Seljačko pitanje i agrarna kriza, O pokretu za reformu matematičke nastave, Princip kauzaliteta i moderna fizika, Dijalektički materijalizam i savremena fizika*.

Na bijeli teror crvenim terorom

Rudolf Hercigonja (1896-1938) - Rođen u Zagrebu (Hrv). Revolucionar, u mladosti anarhist, potom komunist. Za vrijeme Austro-Ugarske bio je jedan od atentatora na mađarskog bana Hrvatske 1914. godine, potom zatvorenik u Lepoglavi. O svojim zatvorskim danima napisao je knjigu *Lepoglavski vampiri*. U Kraljevini SHS jedan je od osnivača KPJ i SKOJ-a. Jedan od organizatora Crvena pravda i glavni inicijator atentata na ministra unutrašnjih poslova Milorada Draškovića. Nakon bjekstva iz zemlje u Sovjetski Savez bio je aktivist Kominterne. Radio je kao instruktor u Međunarodnoj organizaciji za pomoć revolucionarima, koja je bila u sastavu Kominterne i bio dvije godine u Meksiku (1926-27). Od 1935.g radi u izdavačkom preduzeću Kominterne. Uhapšen je i streljan tokom *Velike čistke*.

Zlatko Šnajder (1903-1931) - Rođen u Slavonskom Brodu (Hrv). Jedan je od sedmorice sekretara SKOJ-a. Kao gimnazijalac stupa u SKOJ, napušta školovanje i u potpunosti se predaje revolucionarnom radu. Prvi put je uhapšen 1920. g. i u zatvoru provodi šest mjeseci. Godinu dana kasnije ponovo je uhapšen zbog *aktivne komunističke djelatnosti*. Godine 1924. izabran je za sekretara Centralnog komiteta SKOJ-a. Krajem 1926. g. opet je uhapšen i osuđen na godinu dana zatvora. Poslije određenog vremena,

ponovo mu je suđeno i kazna mu je povećana na pet godina. Umro je 1931. godine u samici Zeničkog zatvora.

Janko Mišić (1900-1929) - Rođen u Slanom Dolu (Hrv). Jedan je od sedmorice sekretara SKOJ-a i član od njegov osnivanja. Hapšen kao član Crvene pravde. Jedan od pokretača lista *Mladi boljševik*, a uređivao je *Omladinsku borbu*. U junu 1924. g. bio je delegat SKOJ-a na Četvrtom kongresu Komunističke omladinske internacionale u Moskvi. Od 1926. do 1928. g. je u Moskvi na studijama na Sverdlovskom univerzitetu. Od jeseni 1928. g. bio je organizacioni sekretar CK SKOJ-a. Policija je, 27. jula 1929. godine, otkrila njihovo sklonište u Samoboru i blokirala ga. Zajedno sa braćom Mijom i Slavkom Oreškim, pružio je otpor i u sukobu s policijom poginuo.

Marijan Stilinović (1904- 1959) - Rođen u Sv. Nedelji (Hrv). Revolucionar i učesnik NOB. Sarađivao je u ilegalnoj *Borbi* i *Radničkoj štampi*. Kao član KPJ 1928. g. osuđen je na tri godine robije, a 1933.g. na deset godina. Avgusta 1941. g. učestvovao je u bjekstvu iz kaznionice u Sremskoj Mitrovici sa grupom političkih zatvorenika-komunista, nakon čega se priključio Prvom Fruškogorskom partizanskom odredu. Iste godine u oslobođenom Užicu, postao je član redakcije *Borbe*, da bi zatim vršio razne vojne i političke funkcije. Godine 1943.g. bio je teško ranjen u Slavoniji. Poslije rata bio je glavni urednik *Borbe*, predsjednik Komiteta za škole i nauku FNRJ, ambasador u Pragu i Buenos Ajresu .

Rodoljub Ročko Čolaković (1900 -1983) - Rođen u Bijeljini (BiH). Revolucionar, književnik, učesnik Španskog građanskog rata i NOB, narodni heroj. Kao pripadnik Crvene pravde i jedan je od organizatora atentata na ministra unutrašnjih poslova Milorada Draškovića osuđen je na 15 godina robije, od kojih je izdržao 12. Po izlasku sa robije bježi u Sovjetski Savez, a potom učestvuje po zadatku Kominterne u Španskom građanskom ratu. Rat ga je zatekao u Beogradu, odakle odlazi na slobodnu teritoriju. Godine 1943. osniva list *Oslobođenje* i postaje prvi urednik ovog lista. Nakon Drugoga svjetskog rata obavljao je razne političke dužnosti. Sva svoja odlikovanja, rukopise, dnevnike i knjige ostavio je Spomen-domu Crvene pravde u Bijeljini. Memoarska djela: *Španija u plamenu*, *Kuća oplakana*, *Zapisi iz oslobodilačkog rata (pet knjiga)*, *Susreti i sećanja*, *Kazivanje o jednom pokoljenju*.

Spasoje Stejić Baćo (1892 - 1943) - Rođen u Adi (Srb). Revolucionar, radnik, član Jugoslovenske komunističke grupe pri RKP (boljševika), pripadnik Jugoslovenskog komunističkog revolucionarnog saveza Pelagićevaca i član KPJ od osnivanja. Učesnik neuspjelog atentata na kralja Aleksandra Karađorđevića. Osuđen na doživotni zatvor .Učesnik bijega robijaša-komunista iz sremskomitrovačkog zatvora avgusta 1941. godine. Poginuo je tokom bitke na Sutjesci.

Aleksandar Karađorđević (1888-1934) - Rođen na Cetinju (CG). Kralj SHS i Jugoslavije. Nazvan Kraljem ujediniteljem. Pripadao dinastiji Karađorđević koja je 1903.g. došla na vlast u Srbiji, svrgnuvši dinastiju Obrenović. Vidovdanskim ustavom (1921.god.) je ozakonjen centralistički unitarni sistem, a vlada je u cjelosti zavisila o monarhu. Ukinuo je Ustav i zaveo diktaturu 6. januara 1929. godine i pod maskom jugoslavenstva provodio velikosrpsku politiku i vladao izrazito apsolutistički (monarhofašizam). Brutalnom represijom progonio komuniste i ostale protivnike režima. Ubijen je u Marseju u atentatu 1934. godine.

Alija Alijagić (1896 - 1922) - Rođen u Bijeljini (BiH). Revolucionar, radnik, član Crvene pravde i atentator na Milorada Draškovića, ministra unutrašnjih poslova Kraljevine SHS. Osuđen na smrt i obješen 1922. godine.Njegova smrt je izazvala demonstracije u Zagrebu,a njegov grob bio je mjesto okupljanja komunista. Vlasti su ga 1925.g. ekshumirale i prenijele u selo Turiju kod Bihaća. Poslije Drugog svjetskog rata po njemu je nazvana ulica u Beogradu koja je s početka 21. vijeka preimenovana u ulicu Milorada Draškovića.

Milorad Drašković (1873-1921) - Rođen u Polomu (Srb). Advokat, bankar i političar. Kao ministar unutrašnjih poslova Kraljevine SHS bio je autor *Obznane* 1920. godine kojim su Komunistička partija Jugoslavije i sindikati stavljeni izvan zakona. Nakon neuspjelog atentata u Beogradu, dao je ostavku na mjesto u vladi. Tri dana kasnije, dok je bio na liječenju u Delnicama, ubio ga je član Crvene pravde Alija Alijagić.

Lijeva i desna frakcija

Đuro Cvijić Đuka, pseudonim Krešić (1896-1938) - Rođen u Zagrebu (Hrv). Revolucionar, politički sekretar Komunističke partije Jugoslavije, pokretač Borbe. Još kao gimnazijalac učestvovao je u neuspjelom atentatu na hrvatskog bana i osuđen na tri godine robije. Nakon *Obznane* 1920.godine bio je član Zagraničnog komiteta KPJ u Beču. Godine 1921. vratio se u zemlju i radio u Zagrebu. Učestvovao je u radu Prve, Druge i Treće pokrajinske konferencije KPJ. Bio je vođa lijeve frakcije u KPJ, koja se dugo vremena smatrala linijom Kominterne. Na Drezdenskom kongresu Partije 1928.g. uklonjen je iz rukovodstva, pošto nije prihvatio *Otvoreno pismo Kominterne članovima KPJ*. Kao urednik *Borbe* osuđen je 1930.g. na dvije i po godine zatvora. Emigrirao je u Sovjetski Savez 1934.g. gdje surađuje u mnogim listovima. Zbog sukoba sa rukovodstvom isključen je iz Partije 1937. godine. Uhapšen je u *Velikoj čistki* i streljan.

Kosta Novaković (1886-1939) - Rođen u Čačku (Srb). Revolucionar, socijalistički političar, novinar i profesor. Kao srpski vojnik je tokom balkanskih ratova prešao Albaniju, upoznavši javnost sa zlodjelima koja su tamo počinjena kao i bijedi običnih srpskih vojnika koje je vlada, gole i bose, radi svojih megalomanskih ciljeva, poslala u ledene planine Albanije. Istaknuti član Srpske socijaldemokratske partije i jedan od osnivača i rukovodilaca KPJ. Biran je za narodnog poslanika. Bio je urednik listova *Budućnost*, *Radničke novine*, *Radnik* i *Borba*. Njegov najznačajniji spis je *Makedonija Makedoncima, zemlja zemljoradnicima*, (1924.g.) zbog kojeg je bio osuđen na robiju. Beogradska partijska organizacija je organizovala njegov bijeg iz bolnice, nakon čega je emigrirao u Sovjetski Savez. Radi na raznim poslovima pri Kominterni, između kojih i u Izvršnom komitetu Međunarodne organizacije pomoći revolucionarima i često je boravio u zemljama Evrope, gdje je postao i član KP Njemačke. Kao jedan od vodećih predstavnika *lijeve frakcije* početkom tridesetih je isključen iz Partije pod optužbom da je ultraljevičar. U Sovjetkom Savezu je upućen na posao štamparskog radnika. Uhapšen je i streljan tokom *Velike čistke*.

Trifun Triša Kaclerović (1879 - 1964) - Rođen je u Boki (Srb). Ljevičarski političar, novinar, advokat, jedan od osnivača Srpske socijaldemokratske partije, a kasnije jedan od osnivača KPJ. Bio je urednik mnogih listova poput *Tipografskog glasnika*, *Radničkih novina* i *Radnika*. Za narodnog poslanika je izabran dva puta. Veliki kritičar ruske politike prema Balkanu. Jedan od osnivača Socijalističke radničke partije (komunista), aprila 1919.godine. Od proleća 1921. god. nalazio se u rukovodećim partijskim telima KPJ. Od avgusta 1921. godine bio je sekretar, tada ilegalne, KPJ. Član Izvršnog odbora Nezavisne radnička partije Jugoslavije. Tokom 1928.godine se demoralisao i povukao iz političke aktivnosti. Penzionisan je 1948. godine kao sudija Vrhovnog suda. Važnija djela: *Ruska politika i srpska omladina*, *Srpska socijaldemokratska partija prema srpskom seljaštvu*. *Cimervaldska konferencija*, *Militarizam u Srbiji*, *Kritika ruskog apsolutizma*.

Drezdenski kongres

Palmiro Toljati (1893-1964) - Rođen u Đenovi (Ital). Vođa italijanskih komunista od 1927.g. do svoje smrti 1964.godine. Nakon što je fašistički režim Benita Musolinija zatvorio Antonia Gramšija preuzeo je vodstvo u KP Italije. Bio direktor partijskog lista *Il Comunista*. Radio je u sekretarijatu Kominterne. Boravio u Španiji za vrijeme građanskog rata, a tokom Drugog svjetskog rata u Sovjetskom Savezu. Po povratku u Italiju vodi Partiju u prihvatanju parlamentarne demokratije i odricanju od oružane borbe, što nailazi na otpor u Partiji. Preživio atentat 1948.g. kada je teško ranjen. Pod njegovim vođstvom Partija učestvuje na svim izborima, ali nije bila u prilici da osvoji vlast. Umro je u Sovjetskom Savezu tokom liječenja.

Antonio Gramši (1891-1937) - Rođen u Alesu (Ital) - Marksistički filozof i revolucionar. Još kao dječak je povrijedio kičmu i cio život imao zdravstvenih problema. Nakon srednje škole studirao je lingvistiku u Torinu. Zajedno sa Toljatijem i drugim u Livornu osniva 1921.god. Komunističku Partiju Italije. Italijanski fašisti na izborima 1924.godine dobijaju većinu u parlamentu. Kao poslanik se upušta u političku borbu s fašistima. Zbog nadolazeće diktature, šalje ženu i djecu u SSSR. Preuzima vođstvo Partije, nakon hapšenja većine vođa KPI, zbog neuspjelog atentata na Musolinija. Optužen je 1926. godine i osuđen na pet godina robije, a onda na još 20 godina. Tu je od 1929.g. počeo pisati, na školskim bilježnicama, svoje opservacije o italijanskom društvu, politici, filozofiji i načinu političke borbe koju bi komunisti trebali primijeniti. Obolio je od tuberkuloze, ali i brojnih upala unutrašnjih organa, 1934. godine pušten iz zatvora na liječenje, ali je 1937. godine umro u jednoj bolnici u Rimu. Za života nije izdao nijednu knjigu, ali je u zatvoru napisao svoje poznate *Zatvorske bilježnice*. Smatrao je da je mjesto intelektualca u društvu - aktivno učešće u kulturnoj revoluciji koja će doprinijeti osvajanju političke moći. Kao i da liberalne ideje imaju univerzalnu vrijednost za buržoaziju, ali nisu dovoljne proletarijatu. Za buržoaziju su te ideje bile krajnja granica i maksimum, za proletarijat su te ideje-minimum od čega treba početi. Smatra se za jednog od najznačajnijih marksističkih mislioca, koji je značajno uticao na razvoj zapadnoeuropskog marksizma.

Benito Musolini (1883 - 1945)- Rođen u Predapiu (Ital). Italijanski fašistički vođa (Duče), novinar, političar, diktator od 1925 do 1943. godine. Političku karijeru je započeo kao socijalist postavši jedan od istaknutih vođa italijanske ljevice i urednik lista socijalističke partije *Avanti!*. Godine 1919.g. s istomišljenicima osniva Nacionalnu fašističku stranku (PNF), koja se brzo razvija pri čemu se udaljava od ranijih ideja. Nakon osvajanja lokalne vlasti u mnogim dijelovima države i pohoda na Rim 1922. godine uspjeva agresivnom politikom da dođe na vlast 1925. godine. Tokom tridesetih vodi agresivnu i ratnu spoljnu politiku i približava se Hitleru i nacističkoj Njemačkoj, te zajedno sa Japanom su bili, kao sile Osovine, u ratu protiv Zapadnih saveznika i SSSR-a. Nakon niza neuspjeha u ratu i američke invazije na Italiju, 1943.g. je smijenjen s položaja i pritvoren, no brzo ga oslobađaju Njemci i postavljaju za diktatora marionetske Italijanske Socijalne Republike kojom vlada do kraja rata kada ga italijanski partizani zarobljavaju i strijeljaju.

Stjepan Radić (1871-1928) - Rođen u Trebarjevo Desno (Hrv). Hrvatski političar, publicista, dopisnik i novinar. Od 1902. godine, pa sve do 1906., glavni je urednik časopisa *Hrvatska misao*. S bratom Antunom 1904. godine osniva Hrvatsku pučku seljačku stranku (HSS). Hapšen je prije Prvog svjetskog rata. U novembru 1918. godine suprostavlja se centralističko-hegemonističkom načinu ujedinjenja južnoslovenskih zemalja i pokušava ostvariti samostalnost Hrvatske obraćanjem inostranim silama. U Moskvi svoju stranku učlanjuje u Seljačku Internacionalu. Po povratku u Zagreb 1925. godine uhapšen je i predat sudu. Pušten je tek nakon što je njegova stranka dala izjavu u Narodnoj skupštini da priznaje monarhiju, centralistički Vidovdanski ustav, postojeći državni poredak i stranka nazvana HSS (Hrvatska seljačka stranka). Ušao je u vladu Kraljevine SHS, a potom ponovo otišao u opoziciju. Umro je od

posljedica atentata u Narodnoj skupštini, što je dovelo do velikih demonstracija u Hrvatskoj i zavođenja Šestojanuarske diktature 1929. godine. Partizani su jednu svoju brigadu nazvali *Braća Radić*.

Đuro Đaković (1886 -1929) - Rođen u Brodskoj Varoši (Hrv). Revolucionar, istaknuti borac za radnička prava, sindikalni vođa i jedan od osnivača KPJ. Zbog protivljenja ratu Austro-Ugarske protiv Srbije 1914.g. je uhapšen i osuđen. Nakon rata je hapšen zbog organizacije štrajkova. Bio je jedan od organizatora Husinske bune 1920. godine. Od 1928.g. do svoje smrti 1929. g. bio je organizacioni sekretar CK KPJ. Ubijen je za vrijeme šestojanuarske diktature od strane policije na jugoslavensko-austrijskoj granici. Jedan bataljon 129. Internacionalne brigade Španske republikanske vojske nosio je njegovo ime.

Jovan Mališić, pseudonim Martinović (1902-1939) - Rođen u Glavici (CG). Revolucionar, član KPJ od njenog osnivanja. Emigrirao je 1923.g. u Sovjetski Savez gdje je završio Vojno-političku akademiju. Tokom 1927. i 1928. godine je bio predavač na Komunističkom univerzitetu nacionalnih manjina Zapada u Moskvi. Od strane Kominterne je 1928g. poslat u Jugoslaviju da među partijskim članstvom radi na sprovođenju *Otvorenog pisma Kominterne članovima KPJ*. U Jugoslaviji je djelovao pod lažnim imenom Milan Martinović. Na Drezdenskom kongresu Partije, krajem 1928. godine bio je izabran za političkog sekretara KPJ. Ovu dužnost vršio je do 1931. g, kada se ponovo vratio u Sovjetski Savez. Zbog organizovanja neuspjelog oružanog ustanka tokom Šestojanuarske diktature isključen iz Partije pod optužbom za pučizam. Od 1936. godine radi kao rukovodilac na Katedri za filozofiju u Inženjersko-tehničkoj akademiji za vezu u Moskvi. Bio je i predavač na Međunarodnoj lenjinskoj školi. Po zadatku Kominterne odlazi u Španiju 1937. godine, kao instruktor. Opozvan je iz Španije, osuđen i streljan.

Draginja Draga Stefanović (1890 -1967). Rođena u Šimanovcima (Srb) - revolucionarka, aktivistkinja radničkog i komunističkog pokreta, učesnica NOB, feministkinja i politička radnica. Sa petnaest godina postala aktivna u sindikalnom pokretu. Bila je članica Udruženja knjigovezačkih radnika Srbije, preko koga je dobila prva saznanja o marksizmu i komunizmu, a povezala se i tadašnjom Socijaldemokratskom partijom Srbije (SDPS). Član Partije od njenog osnivanja. Na Drugom kongresu Partije 1920.godine stala je na stranu revolucionarne struje. Bila je član rukovodstva Partije i prva žena član CK KPJ. U frakcijskim borbama u Partiji, pripadala je desnoj frakciji. Uhapšena je 1923.g. i provela nekoliko mjeseci u zatvoru zbog učesća u osnivanju Nezavisne radničke partije Jugoslavije. Jula 1928.godine udaljena je iz rukovodstva Partije nakon čega se pasivizirala. Ponovo se aktivirala u periodu politike Narodnog fronta 1935.g., kada se uključila u borbu za žensko pravo glasa. Do početka rata bila je aktivna u radu Ujedinjenih radničkih sindikata i Mesnog komiteta KPJ za Beograd. Nakon okupacije uhapšena je od Specijalne policije i upućena u logor Banjica. Kasnije je puštena na slobodu, nakon čega se uključila u NOP. Poslije oslobođenja, bila je članica Glavnog odbora Jedinjenih sindikata radnika i nameštenika Srbije. Godine 1951.g. isključena je iz KPJ kao pristalica Rezolucije Informbiroa, ali nije hapšena. Kasnije je bila aktivna članica Udruženja penzionera Jugoslavije. Njen suprug Lazar Stefanović bio je član Srpske socijaldemokratske partije i jedan od osnivač KP Jugoslavije, kao i jedan od vođa njene desne frakcije. Njihova ćerka Dušica Stefanović Živković bila je član KPJ i aktivistkinja Omladinske sekcije Ženskog pokreta i članica prve redakcije časopisa Žena danas. Uhapšena je septembra 1941.g. i odvedena u logor Banjica, gde je streljana.

Adela Pavošević (1897 - 1928) - Aktivistica i proleterka radničkog pokreta Jugoslavije, vrlo često nazivana i *osječkom Rosom Luxemburg*. U početku svoga rada, obavljala je predano najjednostavnije poslove u propagandi svjesna i njihovog značaja. Za relativno kratko vrijeme je počela obavljati najodgovornija mjesta u revolucionarnom radničkom pokretu. Učestvovala je na raznim partijskim konferencijama i kongresima. U periodu zabrane Partije i opšteg kolebanja odlučno je istrajavala na revolucionarnom putu, posebno napadajući razne reformiste i socijalpatriote. Vatrene govornik na

raznim skupovima, među kojim se izdvaja govor pred 8.000 ljudi, povodom smrti tri osječka proletera. Više od godinu dana je provela po raznim zatvorima gdje je i oboljela od tuberkuloze. Umrla je u 31. godini života.

Stoja Marković (1896 - 1947) - Revolucionarka i borkinja za prava žena. Jedina žena sa prostora bivše Jugoslavije koja je imala status borca Crvene garde i postala članica boljševičke partije. Sa stricem Vukašinom Markovićem se vraća u zemlju 1921. godine i odlazi u gerilu radi stvaranja samostalne sovjetske Crne Gore u okviru balkanske federacije. Zbog hrabrosti je prozvana *Stoja hajdučica*. Osuđena je na višegodišnju robiju, ali je uspjela da pobjegne iz zatvora i vrati se u SSSR.

Rosa Luksemburg (1870 - 1919). Rođena je u Zamošću (Polj) - revolucionarka, teoretičarka marksizma i demokratskog socijalizma. Nakon što su njeni drugovi stradali od ruskih carskih vlasti, emigrirala je u Švajcarsku gdje je nastavila školovanje. Studirala je filozofiju, istoriju, ekonomiju i matematiku. Godine 1899. je došla u Njemačku gdje se pridružila lijevom krilu njemačke Socijaldemokratske partije (SPD). Tamo se zalagala za revolucionarno-demokratski marksizam nasuprot revizionističkom marksizmu. Između 1904. i 1906.god., njen rad je tri puta prekidano boravkom u zatvoru zbog političkih aktivnosti. S približavanjem Prvog svjetskog rata se zalagala za protivljenje militarizmu. Revizionizam, protiv koga se borila, je pobjedio i rat je počeo, što ju je jako psihički pogodilo i demoralisalo. Godine 1916. se odmetnula od SPD-a i s Karlom Liebknechtom osnovala Spartakovsku ligu, koja će poslije postati jezgrom KP. Osuđena je 1916.g. na dvije i po godine zatvora. Nakon izlaska iz zatvora 1918. g. pokreće sa Karlom Liebknehtom časopis *Crvena zastava*. Inicira osnivanje KP Njemačke od Spartakističke lige i drugih grupa. Nakon poraza Njemačke u ratu i proglašenja republike, protivila se nastavku revolucije po ruskom boljševičkom modelu, držeći da je boljševički model devijacija. Kada je došlo od nemira početkom 1919. godine, uhvaćena je od desničarske milicije, mučena i nasmrtno pretučena kundacima. Tada su ubijeni i Karl Liebknecht i mnogi drugi revolucionari. U svom teorijskom radu je oštro kritikovala boljševizam promovišući dijalektiku spontanosti. *Luxemburgizam* je posebna teorija demokratskog socijalizma, koju je zagovarala Rosa Luxemburg. Objavila je niz djela koja su izdata u više tomova među kojima su: *Politički spisi, Akumulacija kapitala*

Šestojanuarska diktatura i avanturizam Partije

Nikola Hećimović (1900-1929) - Rođen u Zagrebu (Hrv). Revolucionar i sekretar Crvene pomoći. Od jeseni 1920.g. studirao je u Pragu, a krajem 1921. godine se vratio u Zagreb i postao član Centralnog odbora Međunarodne radničke pomoći (posle Međunarodne Crvene pomoći), koja je prikupljala pomoć za gladne u Rusiji. Godine 1928.g. izabran je za sekretara Crvene pomoći, organizacije koja se bavila pružanjem zaštite političkim zatvorenicima, žrtvama bijelog terora i njihovim porodicama. Poslije zavođenja Šestojanuarske diktature, bio je uhapšen zajedno sa Đurom Đakovićem. Zagrebačka policija ih obojicu odvodi na austrijsko-mađarsku granicu i ubija u navodnom pokušaju bjekstva.

Marko Mašanović (1894-1930) - Rođen u Gornjem Ceklinu (CG). Revolucionar, član Partije od osnivanja. Poslije donošenja Obznane otpušten je iz službe i 1925. godine odlazi ilegalno u Moskvu. Odlukom Izvršnog komiteta Kominterne, vraća se u zemlju radi sprovođenja *Otvorenog pisma Kominterne članovima KPJ*. Na Četvrtom kongresu KPJ, održanom novembra 1928. g. u Drezdenu, izabran je za člana Centralnog komiteta KPJ, a kasnije i u Politbiro CK KPJ. Pri pokušaju policijskih organa da ga uhapsu na Cetinju, pružio je otpor. Poginuo je pošto je prethodno usmrtio jednog, a ranio dvojicu žandarma.

Risto Samardžić (1895- 1930) - Rođen u Mostaru. (BiH). Revolucionar, sindikalista i član CK KPJ. Vrlo mlad pristupio Sindikalnom pokretu Bosne i Hercegovine. Član Partije od njenog osnivanja. U Sovjetski Savez otišao 1926.g. na školovanje na Komunistički univerzitet nacionalnih manjina Zapada. Po odluci

Centralnog komiteta KPJ i Izvršnog komiteta Kominterne povučen je 1929. g. iz škole i kooptiran u rukovodstvo Partije u Beču, a potom upućen na partijski rad u Jugoslaviju. Uhapšen je avgusta 1930. g. u Zagrebu. Poslije mučenja u zagrebačkoj policiji, umro je 1930. godine.

Božidar Božo Vidas Vuk (1894 - 1931) - Rođen u Hreljinu (Hrv). Revolucionar, radnik, član Centralnog komiteta KPJ. Pošto je ostao bez posla, 1924. g. otišao je u emigraciju, najprije na Kubu, a potom u Meksiko, gdje je postao član Centralnog komiteta Komunističke partije Meksika. Od 1929. godine boravio je u Sovjetskom Savezu. Po zadatku Partije u zemlju se vratio 1931.g. kako bi pomogao u uspostavljanju pokidanih partijskih veza. Uhapsila ga je policija, maja 1931. godine. Na policiji je prvo mučen. a potom ubijen na jugoslavensko-mađarskoj granici.

Bracan Bracanović (1893- 1929) - Rođen u Stijeni Piperskoj (CG), Revolucionar, član Partije od njenog osnivanja i jedan je od osnivača KPJ u Crnoj Gori. Zbog revolucionarnog rada više je puta hapšen. Partija ga je 1923. godine poslala na Komunistički univerzitet Zinovjev u Petrogradu. Za člana Balkanskog sekretarijata Kominterne izabran je 1925.godine, a potom postavljen za rukovodioca jugoslovenskog sektora na Komunističkom univerzitetu nacionalnih manjina Zapada, gde je predavao ruski jezik. Jedan je od pokretača teoretskog organa Partije *Klasna borba*. Krajem 1928. godine upućen je u zemlju kao instruktor Centralnog komiteta i sekretar Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju. Radio je na konsolidovanju partijskih organizacija. Uhapšen je 1929.g. tokom velike policijske provale u beogradskoj partijskoj organizaciji. Nakon mjesec dana mučenja u beogradskom zatvoru *Glavnjača*, ubijen je u Marinkovoj bari u Beogradu.

Mijo Oreški (1905-1929) - Rođen u Zagrebu. (Hrv). Radnik i jedan od sedmorice sekretara SKOJ-a. Član SKOJ-a od 1922. godine, a od 1925.g. član Centralnog komiteta SKOJ-a. Zajedno sa Jankom Mišićem pokrenuo je i uređivao centralni organ SKOJ-a list *Mladi boljševik*. Na Trećem kongresu SKOJ-a, održanom 1926. godine, u Sloveniji, izabran je za organizacionog sekretara CK SKOJ-a. U drugoj polovini 1928. godine završio je partijski kurs u Njemačkoj. Poslije uvođenja Šestojanuarske diktature, postaje politički sekretar SKOJ-a. Kada je policija jula 1929. godine otkrila i blokirala njihovo sklonište u Samoboru, zajedno sa Jankom Mišićem, bratom Slavkom, pružili su otpor. Svi su izginuli u pucnjavi, a Agata Oreški, njegova supruga je ranjena i uhapšena.

Petar Pero Popović Aga (1905 - 1930) - Rođen u Užicu (Srb). Radnik, jedan od sedmorice sekretara SKOJ-a. Od 1923. godine član je Centralnog komiteta SKOJ-a, a od 1924.g. organizacioni sekretar CK SKOJ-a. Zajedno sa Josipom Kolumbom je upao u policijsku zasjedu. Kolumbo je zapucao na agente policije, ali je potom bio ranjen i izvršio samoubistvo. Pružio je agentima otpor iz dva revolvera koja je imao kod sebe. Iako teško ranjen u stomak, pokušao je bjekstvom naći spas, ali naišao je na žandarme. U sukobu sa njima, razmenio je nekoliko hitaca, a potom pucao sebi u slepočnicu, kako ne bi pao živ u ruke policiji. Pošto je još uvijek davao znake života, prijenet u bolnicu, ali istog dana je umro.

Pavle Paja Marganović (1904-1929) - Rođen u Deliblatu (Srb). Radnik, jedan od sedmorice sekretara SKOJ-a. U radničkom pokretu je od 1918. godine, a član SKOJ-a od 1920. godine, zatim i član i sekretar Centralne uprave radnika Jugoslavije. U razdoblju od 1924. do 1928. godine školovao se na Sverdlovskom univerzitetu u Moskvi. Na IV kongresu KPJ u Drezdenu izabran je za člana CK KPJ i postao je sekretar CK SKOJ-a. Više puta je hapšen i proganjan, a nakon posljednjeg hapšenja mučila ga je i ubila policija.

Josip Debeljak (1902-1931) - Rođen u Orašju (Hrv). Radnik, jedan od sedmorice sekretara SKOJ-a. Radničkom pokretu pristupio je 1919. godine. Član SKOJ-a postaje 1921. godine, u Zagrebu. Član Komunističke partije Jugoslavije je od 1923. godine. Bio je član rukovodstva Sindikata pekarskih radnika i član Mesnog komiteta KPJ za Zagreb. Na Četvrtom kongresu KPJ u Drezdenu, novembra 1928.

godine, izabran je za člana Centralnog komiteta KPJ i postao sekretar CK SKOJ-a. Na ilegalnom partijskom sastanku u Zagrebu, oktobra 1931. godine, opkolili su ga policijski agenti. U sukobu sa agentima ubio je zloglasnog policijskog agenta. Tom prilikom je ranjen u ruku, ali je uspio pobjeći. Nekoliko dana kasnije policija ga je otkrila i ubila, zajedno sa Josipom Adamičem, članom Mjesnog komiteta KPJ za Zagreb i sekretarom Pokrajinskog komiteta SKOJ-a za Hrvatsku.

Josip Kolumbo (1905 -1930) - Rođen u Kutjevu (Hrv). Radnik i jedan od sedmorice sekretara SKOJ-a. Kao bravarski radnik u Zagrebu, sudjelovao je u radničkim štrajkovima. Godine 1922. postao je član SKOJ-a. Godinu dana kasnije zaposlio se u Željezničkoj radionici u Nišu, u kojoj je izabran za sekretara SKOJ-a, a ubrzo i za člana Pokrajinskog komiteta SKOJ-a za Srbiju. Više je puta zatvaran. Krajem 1927.g. Partija ga je poslala na studije u Moskvu. U Jugoslaviju se vratio za vrijeme Šestojanuarske diktature. Nakon pogibije Mije Oreškog i Janka Mišića, stupio je na dužnost političkog sekretara Centralnog komiteta SKOJ-a. Zajedno s Perom Popovićem Agom, organizacijskim sekretarom SKOJ-a, upao je u zasjedu i u sukobu s policijom poginuo.

Antun Mavrak, pseudonim Kerber (1899 - 1938) - Rođen u Travniku (BiH). Revolucionar, urednik *Borbe* i sekretar CK KPJ. Bio je jedan od vođa SKOJ-a na zagrebačkom sveučilištu i urednik časopisa *Omladinska borba*. Član KPJ od 1924. godine, a od 1928. g. sekretar Pokrajinskog komiteta KPJ za Hrvatsku. Nakon izlaska iz bečkog zatvora biva protjeran iz Austrije te odlazi u Francusku. U Parizu rukovodi radom u jugoslavenskoj sekciji KP Francuske. Avgusta 1930. godine pozvan je u Moskvu, gdje ga je Izvršni komitet Kominterne imenovao za sekretara CK KPJ. Sve do proljeća 1932. godine djeluje na sanaciji stanja u KPJ. Optužen je zbog unutarpartijskog grupašenja i frakcionaškog djelovanja, nakon čega ga je Kominternu isključila iz KPJ. Nastavio je da živi u SSSR-u kao radnik. Za vrijeme Velike čistke je osuđen i streljan. Pored mnogih tekstova i članaka, objavio je i brošuru *Zahtjevi besposlenih*.

Konsolidacija Partije

Milan Gorkić, pravo ime Josif Čižinski (1904 - 1937) - Rođen u Sarajevu (BiH). Revolucionar, generalni sekretar Centralnog komiteta KPJ od 1932. do 1937. godine. Kao srednjoškolac, uhapšen je zbog distribucije revolucionarnog materijala i letaka. Član KPJ je od njenog osnivanja. Godine 1922. učestvovao je na Prvoj zemaljskoj konferenciji Partije u Beču, a potom 1923.g. i na Drugoj zemaljskoj konferenciji. U jesen iste godine poslat je u Sovjetski Savez. Godinu dana je studirao na ekonomskom odsjeku Komunističkog univerziteta nacionalnih manjina Zapada (KUNMZ), a u međuvremenu je radio u Informativnom odjeljenju Kominterne. Izabran je u nekoliko organa Kominterne. Boravio je po zadacima Kominterne u više evropskih zemalja. Početkom 1928. godine izabran je za Organizacionog sekretara Komunističke omladinske internacionale (KMO), a ljeti je, na Kongresu Kominterne, izabran za člana Međunarodne kontrolne komisije. Godine 1930.g. postao je stalni predstavnik Kominterne pri Komunističkoj partiji Britanije. Od 1932. godine radio je u inostranstvu i vodio Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije pri Kominterni iz Beča, Pariza i Moskve. Početkom 1937.g. iz Moskve je dobio direktivu da se hitno vrati iz Pariza u Moskvu. Optužen je, između ostalog, da je britanski špijun i za učešće u antipartijskoj organizaciji u okviru Kominterne i strijeljan. Za razliku od ostalih rukovodilaca KPJ koji su streljani tokom *Velike čistke*, Gorkić je jedini koji je u Jugoslaviji rehabilitovan 1956. godine.

Blagoje Parović, pseudonim Šmit (1903 -1937) - Rođen u Biogradu (BiH). Revolucionar, radnik, član rukovodstva KPJ i učesnik Španskog građanskog rata. Član KPJ je od 1923. godine. Hapšen je zbog revolucionarnih aktivnosti. U Sovjetski Savez je otišao 1930.godine. Kominternu ga je poslala u Njemačku kao svog delegata. Godine 1932. bio je u Privremenom rukovodstvu KPJ, a često je dolazio u Jugoslaviju kako bi oživio rad partijskih organizacija. Na Četvrtoj zemaljskoj konferenciji KPJ, održanoj 1934. u Ljubljani, izabran je za člana Politbiroa CK KPJ. Učestvovao je na Plenumu Partije održanom u

Splitu, gdje je predstavio referat pod naslovom *O frontu narodne slobode*. Iste godine bio je delegat Partije na Sedmom kongresu Kominterne. Godine 1937. otišao je u Španiju, kao predstavnik Centralnog komiteta KPJ pri Centralnom komitetu KP Španije. Na njegovu inicijativu formiran je bataljon *Đuro Đaković*, sastavljen od dobrovoljaca iz Jugoslavije. U republikanskoj ofanzivi kod Brunete imenovan je za političkog komesara 13. internacionalne (francuske) brigade. Poginuo je u borbi protiv fašista i sahranjen je na groblju Interbrigadista blizu Madrida. Njegova supruga, Anka Butorac također je bila poznata revolucionarka.

Adolf Muk Levi (1893-1943) - Rođen u Debelom Brijegu (CG). Revolucionar, član rukovodstva KPJ. Marta 1937. godine uhapšen je tokom neuspjele akcije slanja dobrovoljaca u Španiju, koju je organizovao zajedno sa Milanom Gorkićem i Josipom Brozom Titom. Osuđen je na deset godina robije. Pod policijskom torturom je odao mnoge članove koji su pohapšeni. Streljan je od italijanskih karbinjera 1943. godine.

Josip Broz Tito (1892 - 1980) - Rođen u Kumrovcu (Hrv). Revolucionar, na čelu KPJ, odnosno SKJ od 1939. pa do 1980. godine, državnik, Predsjednik Jugoslavije, trostruki narodni heroj. Član KPJ od 1921. g. i sindikalni aktivista. Na *Bombaškom proceu* 1928. godine osuđen na pet godina zatvora. Po izlasku sa robije odlazi u Beč i vrlo brzo ulazi u rukovodstvo Partije postajući 1934.g. član najužeg njenog rukovodstva. Nije učestvovao u frakcijskim borbama. U Moskvi je radio pri Kominterni. Postavljen je 1936.g. da rukovodi Privremenim rukovodstvom Partije u zemlji. Uspješno je izborio sa svojim protivnicima za vođstvo Partije. Tokom Drugog svjetskog rata nalazi se na čelu jugoslovenskih partizana kao organizator Narodnooslobodilačke borbe (NOB). Nakon rata je bio Predsjednik SFR Jugoslavije do svoje smrti. Začetnik i jedan od najistaknutijih predstavnika revizionizma u međunarodnom komunističkom pokretu. Tokom života osuđivan od strane revolucionarnog pokreta u svijetu kao renegat i reakcionar. Pobornik opštejugoslovenskog nacionalizma. Jedan od osnivača Pokreta nesvrstanih koji je okupljao zemlje koje u Hladnom ratu nisu bili blokovski svrstane sa različitim ideologijama i društvenim uređenima. Uspostavio je snažni kult sopstvene ličnosti i uspješno se obračunavao sa svojim političkim protivnicima u Partiji i van nje, koristeći razne metode.

Kamilo Horvatin (1896- 1938) - Rođen u Varaždinu (Hrv). Revolucionar, član CK KPJ i urednik Borbe. Horvatin je bio jedan od osnivača i rukovodećih kadrova KPJ, koji je do Šestojanuarske diktature 12 puta hapšen. Zbog učešća u atentatu na hrvatskog bana 1912.g. uhapšen je i proveo je dvije godine na robiji. Bio je član Centralnog komiteta KPJ, član Politbira CK KPJ. U periodu frakcijskih borbi unutar KPJ, bio je predstavnik lijeve frakcije. Pokretač, saradnik i urednik glasila KPJ - *Novi svijet*, *Komunist*, *Borba* i teorijskog časopisa *Klasna borba*. Poslije zavođenja Šestojanuarske diktature emigrirao je u Austriju, a potom u Sovjetski Savezu. U Moskvi je od 1934. godine bio predavač i rukovodilac Jugoslovenskog sektora na Komunističkom univerzitetu nacionalnih manjina Zapada, a radio je i kao saradnik Agrarnog instituta. U vrijeme *Velike čistke* uhapšen je i osuđen na smrt.

Adolf Hitler (1889 -1945) - Rođen u Braunau(Njem). Diktator nacističke Njemačke od 1933. do 1945. godine. Na vlast dolazi 1933.g. kada je preuzeo titulu Führera (Vođe) i kancelara Rajha. Započeo ratove s ciljem osvajanja teritorija i uništenja ili potčinjavanja pojedinih naroda. Njegova nacistička stranka je isticala nacionalizam, antisemitizam, antiboljševizam i rasizam kao svoje glavne oblike političkog izražavanja, te je ubrzo pribjela fizičkoj eliminaciji svojih političkih protivnika. Nakon rekonstrukcije njemačke ekonomije i ponovnog naoružavanja vojske, nastojao je uspostaviti Novi svjetski poredak s njemačkom prevlašću u Evropi. Spoljnu politiku je usmjerio na širenje životnog prostora *Arijevac*, tzv. *Lebensraum*. Na početku Drugog svjetskog rata, njemačka fašistička armija je uspjela da pokori skoro cijelu Evropu, uzazivajući velika razaranja i milionska stradanja drugih naroda. Udružene savezničke sile predvođene Sovjetskim Savezom, SAD, Velikom Britanijom, potpomognute sa ostalim

antifašističkim pokretima su uspjela da poraze Hitlerov fašizam i oslobode cijelu Evropu. Svoje osnovne ideje izložio u djelu *Majn kampf*.

U Španskom građanskom ratu

Karl Libkneht (1871- 1919) - Rođen u Lajpcigu (Njem) - Socijalista i jedan od osnivača Komunističke partije Njemačke. Zbog svog teksta *Militarizam i antimilitarizam* je hapšen i osuđen na osamnaest mjeseci zatvora. Krajem 1914. g. sa Rosom Luksemburg, Franzom Mehringom, Klarom Cetkin i drugima osnovao je takozvanu Spartakističku ligu (Spartakusbund). Tokom rata je ponovo osuđivan. Po izbijanju Njemačke revolucije ponovo je preuzeo vodeću ulogu u grupi zajedno sa Rosom Luksemburg i objavljivao u partijskom glasilu *Crvena zastava* (Rote Fahne). Proglasio je formiranje *slobodne socijalističke republike*. Učestvuje u osnivanju Komunističke partije Njemačke. Učestvoavao u Spartakističkom ustanku u Berlinu. Ustanku se brutalno suprotstavila njemačka vlada na čelu sa socijaldemokratom Friedrichom Ebertom, uz pomoć ostataka njemačke carske vojske i desničarskih paravojnih trupa. Ustanak je ugušen, a Karl Libkneht i Roza Luksemburg ubijeni.

Velimir Veljko Vlahović (1914-1975)- Rođen u Trmanjama (CG) . Revolucionar, učesnik Španskog građanskog rata i NOB, narodni heroj. Studirao je mašinstvo na Tehničkom fakultetu u Beogradu, Pragu, na Sorboni (u Parizu) i diplomirao na Univerzitetu u Moskvi. U SKOJ je primljen 1933, a u KPJ 1935. godine, kao već istaknuti studentski aktivist. Hapšen i bio interniran u logoru u Višegradu i isključen sa Beogradskog univerziteta za 1935/36. godinu. Učestvovao je u Španskom građanskom ratu, kao borac Internacionalnih brigada. Ubrzo posle dolaska u Španiju teško je ranjen u nogu. Potom je obavljao razne zadatke na frontu. Posljednja funkcija u španskoj republikanskoj vojsci bila mu je politički komesar bataljona. Oktobra 1939. upućen je u Moskvu. Po zadatku CK KPJ i Vrhovnog štaba NOPOJ, u Moskvi je novembra 1941. godine, organizovao s Đurom Salajem radio stanicu *Slobodna Jugoslavija*, preko koje je u svijet prodirala istina o borbi naroda Jugoslavije protiv okupatora i domaćih izdajnika. Održavao je vezu s Vrhovnim štabom i dobivao izveštaje iz zemlje, pripremao emisije za radio stanicu, pisao u sovjetskoj štampi i držao predavanja studentima, radnicima i sovjetskim građanima o oslobodilačkoj borbi jugoslovenskih naroda. U Jugoslaviju se vratio krajem 1944. godine, i preuzeo dužnost načelnika Uprave za agitaciju i propagandu Centralnog komiteta KPJ. Posle oslobođenja zemlje, obavljao je razne visoke partijske i državne dužnosti.

Konstantin Koča Popović (1908-1992) - Rođen u Beogradu (Srb). Revolucionar, španski borac, narodni heroj, general-pukovnik, diplomata, potpredsjednik Jugoslavije, nadrealistički pjesnik i pisac. Tokom studija u Parizu priključio se Nadrealističkom pokretu. Član je KPJ od 1933.godine. Nekoliko puta hapšen. Učestvovao je u Španskom građanskom ratu i stekao čin poručnika Španske republikanske armije. Tokom NOB bio komandant Prve proletherske brigade (kasnije Prve proletherske divizije) i učestvovao u svim najznačajnijim bitkama i događanima tokom NOB. Zajedno sa Pekom Dapčevićem učestvovao u operaciji oslobađanja Beograda. Nakon rata bio je načelnik Generalštaba JNA, šef jugoslovenske diplomatije i potpredsjednik SFRJ. Sedamdesetih godina 20.vijeka povukao se iz političkog i javnog života zbog čistke liberala u Partiji Srbije. Osuđivao je pojavu nacionalizma koji je izazvao ratove i raspad Jugoslavije. Djela: *Dnevnik ratnog puta Prve proletherske brigade*, *Za pravilnu procjenu oslobodilačkog rata naroda Jugoslavije*, *Bilješke o ratu*.

Petar Peko Dapčević (1913 -1999) - Rođen u Ljubotinju (CG). Revolucionar, španski borac, narodni heroj, general-pukovnik, komandant Druge proletherske divizije i komandant Druge armije. Član KPJ je od 1933.g. Prije rata se kao dobrovoljac borio protiv fašizma u Španiji i stekao čin kapetana Španske republikanske vojske. Tokom oslobodilačke borbe odigrao je istaknutu ulogu u bitkama na Neretvi, Sutjesci i u oslobađanju Beograda. U periodu od 1953. do 1955. godine obavljao je funkciju načelnika Generalštaba Jugoslovenske narodne armije, a potom do penzionisanja bio ambasador. Među

napisanim djelima su: *Korejski rat, Kako smo vodili rat, Beograd, Taktika partizanskih odreda i brigada, Od Pirineja do Cetinja.*

Kosta Nađ (1911-1986) - Rođen u Petrovaradinu (Srb). Revolucionar, španski borac, učesnik NOB, narodni heroj, general Jugoslovenske narodne armije. Kao predratni oficir je uhapšen zbog posjedovanja marksističko-lenjinističke literature i osuđen na dvije godina zatvora, ali iz Sarjeva uspjeva pobjeći i preći u ilegalu u Zagreb. Kao dobrovoljac u Španiji stekao čin kapetana, a odlikovan je republikanskim *Ordenom oslobođenja*. U KPJ primljen 1937.godine. Tokom NOB bio član glavnog štaba za BiH, a u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije komandovao Trećom armijom u borbama od Sremskog fronta do Celovca i Maribora. Poslije oslobođenja obavljao je niz odgovornih dužnosti u JNA i biran u CK SKJ.

Petar Drapšin (1914-1945) - Rođen u Turiji (Srb). Revolucionar, španski borac, učesnik NOB, general-lajtnant, narodni heroj. Kao srednjoškolac postaje član SKOJA. Sa studija u Pragu 1937. god. odlazi kao dobrovoljac u Šaniju, gdje stiče čin kapetana Španske republikanske vojske. Poslije internacije interbrigadista u Francusku, uspjeva pobjeći iz logora i vratiti se u Zagreb, a odatle u Hercegovinu kao jedan od organizatora ustanka. U Hercegovini je zbog grešaka bio partijski kažnjen. Poslat je u Slavoniju, gde obavlja dužnost komandanta Dvanaeste slavonske divizije. Tokom borbi u Dalmaciji dobija čin general-lajtnata i u završnim operacijama komanduje IV Jugoslovenskom armijom koja je oslobodila Istu i Trst. Nakon rata izvršio samoubistvo.

Marko Orešković Krtija (1896-1941) - Rođen u Širokoj Kuli (Hrv) - Revolucionar, učesnik Španskog građanskog rata i NOB, narodni heroj. Ka radnik primljen u KPJ 1927.godine. U avgustu 1929. godine osuđen na pet godina robin, koju je izdržavao u kaznionicama u Sremskoj Mitrovici i Lepoglavi. U Španiji kao dobrovoljac je najpre mitraljezac u Drugom bataljonu 129. internacionalne brigade, a zatim vodnik i partijski rukovodilac bataljona Đuro Đaković Posle povratka u zemlju 1939. g., hapsi ga zagrebačka policija, i posle nekoliko mjeseci provedenih u zatvoru puštaju ga, posle štrajka glađu. Nakon okupacije radi na orgnaizovanju oružanog ustanka u Lici i postaje jedan od najpopularnijih partizanskih komandanata. Oktobra 1941. godine postavljen je za prvog političkog komesara Glavnog Štaba NOP odreda za Hrvatsku. Ubili su ga odmetnuti seoski pljačkaši oktobra 1941. g. i bacili u jamu prilikom njegovog povratka iz Drvara u Liku. Mjesec dana nakon pogibije, Prvi partizanski bataljon formiran u Hrvatskoj dobio je naziv bataljon Marko Orešković, a njegovo ime nosila je i Prva lička proleterska udarna brigada.

Robijašnice

Moša Pijade (1890-1957) - Rođen u Beogradu. Revolucionar, narodni heroj, slikar i novinar. Član KPJ od 1920. godine. Uhapšen je otkrivanjem ilegalne štamparije u Beogradu. Na robiji proveo 14 godina. Radio na prevodima klasika marksizma i organizovanju *škola* za komuniste. U sremskomitrovačkoj kaznionici je pripadao partijskoj desnici. Učestvovao je u stvaranju odluka Drugog zasedanja AVNOJ-a i prvog Ustava FNRJ. Poslije Drugog svjetskog rata bio visoki državni i partijski funkcioner. Na Petom i Šestom kongresu KPJ, biran je u Politburo Centralnog komiteta KPJ. Ostavio je za sobom mnoštvo slikarskih radova.

Anka Butorac (1903 - 1942) - Rođena u Donjem Pazarištu (Hrv) - Revolucionarka, seljanka i radnica, sindikalna aktivistica, učesnica NOB, narodni heroj. Uhapšena 1929.godine. U zatvoru provela petnaest mjeseci. Po zadatku Partije odlazi u Moskvu na doškolovanje. Tamo se nalazi tada i njen suprug Blagoje Parović. U Moskvi je dobila ćerku. Vraća se u zemlju 1935.godine. Organizuje veliki štrajk tekstilnih radnika u Varaždinu. Ponovo je hapšena i provela u zatvoru tri mjeseca. Izabrana je 1937.godine u CK KP Hrvatske. Početkom 1938.g. ponovo je uhapšena i zatvorena zbog pokušaja

ilegalnog odlaska u Španiju. Sarađivala je u listu *Žesni svijet*. Ponovo je uhapšena avgusta 1940. godine. Okupaciju je dočekala u zatvoru. Partijska organizacija je iz Koprivnice uspjela da je decembra 1942.godine oslobodi iz logora. Pri pokušaju odlaska na slobodnu teritoriju sa grupom zagrebačkih ilegalaca upada u ustašku zasjedu i biva teško ranjena. Umrta je tri dana nakon zarobljavanja.

Savka Tasić (? - 1950) - Revolucionarka, učesnica NOB. Član KPJ od njenog osnivanja. Aktivista ženskog i radničkog pokreta. Zbog širenja prvomajskih letaka uhapšena 1929.godine i osuđena na deset godina robije. Kao pristalica rezolucije IB uhapšena i poslata u logor Ramski rit, gdje je u linču zatvorenica revidirki ubijena.

Roza Keri-Marton - Revolucionarka, radnica, pripadnica radničkog pokreta u Zrenjaninu, članica KPJ. Uhapšena je i optužena da je uoči 1. maja 1929.godine, sa Servom Mihaljom, Senji Mihaljom i drugima, umnožavala i rasturala letak Pokrajinskog komiteta KPJ za Vojvodinu. Zbog toga je bila osuđena na 10 godina robije.

Kata Govorušić - Revolucionarka, višegodišnji partijski radnik i jedna od najaktivnijih i najistaknutijih žena u Bosni i Hercegovini između dva svjetska rata. Uhapšena jula 1929.g., a početkom marta 1930. godine presudom Državnog suda za zaštitu države osuđena je na pet godina robije i na pet godina gubitka časnih prava, zato što je bila član KPJ u Sarajevu, organizator i blagajnik Crvene pomoći i što je rasturala partijske letke i drugi materijal. Kaznu je izdržala u Kaznenom zavodu u Požarevcu.

August Cesarec (1893 - 1941). Rođen u Zagrebu (Hrv). Revolucionar, španski borac, pisac. Kao gimnazijalac bio je socijalistički usmjeren, zbog čega je pod stalnom policijskim nadzorom i više puta je zatvaran. Optužen je za saučesništvo u atentatu na hrvatskog bana i osuđen na tri godine robije. Član KPJ od njenog osnivanja. S Miroslavom Krležom pokrenuo je i uređivao 1919. godine časopis *Plamen* koji je bio zabranjen. U jesen 1922. godine od KPJ je poslan, u svojstvu delegata, na IV. kongres Komunističke internacionale u Moskvi. Poslije Kongresa u Moskvi ostaje pet mjeseci a na povratku je, na granici, uhapšen i potom osuđen na dva mjeseca zatvora. Ubijen je zajedno sa drugim zatvorenicama prilikom neuspjelog bjekstva iz ustaškog logora Kerestinec 1941. godine. Za sobom je ostavio ogroman opus djela među kojima su i romani : *Careva kraljevina*, *Zlatni mladić*, *Bjegunci*. Mnoštvo putopisa, eseja, novela, pjesama su objavljena kasnije, poslije njegove smrti.

Otokar Keršovani (1902-1941) - Rođen u Trstu (Ital). Revolucionar, novinar. Kao student počeo se baviti novinarstvom i sarađivati u mnogim listovima i časopisima. Član Partije je od 1928.g. kada je i uhapšen i osuđen na godinu dana zatvora. Zajedno sa Veselinom Maslešom izdaje časopisa *Nova literatura*. Ponovno je uhapšen 1930. g. i osuđen je na deset godina robije jer je priznao svoje članstvo u KPJ. Kaznu je izdržavao u sremskomitrovačkoj kaznionici. U zatvoru je bio marksistički učitelj za ostale komunističke zatvorenike. U zatvoru je pokrenuo ilegalni zatvorski list *Udarnik* (1936.god.). Na robiji je pisao i svoje najvažnije djelo, ali nije ga i završio, *Povijest Hrvata. Izbor iz djela i Izbor članaka* su mu objavljeni nakon rata, kao i djela: *Rat i mir*, *O Šenoi*, *Kulturne i povijesne teme*. Streljan je 1941. god. kraj Maksimira, zajedno sa Božidarom Adžijom i sa još sedam komunista.

Ognjen Prica (1899-1941) - Rođen u Sarajevu (BiH). Revolucionar, urednik *Borbe*, jedan od osnivača KPJ, narodni heroj. Zbog revolucionarne aktivnosti, zagrebačka policija ga proteruje na pet godina u Sarajevo. Umjesto u Sarajevo, emigrira u Beč, radi i u birou Balkanske komunističke federacije i sarađuje u njenom listu *Balkanska federacija*. Ponovo u Sarajevu i četiri godine predaje matematiku, a 1928.g. postaje član Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu. U Zagrebu postaje glavni urednik „Borbe“, organa KPJ. Poslije zavođenja šestojanuarske diktature dva puta hapšen i zatvaran. Osuđen je 1930.g. na sedam godina robije. Na robiji u sremskomitrovačkom zatvoru razvija bogatu marksističko-pedagošku aktivnost među političkim zatvorenicama. U kaznionici je, između ostalog,

preveo Lenjinov *Materijalizam i empirokriticizam* i *Imperijalizam kao najviši stadijum kapitalizma*, kao i *Manifest komunističke partije*. Streljan je od ustaša. Prilikom streljanja nije dozvolio da mu vežu oči, već je ustašama doviknuo: *Pucajte, vi ste banda ubojica!*. Za narodnog heroja proglašen je 1945. godine.

Obavještajni rad

Mustafa Mujka Golubić (1889-1941) - Rođen u Stocu (BiH). Pripadnik *Mlade Bosne*, *Crne ruke*, jugoslovenski komunist i sovjetski obavještajac. Dobrovoljac u srpskoj vojsci u Balkanskim ratovima i Prvom svjetskom ratu. Kao *crnorukac* došao u sukob sa regentom Aleksandrom Karađorđevićem. Nakon rata u Beču 1922. godine postaje član Komunističke partije Jugoslavije. U Beču je bio član jugoslovenskog *Kluba studenata marksista* i sarađivao u međunarodnom listu *Balkanska federacija*. Godine 1925. je inicirao pokretanje komunističkog lista *Srp i čekić*, i bio član redakcije. Učestvovao je kao delegat 1926. godine na III Kongresu KPJ u Beču. Često je boravio u Moskvi, a kao sovjetski obavještajac putuje po svijetu i obavlja specijalne zadatke. Po izbijanju Drugog svjetskog rata Njemci su ga uhapsil u Beogradu. Gestapo ga je podvrgao strahovito mučenju, ali nije saznao ko se krije iza njegovog lažnog imena. Streljan je u Pionirskom parku u Beogradu. Po jednoj verziji su sovjeti nakon rata identifikovali njegove ostatke i sahranjen je Sovjetkom Savezu. Na Novom groblju u Beogradu postoji i spomen-ploča sa njegovim imenom.

Roman Filipčev (1895 –1941)- Rođen u Novom Bečeju(Srb). Revolucionar, radnik, učesnik Oktobarske revolucije, Mađarske revolucije, jedan od osnivača KPJ, obavještajac Kominterne, učesnik Španskog građanskog rata i Velikog otadžbinskog rata. Tokom građanskog rata u Rusiji priključio se Crvenoj armiji, a 1919. godine je postao član RKP (boljševika). Iste godine prelazi u Mađarsku i učestvuje u Revoluciji. Po povratku u zemlju umiješan u aferu *Diamantstein*, prvi antikomunistički proces u Kraljevini SHS. Kao delegat vojvođanskih komunista učestvuje na Vukovarskom kongresu KPJ juna 1920. godine. Poslije donošenja *Obznane* emigrira u Sovjetski Savez. Pohađa Univerzitet Sverdlov. Od strane Kominterne je poslat u Jugoslaviju 1928.g., da među partijskim članstvom radi na sprovođenju *Otvorenog pisma Kominterne članovima KPJ*. Radio je neko vrijeme u zemlji kao sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu i sekretar Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju. U Španiji je postavljen na dužnost rukovodioca obavještajne službe u Centralnom štabu Internacionalnih brigada u činu majora Španske republikanske armije. U novembru 1941.god. kao komesar divizije dobrovoljaca koji ne podliježu mobilizaciji, poginuo je u borbi prsa u prsa sa njemačkim fašistima u odbrani Moskve. Njegov sin Miloško bio je učesnik NOB i jedan od organizatora ustanka u srednjem Banatu. Poslije rata je 1948. godine bio uhapšen, kao pristalica Informbiroa i bio je zatvoren na Golom otoku dva puta.

Vlajko Begović (1905 –1989) - Rođen u Fakovićima (BiH). Revolucionar, učesnik Španskog građanskog rata i Francuskog pokreta otpora tokom Drugog svjetskog rata. Poslije završene Srednje tehničke škole u Sarajevu, odlazi da studira na Visokoj tehničkoj školi u Pragu. Član SKOJ-a postao je 1927. g. a punopravni član KPJ 1930.godine. Bio je veza između partijske organizacije u Pragu i centrale KPJ u Beču. Državni sud za zaštitu države ga je 1933. godine, u odsustvu, osudio na 12 godina zatvora. Februara 1935. godine je upućen u Sovjetski Savez, na lečenje i školovanje. Kao postdiplomac KUNMZ-a prošao je vojnu obuku. U Španiji je ranjen i unapređen u čin kapetana. Postavljen na čelo Obaveštajnog odeljenja Petnaeste internacionalne brigade. Tada započinje sa kontraobaveštajnom djelatnosti. Poslije propasti Španske republike bio je u koncentracionim logorima u Francuskoj. Uspio je da pobjegne iz logora 1942.godine i pridruži se Francuskom pokretu otpora. Po povratku u zemlju 1945.godine uključen je u rad Agitprop odeljenja Centralnog komiteta KPJ i istovremeno je radio kao novinar *Borbe*. Na Petom kongresu KPJ 1948. godine biran je za kandidata za člana CK. Na Šestom

kongresu 1952. g. prvi put izabran za punopravnog člana Centralnog komiteta. Direktor više naučnih instituta i urednik nekoliko teorijskih i političkih listova. Pisao je naučne radove iz oblasti ekonomije, sociologije, istorije i teorije socijalizma. Za života ostavio je obimnu memoarsku građu o svom radu u revolucionarnom radničkom pokretu, koja nije objavljena u cjelosti. Među ostalim djelima: *Put socijalističkog preobražaja poljoprivrede pod rukovodstvom KPJ* (1948), *Socijalizam svetski proces* (1958), *Metod u društveno-političkom radu* (1963), *Socijalizam u današnjem svetu* (1974), *Španija i frankizam* (1977).

Pavle Bastajić (1890 – 1941) - Rođen u Perni (Hrv). Revolucionar. Učesnik revolucionarnog studentskog pokreta na Zagrebačkom sveučilištu i atentata na hrvatskog bana 1912. godine, pripadnik *Crne ruke*, dobrovoljac u srpskoj vojsci u Balkanskim ratovima i Prvom svetskom ratu, te komunistički revolucionar i saradnik sovjetske obaveštajne službe od sredine 1920-ih. Nakon okupacije Srbije i prelaska preko Albanije, nastavio je u Lozani studije sociologije. Kao student u Švajcarskoj 1916. prisustvuje Lenjinovim predavanjima i lično ga upoznaje. Bio je blizak i anarhizmu i poštovalac Bakunjinina. Švajcarska policija ga je proterala u Austriju. Zajedno sa Mustafom Golobićem je jedan od pokretača i urednika lista *Srp i čekić*. U Moskvi 1927. godine završava obaveštajni kurs. Oko 1930. godine se nalazi u Parizu, gdje pravi mrežu obaveštajaca od jugoslovenskih emigranata-komunista. U ljeto 1937. godine, donosi odluku da raskine sa KPJ i prestane da radi za sovjetsku obavještajnu službu. U jesen 1939. godine odlučuje da se vrati u Jugoslaviju. Obraća se predsjedniku jugoslovenske vlade, svom nekadašnjem kolegi sa studija u Švajcarskoj Dragiši Cvetkoviću, da mu dopusti povratak u zemlju, nakon čega se uspjeva vratiti. Na početku rata ga dva puta hapse ustaše i kasnije ubijaju u Jasenovcu.

Josip Kopinič, pseudonim Vazduh, Valdes (1911-1997) - Rođen u Radoviči (Slov). Revolucionar, funkcioner Kominterne, sovjetski obavještajac, učesnik Španskog građanskog rata i NOB. Po zavšetku vojno-pomorske pooficirske škole postao član KPJ, 1921.god. Tokom boravka u SSSR, od 1934. do 1936. godine, završio je Komunistički univerzitet nacionalnih manjina Zapada (KUNMZ) i Ekonomski fakultet u Moskvi. Poslat je 1936 g. u Španiju da kao vojni stručnjak pomogne ratnoj mornarici gdje je stekao čin kapetana. Pred Drugi svjetski rat poslat je u Zagreb da uspostavi Kominternin obavještajni centar za Balkan. Kao predstavnik Kominterne bio je prisutan na Petoj zemaljskoj konferenciji Partije. Zajedno sa članovima Mesnog komiteta, a bez znanja CK KPH, bio organizator neuspjelog bijega iz logora Kerestinac, u kome je stradala većina logoraša. Poslije rata je zbog tog slučaja partijski kažnjen. Obavještajni centar u Zagrebu je bio veza Parije, Vrhovnog štaba NOP i Kominterne sve do 1942. godine. Sa suprugom je napustio Zagreb i prešao u Sloveniju, a potom na slobodnu teritoriju. Poslije rata bio trgovinski predstavnik u Turskoj, a potom upravljao krupnim industrijskim preduzećima.

Ivan Stevo Krajačić (1906 — 1986) - Rođen u Poljanama (Hrb). Učesnik Španskog građanskog rata, NOB, sovjetski obavještajac, narodni heroj, prvi načelnik OZNE, predsjednik Sabora NR Hrvatske od 1963. do 1967. god. Poslije odsluženja vojnog roka došao je u Zagreb, gde se zaposlio u radionici Jugoslovenskih državnih železnica. Godine 1931. primljen je u SKOJ. Početkom 1933. godine je uhapšen, ali je zbog nedostatka dokaza pušten poslije dvadeset dana. Zbog dobrog držanja pred policijom, odmah poslije izlaska iz zatvora primljen je u članstvo KPJ. Tada je dobio ilegalno ime Stevo, koje mu je ostalo nadimak do kraja života. Godine 1934. postao je član Mesnog komiteta KPJ za Zagreb, a 1935.g. član Pokrajinskog komiteta KPJ za Hrvatsku. Kao borac bataljona *Čapajev*, Trinaeste internacionalne brigade, ranjen je u bici kod Teruela, krajem 1936. godine. Imao je čin kapetana Španske republikanske armije. Poslije sloma španske republike se našao u francuskim logorima. U prvim godinama rata u Zagrebu organizuje obavještajnu mrežu koja dostavlja Vrhovnom štabu NOP značajne podatke. Početkom septembra 1943. g. odlazi u partizane i biva teško ranjen. Na Drugom zasedanju ZAVNOH-a izabran je u Predsedništvo, a u jesen 1942. godine postao je član Centralnog komiteta KPJ. Poslije osnivanja Odeljenja za zaštitu naroda, 1944. godine, postavljen je za načelnika, a

na toj dužnosti nalazio se i poslije rata, do marta 1946. kada je, u činu general-pukovnika prebačen u rezervu i postavljen za ministra unutrašnjih poslova u Vladi Narodne Republike Hrvatske. Na toj dužnosti nalazio se do 1953. godine. Potom obavlja druge visoke državne funkcije. Godine 1968. dao je ostavku na članstvo u Centralnom komitetu Saveza komunista Hrvatske.

Borba za vođstvo u Partiji

Ivan Ivo Marić, pseudonimom Željezar, (1894 - 1968) - Rođen u Splitu (Hrv). Revolucionar, član najužeg partijskog rukovodstva. Između Paralelnog centra KPJ u Parizu kojim je rukovodio sa Labudom Kusovcem i Privremenog rukovodstva, na čijem čelu je Josip Broz Tito, trajala je borba za primat od 1937. godine do 1940. godine. Prihvatio je prijedlog grupe funkcionera u Parizu, gdje se tada nalazilo sjedište KPJ, da privremeno preuzme odgovornost za rad Partije poslije hapšenja Milana Gorkića. Tokom 1938. godine neformalno je proglašen generalnim sekretarom KPJ. Jula 1938. godine Tito u pismu šefu Kominterne Georgi Dimitrovu, izjavljuje da je isključio svoje, Labuda Kusovca i Ivu Marića iz KPJ. Sredinom marta 1939. godine, Tito je Marića zajedno sa saradnicima zvanično izbacio iz KPJ. U zemlju se vratio 1940. godine. Iterniran je za vrijeme okupacije u italijanski logor. Nakon rata je radio kao radnik- vodoinstalater. Uhapšen je i jula 1951. godine i poslat na Goli otok, gdje je bio zatočen četiri godine.

Labud Kusovac (1898—1967)- Rođen je na Cetinju (CG). Revolucionar. Još kao student se pridružio komunističkom pokretu u Beču. Član KPJ od 1920. godine. Od 1924. godine je bio urednik međunarodnog lista *Balkanska federacija*, koji je izlazio na francuskom jeziku. Zajedno sa Mustafom Golubićem, 1925. godine je učestvovao u pokretanju partijskog lista *Srp i čekić*. Nakon što je doktorirao vraća se u Beograd, gdje je uhapšen 1927. godine. Februara 1928.g. je oslobođen, nakon čega napušta zemlju. Odlazi sa suprugom u Moskvu, gdje se pridružuju jugoslovenskoj delegaciji Kominterne. Radio u aparatu Crvene sindikalne internacionale. Od 1937. godine je prešao u Pariz i radi u aparatu CK KPJ. Tokom Španskog građanskog rata radi u Međunarodnom komitetu za pomoć Španiji, kao i u Jugoslovenskom nacionalnom komitetu koji postaje glavni punkt za prihvatanje i upućivanje jugoslovenskih dobrovoljaca u Španiju. Jula 1938. godine Tito u pismu Georgi Dimitrovu izjavljuje da je isključio Labuda Kusovca i Ivu Marića iz KPJ, da bi se ta odluka zvanično potvrdila tokom 1939.godine. Njegova žena, Kristina Kusovac, je tada takođe izbačena iz Partije. Vraćen je poslije rata u KPJ, ali je 1948. godine zajedno sa ženom uhapšen i poslat na Goli otok. Osuđen je na dvije godine, ali je u logoru proveo šest godina. Ponovo je uhapšen 1958. godine, osuđen na dvije godine zatvora i pušten decembra 1960.godine. Živeo je povučeno do svoje smrti.

Petko Miletić (1897- ?) - Rođen u Kolašinu (CG). Revolucionar, vođa radikalnog lijevog krila KPJ. Učesnik Mađarske revolucije, gerilac sa Vukašinom Markovićem u Crnoj Gori od 1922-24. godine. U Beogradu radi u ilegalnoj štampariji jedno vrijeme, a potom odlazi u Sovjetki Savez i studira na Komunističkom univerzitetu nacionalnih manjina Zapada. Po zadatku Kominterne je tokom 1927.g. u Kini i Mongoliji. Učesnik je Drezdenkog kongresa, gdje je izabran u rukovodstvo Partije i sekretar Pokrajinskog komiteta za Srbiju. Uhapšen je 1932.g. i osuđen na šest godina robije, koje je izdržao do kraja. Zbog torture koju je prošao u zatvoru *Glavnjača*, u komunističkim krugovima je stekao status mučenika i u partijskim glasilima je slavljen kao najveći živi borac KPJ. Bio je glavni kandidat za generalnog sekretara KPJ. Dok je još bio na robiji Tito ga je, kao rukovodilac Privremenom komiteta isključio iz Partije, proglašivši ga za frakcionaša i za izdajnika. Tito je dobio mandat generalnog sekretara KPJ od Kominterne, a Miletić je osuđen u Sovjetskom Savezu na vremensku kaznu i poslat u logor. Tačan datum smrti nije utvrđen.

Vicko Jelaska Stari (1887-1968.) - Revolucionar, seljak, jedan od vodećih komunista Dalmacije. Član Partije od njenog osnivanja. Na IV partijskoj konferenciji 1934. g. izabran je za člana CK KPJ. Osuđen

1936.godine na dvije godine robije. U borbi za rukovodstvo u Partiji 1937.g. podržao Paralelni centar u Parizu i došao u sukob sa Josipom Brozom Titom i njegovim Privremenim rukovodstvom KPJ. Privremeno rukovodstvo je krajem 1938.god. optužilo PK KPH Dalmacije za likvidaciju ilegalnih partijskih organizacija i napuštanje ilegalnog načina rada. Istovremeno je bio izbačen i iz članstva KPH/KPJ, dok je dotadašnji Pokrajinski komitet KPH za Dalmaciju bio raspušten. Tokom rata bio je zatvoreni u fašističke logore u Italiji. Nakon rata bio je zatvoren na Golom otoku gdje je proveo tri i po godine.

Andrija Hebrang (1899 –1949) - Rođen u Bačevcu (Hrv). Revolucionar, učesnik NOB. Član KPJ od njenog osnivanja. Godine 1921. dok je služio vojsku u Nišu, osuđen je na šest mjeseci zatvora zbog nepoštovanja nadređenih. Godine 1928. poslan je u Berlin, ali je na putu uhapšen. Osuđen je na tri mjeseca, ali je nakon žalbe pušten. Nedugo zatim, ponovo je uhapšen i zatvoren zbog ilegalnih aktivnosti. U zatvoru je dočekaao uvođenje Šestojanuarske diktature. Zbog komunističkih aktivnosti osuđen je na 12 godina zatvora. Početkom 1941. godine pušten je iz zatvora i vratio se u Zagreb, gdje je u septembru postao član Operativnog rukovodstva za Hrvatsku. Krajem februara 1942. godine uhapsila ga je ustaška policija. Prilikom hapšenja pružao je otpor i ranjen je u glavu (prema nekim izvorima, pokušao je samoubistvo). Nakon liječenja, poslan je u logor Stara Gradiška. Razmijenjen je zajedno sa još 35 partizana, za dvojicu ustaških vođa koje su partizani zarobili. Nakon puštanja iz zarobljeništva, preuzeo je dužnost političkog sekretara Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske. Učestvovao je, kao predstavnik Hrvatske, na Prvom zasjedanju AVNOJ-a u Bihaću. U oktobru 1944. godine smijenjen je s mjesta sekretara Centralnog komiteta KPH zbog promovisanje autonomije KPH u odnosu na KPJ. U Privremenoj vladi Savezne Republike Jugoslavije imenovan je za ministra industrije, ali je nakon godinu dana smijenjen i isključen iz Centralnog komiteta KPJ, zbog sukoba oko koncepta državnog razvoja. U aprilu 1948. godine stavljen je u kućni pritvor u Beogradu, a potom je uhapšen i izveden na ispitivanje pred partijsku komisiju. Partijska komisija je tvrdila da je imala saznanja o njegovoj saradnji s ustašama, kroz njegovo navodno denuncijacijsko odavanje zagrebačkih komunista tokom okupacije, te da je bio sovjetski špijun, zbog njegove podrške rezoluciji Informbiroa i odavanja tajni Sovjetskom Savezu. Hebrang se nikada nije izjasnio krivim. Zvanično je objavljeno da je izvršio samoubistvo 11. juna 1949. godine, vještajući se o radijator, u zatvoru *Glavnjača* u Beogradu. Zvanična istraga nikada nije završena, niti je protiv njega podignuta optužnica.

Sreten Žujović Crni (1899-1976) - Rođen u Maloj Vrbici (Srb). Revolucionar, učesnik NOB i prvi komandant Glavnog štaba partizanskih narodnooslobodilačkih odreda Srbije . Po izbijanju Prvog svjetskog rata rata, otišao je u Legiju stranaca i učestvovao u borbama na frontu. U KPJ je primljen 1924. godine. Napušta zemlju 1933. godine i odlazi u Pariz, gde je završio prava na Sorboni. Zatim odlazi u Sovjetski Savez. Kao iskusan komunista primljen je za člana Zagraničkog biroa CK KPJ. I pored toga što je bio veliki pristalica Milana Gorkića, Tito ga je uvrstio u članstvo KPJ 1938.godine. Tu je radio na obnavljanju partijskih organizacija u Srbiji, koje su bile razbijene u vrijeme Šestojanuarske diktature. Na Petoj zemaljskoj konferenciji KPJ, oktobra 1940. g. u Zagrebu, izabran je za člana Centralnog komiteta na predlog Tita. Od početka ustanka se nalazi u vrhu partizanskog pokreta za Srbiju. Na Prvom zasjedanju AVNOJ-a, novembra 1942. godine, izabran je za člana njegovog Predsedništva, a na Drugom, novembra 1943. godine, za povjerenika za saobraćaj u Nacionalnom komitetu oslobođenja Jugoslavije. U Beograd ponovo dolazi oktobra 1944. godine i učestvuje u prvim organima vlasti po oslobođenju grada. U prvoj Vladi FNRJ, vršio je funkciju saveznog ministra za finansije. Podržao liniju Informbiroa 1948.godine, zbog čega je isključen iz Politbiroa CKKPJ, a potom i udaljen sa svih funkcija. Nalazio se kratkotrajno u kućnom pritvoru, a potom u zatvoru *Glavnjača*. U izolaciji je zadržan dvije i po godine, a da protiv njega nije vršena nikakva istraga. Novembra 1950. godine je dao izjavu Centralnom komitetu KPJ, a zatim slično uputio *Borbi*, gdje je govorio o svojim zabudama i greškama koje je počinio prema KPJ. Na konferenciji za štampu novembra 1950. godine u prisustvu

mnogobrojnih inostranih novinara, pričao je o svojim zabludama, govoreći da je dobio zasluženu kaznu. Tada je bio pušten iz zatvora i kasnije ponovo bio primljen u Savez komunista Jugoslavije.

Ivo Lola Ribar (1916-1943) - Rođen je u Zagrebu. Revolucionar, učesnik NOB, narodni heroj. Gimnaziju je završio u Beogradu, a potom odlazi na studije u Parizu i Ženevi. U jesen 1935. g. vratio se u Beograd i upisao se na Pravni fakultet. Primljen je 1935.g. u SKOJ. Iduće 1936. g. primljen je i u članstvo KPJ. Kao istaknuti omladinski rukovodilac prisustvovao je mnogim međunarodnim omladinskim kongresima. Tito ga je 1937.g. postavio na čelo Centralne izvršne komisije pri Centralnom komitetu KPJ (koja je kasnije prerasla u Centralni komitet SKOJ-a). Njegova najveća zasluga je bila ta što je doprineo da SKOJ postane glavna antifašistička snaga mladih u Kraljevini Jugoslaviji. Osim toga, bio je i organizator omladinskih akcija i studentskih štrajkova, pokretač i urednik omladinskih listova i novina - *Student* i *Mladost*. Godine 1939. je diplomirao na Pravnom fakultetu, a 1940.god. se upisao na Filozofski fakultet Beogradskog univerziteta. Januara 1940.g. bio je uhapšen. Poslije izlaska iz logora u Bileći, organizovao je Šestu zemaljsku konferenciju SKOJ-a. Na toj konferenciji je ponovo izabran za sekretara Centralnog komiteta SKOJ-a, kao i za delegata za Petu zemaljsku konferenciju KPJ, na kojoj je bio izabran i za člana Centralnog komiteta KPJ. Prisustvovao je sjednici Politbiroa CK KPJ, 4. jula 1941. godine, kada je narodima Jugoslavije upućen poziv na ustanak. Septembra iste godine prešao je na slobodnu teritoriju zapadne Srbije. Kao lični izaslanik Vrhovnog komandanta NOP odreda Jugoslavije Josipa Broza Tita, nekoliko puta je odlazio u okupirani Zagreb, gdje je radio na organizovanju NOP-a u neoslobođenim krajevima Jugoslavije. Bio je pokretač i glavni urednik lista *Omladinska borba*. Na Prvom kongresu Antifašističke omladine Jugoslavije u Bihaću 1942.god. stvoren je masovni i jedinstveni Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije (USAOJ). Oktobra 1943. godine određen je za šefa Prve vojne misije NOV i POJ, koja je trebala da otputuje u Kairo, u Štab savezničke komande za Bliski istok, kao prvi opunomoćeni predstavnik Nove Jugoslavije. Poginuo je u trenutku kada se avion spremao da poleti, pogođen bombom iz neprijateljskog aviona. Čitava njegova porodica je učestvovala u NOB. Otac Ivan bio je predsjednik AVNOJ-a; mlađi brat Jurica poginuo je oktobra 1943.g. kod Kolašina; majka Tonica ubijena je jula 1944. godine u sremskom selu Kupinovu; setra, po majci, Božena, bila je zatočena u logoru na Banjici; a vjerenica Sloboda Trajković je, sa čitavom svojom porodicom, ubijena u gasnoj komori u Banjičkom logoru.

Edvard Kardelj (1910 - 1979) - Rođen u Ljubljani (Slov). Revolucionar, učesnik NOB, narodni heroj, glavni idejni tvorac i teoretičar jugoslovenskog samoupravnog socijalizma, odnosno revizionizma. Nakon završetka osnovne škole upisao je učiteljsku školu. Kao srednjoškolski je 1926. g. postao je član SKOJ-a, a dvije godine kasnije i član Partije. Školu je završio 1929.g., ali kao učitelj nikad nije radio. Poslije mature uhapšen (u istražnom zatvoru proveo je mjesec dana), a onda ponovno uhapšen 1930.g. u Beogradu i osuđen na dvije godine zatvora. Nakon izlaska iz zatvora angažovao se u pokretanju legalnih partijskih publikacija *Književnost*, *Ljudska pravica*, *Mlada knjižica*, u kojima i piše i objavljuje svoje tekstove pod raznim pseudonima. U SSSR odlazi 1934.godine. Početkom 1937.g. vratio se u Sloveniju. Učestvovao je u radu prve konferencije KP Slovenije, aprila 1938. godine. Tu se bavio nacionalnim pitanjem iz ugla m-l. Od početka 1940.g., uglavnom ilegalno, živi u Zagrebu i radi u Sekretarijatu politbiroa CK KPJ, čiji je član postao 1939. godine. Nakon okupacije Jugoslavije 1941.g. učestvuje u osnivanju Osvobodilne fronte Slovenije, u kojoj je izabran za potpredsjednika Izvršnog odbora. U septembru iste godine ilegalno se prebacio u Srbiju na oslobođenu teritoriju u Vrhovni štab. Kroz rat je dobar dio vremena proveo kao ilegalac po gradovima (Beograd, Zagreb, Ljubljana). Na savjetovanju u Stolicama kod Krupnja, izabran je za člana Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije. Na Drugom zasjedanju AVNOJ-a u Jajcu 1943. izabran je za člana Predsjedništva i potpredsjednika Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije. Jedan je od tvoraca odluka donešenih na zasjedanju AVNOJ-a u Jajcu. Otada neprekidno radi i rukovodi u izgradnji zakonodavstva nove Jugoslavije . Ustavi iz 1953., 1963., i 1974. godine, dobrim su dijelom njegovo

djelo. Nakon rata vršio je najvažnije funkcije u novoj državi i bio član najužeg rukovodstva. Imao je brojne počasne funkcije raznih jugoslovenskih univerziteta, a bio je i vanredni profesor Ekonomskog fakulteta u Ljubljani, gdje je predavao političku ekonomiju. Najpozantije djelo mu je *Pravci razvoja socijalističkog samoupravljanja*.

Milovan Đilas Đido (1911 – 1995) - Rođen u Podbišću (CG) - Revolucionar, učesnik NOB, narodni heroj, politički teoretičar, pisac. Poslije svršetka gimnazije, odlazi u Beograd gdje počinje da studira filozofiju i pravo na Beogradskom univerzitetu 1932. godine i vrlo brzo postaje član SKOJ-a., a 1933.g. član KPJ. Iste godine je stekao diplomu Pravnog fakulteta. Uhapšen je 1933.g. i osuđen na pet godina zatvora. Za vrijeme svog tamnovanja u Sremskoj Mitrovici, uspio je da prevede tri romana Maksima Gorkog i deset njegovih pripovjedaka. Takođe je preveo i Miltonov *Izgubljeni raj*. Punu kaznu nije izdržao. Pomilovan je i iz zatvora je izašao početkom 1936. godine. Tito ga je 1938.godine uvrstio u Privremeno rukovodstvo Partije, a početkom 1940. g. izabran je u Politbiro CK KPJ. Radio je u uređivanju članka *Za čistoću i boljševizaciju Partije*, koju je u nastavcima pisao Tito. Pokretao je časopise *Naša Stvarnost*, *Književni Savremenik*, *Mlada Kultura* itd. Jula 1941.g. upućen je u CG sa ovlašćenjima Partije da priprema ustanak i pokretanje borbe protiv italijanskih okupatora. Kao član Politbira je izabran i za člana Vrhovnog Štaba NOVJ. Biva partijski kritikovan i smenjen zbog ispoljenih tzv. lijevih grešaka tokom ustanka. Dočekaio je prvu englesku misiju koja je uspostavila kontakt s partizanskim pokretom. U BiH je učestvovao u ponovnom pokretanju *Borbe* i uređivao *Bilten Vrhovnog štaba*. Učestvovao je 1943.g. u *Martovskim pregovorima* 1943.g. sa Njemcima u Zagrebu. Polovinom 1944.g. poslat je na čelu misije Vrhovnog štaba u Moskvu. Aprila 1945.g.odlazi sa Titom u Moskvu na potpisivanje ugovora o prijateljstvu i uzajamnoj pomoći Jugoslavije i SSSR-a. Nakon rata je na čelu Agitropopa. Tokom sukoba sa Infrombirom 1948.godine, najzapaženiji je partijski ideolog. Predsjednik narodne skupštine. Godine 1953.g. počinje objavljivati seriju članaka u *Borbi* i časopisu *Nova misao*, koji izazivaju reakcije (posebno članak *Anatomija jednog morala*) i njegovu smjenu i isključenje iz CK KPJ. Oduzima mu se orden narodnog heroja. Vraća partijsku knjižicu. Kasnije izdaje djelo *Nova klasa* i daje intervjuue zapadnim novinama, zbog čega biva osuđen 1956.godine, na tri godine zatvora. Punu kaznu nije izdržao. U zatvoru je napisao knjigu *Nesavršeno društvo* gdje komunizam proglašava utopijom. Na Sedmom kongresu SKJ, održanom 1958.g. u Ljubljani, Tito ga naziva ludakom, izdajnikom, renegatom, čovjekom koji pljuje na dostignuća revolucije. Ponovo je 1961. godine osuđen, ukupno na trinaest godina zatvora. U zatvoru se bavi pisanjem. Pušten je iz zatvora 1966.godine i omogućen mu je odlazaka na Zapad, gdje daje mnogobrojne intervjuue i drži predavanja. Izjašnjava se da nije komunista, ali ni antikomunista, već demokratski socijalista. Po nacionalnom pitanju je optuživan da je tvorac crnogorske nacije, a devedesetih godina i tokom raspada Jugoslavije je negirao posebnost crnogorske nacije. Najznačajnija djela su: *Zemlja bez pravde* (1958) ili *Besudna zemlja, Kritika savremenog komunizma* (London 1961,) *Razgovori sa Staljinom* (Beograd 1962), *Crna Gora* (1963), *Nesavršeno društvo* (London 1969), *Sećanje jednog revolucionara* (Oksford 1973), *Tito - Priča iznutra* (London 1980), i druga. Knjiga *Nova klasa* je na Zapadu štampana u tiražu od 3 miliona primjeraka. Sahranjen je po pravoslavnom običaju, uz prisustvo nekoliko sveštenika SPC.

Ivan Gržetić, pseudonim Flajšer (1896-1937) - Rođen je u Karlovcu (Hrv). Revolucionar, radnik, član CK KPJ, predstavnik KPJ u Kominterni. U partiji je od 1920. godine. Radio je u rukovodstvu jugoslovenskih sindikata. Organizirao je prvu partijsku organizaciju u Gospiću oko 1922. godine. Nakon zavođenja diktature odlazi u emigraciju u SSSR. Kad je 1930.g. završio Moskovsku lenjinsku školu, bio je imenovan za instruktora zemaljskog komiteta KPJ za Dalmaciju u Splitu. U partijsko rukovodstvo je ušao 1932.godine. Tokom *Velike čistke* je osuđen i streljan.

Vilhelm Vilim Horvaj (1901 – 1939) - Rođen u Beloj Crkvi (Srb). Revolucionar, radnik, član CK SKOJ-a od 1925. do 1931. godine. Godine 1928. bio jedno vrijeme organizacioni sekretar SKOJ-a. U

unutarpartijskim idejnim borbama bio je dio *lijeve frakcije*. Tokom provale partijske štamparije lista *Mladi boljševik* u Beogradu, 1927.god., uhapšen i osuđen na godinu dana. Po izlasku na slobodu, u proljeće 1928. godine, preselio se nazad u Zagreb, gdje je ponovo uhapšen. Članovi Partije, koje je predvodio Štefan Cvijić, organizovali su uspješnu akciju njegovog spasavanja iz zagrebačke policije. Nakon emigriranja u Beč, vodio je tehnički aparat CK KPJ i bio zadužen za vođenje partijske štamparije. Nakon odlaska u Sovjetski Savez radi u Balkanskom sekretarijatu Kominterne. Tokom *Velike čistke* je osuđen i streljan.

Akif Šeremet (1895 – 1939) - Rođen u Kladnju (BiH). Revolucionar, poznat kao *Crveni profesor*. Kratko vrijeme je predavao u srednjim školama u Srbiji, a zatim je 1924. godine imenovan za profesora na srednjoj školi u Banjoj Luci. Predavao je istoriju i geografiju. Član Partije od njenog osnivanja. Tokom 1928. g. bio je jedan od glavnih organizatora rada Partije u Gospiću. Član je Centralnog komiteta KPJ od 1929. godine. Tokom internacije u Livno uspjeva 1930.god. pobjeći u Beč. U Beču je radio u emigrantskoj komisiji Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije i bio je dopisnik Telegrafске agencije Sovjetskog Saveza (TASS). Krajem 1931.god. pozvan je u Moskvu, optužen za *trockizam*, isključen iz Komunističke partije Jugoslavije, a sovjetske vlasti su ga prognale u Kazahstan. Godine 1935.god. dozvoljen mu je povratak u Moskvu i stavljen je na raspolaganje Kominterni. Neko vrijeme je proveo u Parizu, gdje se tada nalazilo sjedište Partije. Uhapšen je tokom *Velike čistke* i streljan.

Radomir Rade Vujović, pseudonim Liht (1895 – 1938) - Rođen Požarevcu (Srb). Revolucionar, novinar, funkcioner Kominterne i organizacioni sekretar KPJ. Poslije prvog svjetskog rata studirao na medicinskom fakultetu u Parizu i Beču. U Beču je radio na zadatku Izvršnog komiteta Komunističke internacionale, kao sekretar Balkanskog sekretarijata Kominterne mladih, sa prekidom u 1923.godine, kada je bio uhapšen u Jugoslaviji. Na Trećem kongresu Partije 1926.god. izabran za člana CK KPJ, a potom za člana Politburoa, kao organizacioni sekretar KPJ. Kao novinar saradnik radio je u *Radničkim novinama*, u redakciji francuskog omladinskog lista *L'avangard*, ilegalnog lista SKOJ-a *Mladi boljševik*, listovima *L'imanite*, *Borbi*. Bio je uhapšen jula 1927. godine. Na robiji je proveo pet godina, gdje je preveo Engelsov *Anti-Diring*. Po izlasku sa robije radio u Moskvi, u izdavačko-štamarskom preduzeću Kominterne. U *Velikoj čistki* optužen je da je pripadao *trockističko-zinovljevske grupe* i streljan.

Jovanka Mileusnić-Horvatin, pseudonim Graberica (1900 - ?) - Rođena u Vojakovcu (Hrv). Revolucionarka, aktivistkinja jugoslovenskog radničkog pokreta. Još od srednjoškolskih dana je djelovala u radničkom pokretu, a 1920.g. djeluje u okviru Nezavisnog sindikata Hrvatske. Govorila je sa ostalim aktivistkinjama na mitinzima ispred zagrebačkih fabrika. Postala je 1923.godine član Sekretarijata žena u Nazvisnoj Radničkoj Partiji Jugoslavije. Emigrirala u Beč, ali je protjerana i pridružila se suprugu Kamilu Horvatu u Moskvi. Zajedno sa suprugom je uhapšena i osuđena na osam godina zatvora. Bila je zatočena u logoru u Kazahstanu. Isključena je iz KPJ 1939. godine. Po izlasku iz zatvora, 1946. godine, vratila se u Jugoslaviju. Tokom NOB poginuo joj je sin, kao politički komesar partizanske brigade.

Janko Jovanović, pseudonim Drenovski (1901-1939) - Rođen u Ravnju (Srb). Revolucionar, španski borac. Kao učitelj djeluje među seljaštvom u Mačvi. Sekretar Sreskog komiteta Partije u Mačvi od 1932.godine. Upućen od strane Partije na dalje školovanje u Moskvu. Među prvim dobrovoljcima koji je otišao u Španski građanski rat. Komandant mitraljeskog voda XI Internacionalne brigade. Tokom Bitke za Madrid, decembra 1936. g., kao poručnik izgubio desnu ruku. Vraćen u Sovjetski Savez i radio kao rukovodilac Balkanskog odsjeka Kadrovske odeljenja Kominterne. U jesen 1938.g., zajedno sa Vladimirom Ćopićem i Josipom Brozom Titom radio na prevodu *Kratkog kursa istorije VKP(b)*. Uhapšen je u moskovskom hotelu *Luks*, u kom je živio. Nakon višemjesečnog isleđivanja, odlukom Vojnog

kolegijuma Vrhovnog suda SSSR osuđen na smrt i zajedno sa sa ostalim osuđenim streljan aprila 1939. godine.

Grgur Vujović, pseudonim Gregor (1901- 1937)- Rođen u Požarevcu (Srb). Revolucionar. Član SKOJ-a je postao 1920. godine. Tokom studija sociologije u Beču, 1922. g. je postao član Komunističke partija Austrije. Godine 1924. je otišao u Sovjetski Savez, gde su već živjela njegova braća. Po dolasku u SSSR radio je u Izvršnom komitetu Kominterne. U zemlju se vraća 1926. godine, gdje naredne dvije godine obavlja dužnost organizacionog sekretara Centralnog komiteta SKOJ-a. Oktobra 1927. godine je uhapšen, ali je na suđenju oslobođen usled nedostatka dokaza. Godine 1928.god. napušta zemlju i odlazi najpre u Beč, gde je radio kao dopisnik Telegrafске агенције Sovjetskog Saveza (TASS), a zatim prelazi u Moskvu, gdje je radio u izdavačko-štamparskom preduzeću Kominterne . Tokom *Velike čistke* osuđen i streljan.

Ivan Korski (1912-1839) - Rođen u Hrastovcu (Hrv) - Revolucionar. Po zanimanju inženjer. Član KPJ od 1929.god. Proveo je na robiji u Sremskoj Mitrovici četiri godine. Maja 1941. g. uhapšen u okupiranom Zagrebu i streljan u grupi od deseterice komunista.

Simo Miljuš (1894-1939) - Rođen u Lušci Palanki (BiH). Revolucionar, jedan od osnivača KPJ. Bio je pripadnik *Mlade Bosne*, učesnik Balkanskih ratova i Prvog svjetskog rata. Nakon Sarajevskog atentata je uhapšen i interniran u Mađarsku. Član Socijaldemokratske partije do 1919. godine, a od 1919. član KPJ. Nakon rata je izabran je za poslanika Ustavotvorne skupštine Kraljevine SHS, u rukovodstvu KPJ i rukovodstvo Nezavisne radničke partije Jugoslavije za Srbiju. Uhapšen je 1919.g i suđen sa drugim komunistima u okviru *Dijamantštajnove afere* zbog pripreme prevrata. Oslobođen je zbog nedostatka dokaza. Bio je urednik u *Borbi*. Emigrirao je 1933.g. u Sovjetski Savez. Bio je predavač Međunarodne lenjinske škole i urednik izdavačkog preduzeća *Strani radnik*. Streljan je tokom *Velike čistke*.

Stjepan Cvijić Štefek (1905-1938) - Rođen u Zagrebu (Hrv). Revolucionar. Učestvovao je u oružanim obračunima sa policijom u vrijeme Šestojanuarske diktature. Prilikom privođenja u Metkoviću ubio dvojicu žandara po čemu se proslavio kao jedan od najhrabrijih aktivista KPJ. Emigrirao u Sovjetski Savez gdje 1930.g. u časopisu *Klasna borba* objavljuje članak protiv terorističkih tendencija u pokretu, koji označava raskid sa neuspješnom politikom oružanog otpora diktaturi. Od 1934. godine bio je i organizacioni sekretar Komunističke omladinske internacionale. Bio u mnogim evropskim zemljama izvršavajući razne zadatke Kominterne. Po nalogu Kominterne odlazi na rad u SAD i Kanadu, posebno da agitira za slanje dobrovoljaca u Španiju. U Torontu je 1937. god. ,pod pseudonimom, objavio knjigu *Radnička klasa i hrvatski narodni pokret*. Kratko boravio i u Španiji tokom Španskog građanskog rata. Oštro se protivio postavljanju Milana Gorkića na čelo KPJ. Uhapšen je zajedno sa bratom Đurom, tokom *Velike čistke*. Umro je u zatvorskoj bolnici od tuberkuloze.

Politika Narodnog fronta

Vilhelm Florin (1894 -1944) - Rođen u Kelnu.(Njem). Revolucionar, sindikalist. Služio kao vodeći funkcioner u Komunističkoj partiji Njemačke (KPD). Član Centralnog komiteta Partije od 1924. do svoje smrti 1944. godine. Član Izvršnog odbora Kominterne i njene Međunarodne kontrolne komisije. Od 1943. g. jedan od osnivača Nacionalnog komiteta za slobodnu Njemačku sa sjedištem u Moskvi 1944.godine.

Vang Ming (1904 - 1974) - Rođen u Jinzhaiju (Kina). Revolucionar i vođa rane Kineske komunističke partije (KPK). Od 1925. do 1929. godine, studira u Moskvi na Univerzitetu Sun Yat-sen. Postao je vodeći predstavnik KPK u Kominterni i otišao je u Moskvu u oktobru 1931. godine. U toj ulozi, pomogao je u promociji ideje o savezu između KPK i Kuomintanga (KMT), kako bi se oduprli japanskom imperijalizmu, što će se na kraju ostvariti kao Drugi ujedinjeni front. Nakon što se vratio u Kinu 1937.

godine, glasno se protivio onome što je smatrao Maovim *nacionalističkim odstupanjem od marksizma-lenjinizma*. Prema Mao, Vang je bio personifikacija intelektualizma i stranog dogmatizma koji je Mao kritikovao u svojim esejima *O praksi i O kontradikciji*. Napisao je mnogo članaka osuđujući KPK tokom sukoba između KPK i KPSS 1960-ih i 1970-ih. Njegovi memoari pružili su korisne informacije o istoriji KPK. Umro je u Moskvi 1974.godine.

Oto Vile Kusinen (1881- 1964) - Rođen u Lauki (Finska). Revolucinar, političar, historičar i pjesnik. Nakon poraza Crvenih u Finskom građanskom ratu, ostatak života proveo je u Sovjetskom Savezu. Jedan od vođa Finske socijalističke revolucije u januaru 1918. godine kada je osnovana kratkotrajna Finska socijalistička radnička Republika. Bio je ministar obrazovanja u novoj vladi. U Moskvi je za vrijeme Hruščova smatran pripadnikom liberalne struje u okviru KPSS. Urednik knjige *Osnovni marksizma-lenjinizma*

Dmitrij Zaharovič Manuilski (1883–1959) - Rođen u Svjatecu (Ukr). Revolucinar, prvi sekretar Komunističke partije Ukrajine. Član Ruske socijaldemokratske radničke partije. Ruska žandarmerija ga je uhapsila i zatvorila 1906. godine. Pobjegao iz zatvora i živio je u egzilu u Francuskoj od 1910. do 1912. godine. Diplomirao je na Sorboni. U Rusiju se vratio 1917. godine, a u oktobru je postao član Petrogradskog revolucionarnog komiteta. Od 1919. godine obavljao je nekoliko funkcija u Ukrajinskoj SSR, a od 1920. do 1922. bio je sekretar Komunističke partije Ukrajine. Od 1922. do 1943.godine radio je u Kominterni, a 1923.god. postao je član Centralnog komiteta RKP (boljševika). Autor je mnogih djela o strateškim pitanjima, te o radničkom i komunističkom pokretu.

Klement Gotvald (1896 -1953) - Rođen u Dedicama (Čeh). Revolucinar, jedan od osnivača Komunističke partije Čehoslovačke. Od 1929. do 1948.god., generalni sekretar KPČ, sekretar Kominterne, jedan od vođa antifašističkog otpora iz Moskve od 1939. do 1945.god., i predsjednik Čehoslovačke od 1948. do 1953. godine.

Vilhelm Pik (1876 -1960.) - Rođen je u Gubenu (Njem). Revolucinar, radnički aktivista. Za razliku od većine članova Socijaldemokratske partije Njemačke stao je na stranu manjini koja se protivila učesću Njemačke u Prvom svjetskom ratu. Zbog svog otvorenog protivljenja ratu, uhapšen je i smješten u vojni zatvor. Učestvovao je u Berlinskom ustanku 1919. godine, ali je uspio pobjeći nakon gušenja ustanka. Jedan od osnivača Međunarodne crvene pomoći 1922. godine. Od 1935. do 1943. godine bio je sekretar Kominterne. Vratio se u Njemačku nakon što je Crvena armija ušla u Berlin 1945. god. Nakon formiranja Njemačke Demokratske Republike 1949. godine, postao je njen prvi predsjednik.

Revolucionarni studentski pokret

Mirko Srzentić (1911-1935) - Rođen u Ulcinju (CG). Pripadnik revolucionarnog studentskog pokreta na Beogradskom univerzitetu. Zbog hapšenja i internacije studenata u logor u Višegradu učestvovao je u organizaciji demonstracija studenta 1. januara 1935.godine, sa zahtjevom da se internirani studenti puste iz logora. Policija upotrebila vatreno oružje kako bi rasturila studente koji su se zabarikadirali u zgradi Univerziteta. Tom prilikom je došlo do njegove pogibije i hapšenja više desetina studenata.

Žarko Marinović (1911–1936) - Rođen u Očinićima (CG). Pripadnik revolucionarnog studentskog pokreta na Beogradskom univerzitetu. Član KPJ. Kao učenik cetinjske gimnazije, pristupio je revolucionarnom omladinskom pokretu i učestvovao u nekoliko štrajkova učenika. Tokom velikog aprilskog štrajka studenata na svim jugoslovenskim univerzitetima, pri pokušaju policije i studenata-orjunaša u Beogradu da zauzmu zgrade fakulteta, došlo je do velikih sukoba gdje je u odbrani svog druga smrtno ranjen. Njegova smrt je dala još veći polet studentima da istraju u zahtjevima, a njegova sahrana se pretvorila u masovne proteste i sukobe sa policijom. Uprkos zabranama studenti su svake

godine obelježavali 4. april - dan njegove smrti. Taj dan se zvanično obelježava kao Dan studenata Beogradskog univerziteta.

Bosiljka Bosa Milićević (1917 – 1940) - Rođena u Ulcinju (CG). Pripadnica revolucionarnog studentskog pokreta. Za vrijeme školovanja, kao učenica Trgovačke akademije u periodu od 1935. do 1939. godine bila veoma aktivna u radu ilegalnih komunističkih grupa. Za vrijeme studija aktivno je učestvovala u revolucionarnom studentskom pokretu na Beogradskom univerzitetu, zbog čega je primljena u članstvo KP Jugoslavije. Dana 14. decembra 1939. godine učestvovala je u velikim radničko-studentskim demonstracijama u Beogradu, na kojima je učestvovalo nekoliko desetina hiljada demonstranata. Tokom demonstracija policija je upotrebila silu i u sukobim je stradalo 10 lica, a više desetina je ranjeno i uhapšeno. Tom prilikom je i Bosa teško ranjena i umrla je u beogradskoj bolnici od posljedica ranjavanja.

Živadin Sedlan - Student tehnike. Ubijen tokom demonstracija u Beogradu od strane policije. 1939. godine.

Mirko Luković - Student medicine. Ubijen tokom demonstracija u Beogradu od strane policije 1939. godine.

Rajko Lalić - Stolarski radnik. Ubijen tokom demonstracije u Beogradu od strane policije 1939. godine.

Rifat Burdžović Tršo (1913 - 1942) - Rođen u Bijelom Polju (CG). Revolucionar, učesnik NOB i narodni heroj. Pravni fakultet, u Beogradu, upisuje 1933. godine, i tu se uključuje u revolucionarni studentski pokret. Član KPJ postaje 1934. godine. Nekoliko puta hapšen. Od 1937. godine postaje sekretar Univerzitetskog komiteta. Aprila 1941. godine odlazi u Bijelo Polje, gde formira novi Okružni komitet KPJ za Sandžak. Rukovodi pripremama za oružani ustanak, radi na učvršćivanju partijskih organizacija. Za vreme ustanka lično rukovodi opsadom i oslobođenjem Bijelog Polja, jula 1941. godine. Poslije dolaska Vrhovnog štaba na tu teritoriju učestvuje u radu sednice CK KPJ. Kao partijski rukovodilac učestvuje u razradi direktiva i proglašenja, bori se za učvršćivanje bratstva među Srbima, Crnogorcima i Muslimanima. Poslije povlačenja partizanskih snaga iz Sandžaka, krajem maja 1942. godine, po odluci Okružnog komiteta KPJ napušta Sandžak. Početkom juna učestvuje u formiranju Treće proleterske sandžačke udarne brigade i ubrzo postaje zamjenik političkog komesara. Zajedno sa komandantom brigade Vladimirom Kneževićem Volođom i komandantom Četvrtog bataljona Tomašem Žižićem, narodnim herojima, oktobra 1942. godine u zasjedi ubijen od četnika. Među prvim borcima NOB, proglašen je za narodnog heroja 1944. godine.

Dragica Pravica (1919- 1942)- Rođena u Ugarcima (BiH). Revolucionarka, učesnica NOB i narodni heroj Jugoslavije. Kao učenica gimnazije u Dubrovniku postala je član SKOJ-a. Za vrijeme studija na Filozofskom fakultetu u Beogradu pripadala je revolucionarnom studentskom pokretu i aktivno radila u studentskim udruženjima. Član Partije je postala 1940. godine. Nakon okupacije Jugoslavije, 1941. god., vratila se u rodni kraj i bila jedan od organizatora ustanka u južnoj Hercegovini. Član Okružnog komiteta SKOJ za Hercegovinu i sekretara Okružnog komiteta KPJ za istočnu Hercegovinu. Za vrijeme Treće neprijateljske ofanzive, juna 1942. godine su je zarobili četnici i predali Italijanima. Tokom istrage u zatvoru u Dubrovniku, bila je teško mučena, ali pošto nije ništa otkrila vraćena je četnicima, koji su u zatvoru Ljubomir, kod Trebinja, nastavili sa mučenjima. Streljana je zajedno sa bratom Radetom i Stevom Bratićem. Zbog herojskih djela na bojnopolju i herojskog držanja pred neprijateljem, odlikovana ordenom narodnog heroja 1945. godine.

Milan Stojadinović (1888 - 1961) - Rođen u Čačku (Srb). Srpski političar, profašista, osnivač Srpske radikalne stranke, ministar finansija, ministar spoljnih poslova i predsjednik Vlade Kraljevine Jugoslavije od 1935-39. godine. Zalagao se za veću saradnju Kraljevine Jugoslavije sa silama Osovine, a

u nastupu oponašao njemački fašistički pokret i radio na njegovom formiranju u zemlji. U martu 1941.g. interniran na Mauricijus i predat Britancima na čuvanje kao potencijalni kvisling i neprijatelj. Nakon drugog svjetskog rata živio u Argentini . Godine 1954. uspostavio je kontakte sa bivšim poglavnikom Nezavisne Države Hrvatske Antom Pavelićem i potpisao sa njim sporazum o razbijanju i podjeli FNR Jugoslavije na tri nezavisne države: Sloveniju, Hrvatsku i Srbiju. Ostavio za sobom memoare *Ni rat ni pakt*.

Peta zemaljska konferencija

Spasenija Cana Babović (1907-1977) - Rođena u Lazarevcu (Srb). Revolucionarka, učesnica NOB, narodni heroj. Kao mlada tekstilna radnica, postala je članica SKOJ-a 1927. godine, a sljedeće godine članica KPJ. Ubrzo nakon toga postala je članica Mjesnog komiteta SKOJ-a za Beograd i Pokrajinskog komiteta SKOJ-a za Srbiju. Bila je aktivna u sindikatu tekstilnih radnika. Aktivno je radila na stvaranju Narodnog fronta, a kao organizator radničkih štrajkova, hapšena je i progonjena od strane policije nekoliko puta, a 1937. godine nakon hapšenja je podvrgnuta strašnoj torturi, usljed čega joj je dodijeljeno partijsko priznanje *Heroj ćutnje*. U februaru 1938. godine, Sud za zaštitu države osudio ju je na dvije godine zatvora. Nakon puštanja iz požarevačkog zatvora, 1939. godine postala je članica Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju, a na Petoj zemaljskoj konferenciji Partije izabrana je za članicu Centralnog komiteta KPJ. Učestvuje u organizaciji ustanka u Srbiji. U martu 1942.god. imenovana je za zamjenicu političkog komesara Druge proleterske brigade, ali je u augustu 1942.god. prešla na politički rad u CK KPJ, gdje je bila zadužena za rad sa ženama. Na Prvom kongresu AFŽ-a Jugoslavije, u decembru 1942. godine, izabrana je za članicu Predsjedništva AFŽ-a, a na Drugom zasjedanju AVNOJ-a, u novembru 1943. godine, izabrana je za članicu Predsjedništva AVNOJ-a. Na Osnivačkom kongresu KP Srbije, u maju 1945. godine, izabrana je u Politbiro Centralnog komiteta KP Srbije. Nakon oslobođenja obavljala je razne političke funkcije.

Đurađ "Đuro" Pucar (1899 -1979) - Rođen u Kesićima (BiH). Revolucionar, radnik, učesnik NOB, narodni heroj. U periodu od 1946. do 1948. godine obavljao je dužnost predsednika Prezidijuma Narodne skupštine NR Bosne i Hercegovine, a od 1948. do 1953. godine funkciju predsednika Vlade Narodne Republike Bosne i Hercegovine. Član SKOJ-a postao je 1920., a Komunističke partije Jugoslavije 1922. godine. Naročito je bio aktivan u sindikalnim radničkim organizacijama, u kojima je dugo vremena bio sindikalni funkcioner. Godine 1929.godine osuđen na osam godina zatvora. Pošto je na robiji nastavio s partijskim radom među osuđenima, osuđen je na još dvije godine zatvora. Kao delegat partijske organizacije Bosne i Hercegovine, učestvovao je na Petoj zemaljskoj konferenciji KPJ. Tada je izabran za člana Centralnog komiteta KPJ. Jedan je od glavnih organizatora narodnog ustanka u Bosni i Hercegovini. Bio je član Glavnog štaba NOP odreda Bosne i Hercegovine, potpredsednik ZAVNOBiH-a i član Predsjedništva AVNOJ-a. Poslije rata, obavlja visoke državne i partijske funkcije u Bosni i Hercegovini.

Rade Končar (1911 - 1942) - Rođen u Korenici (Hrv). Revolucionar, radnik, sekretar CK KPH i organizator partizanskih odreda u Hrvatskoj i Dalmaciji, narodni heroj. Godine 1934. postao je član KPJ. Zaposlio se u beogradskoj elektro-distribuciji. Godine 1936. je uhapšen i osuđen na godinu dana zatvora zbog komunističkog djelovanja. Poslije odslužene kazne, odlazi u Zagreb gdje se zapošljava u lokalnoj radionici „Simens AG“. Tu je organizovao partijsku ćeliju i štrajkački odbor. Zbog tih aktivnosti, brzo je napredovao u Partiji. Postao je 1938.g. član zagrebačkog partijskog komiteta, a godinu dana docnije i generalni sekretar Komunističke partije Hrvatske. Član Politbiroa CK KPJ postaje 1940.godine. Poslije Aprilskog rata, bio je aktivan na organizovanju akcija protiv okupacione vojske i njenih kolaboracionista. Septembra 1941. godine učestvovao je na vojno-političkom savjetovanju u Stolicama. Poslije toga dolazi u Split gde organizuje pokret otpora italijanskoj okupacionoj vojsci.

Njegovi napori rezultirali su uspješnim akcijama uperenim protiv italijanskih vojnika, lokalnih fašista, kao i kolaboracionista koji su strahovali od samog pomena njegovog imena. Novembra 1941. godine su ga uhapsili Italijani. Kada odbija da oda svoj identitet bio je podvrgnut mučenju. Nakon što su ustaše pronašle njegove dokumente u Zagrebu, Italijani saznaju njegovo ime. Suđeno mu je na specijalnom italijanskom sudu gdje je osuđen na smrtnu kaznu. Upitan da li želi tražiti pomilovanje, odgovorio je: *Milosti ne tražim, niti bih vam je dao!*

Ivan Milutinović (1901-1944)- Rođen u Stijeni Piperskoj (CG). Revolucionar i narodni heroj. U Beogradu rukovodio udruženjem studenata marksista. Godine 1923. postaje član KPJ. Radi u sindikatima, u *Crvenoj pomoći*. Godine 1928. osuđen na šest mjeseci zatvora, a 1929. ponovo uhapšen i osuđen na šest godina robije. Robijajući u Sremskoj Mitrovici i Lepoglavi, zbog buntovničkih akcija dobija još dvije godine. Po izlasku iz zatvora 1939.god. postaje član Centralnog komiteta KPJ, a na Petoj zemaljskoj konferenciji KPJ 1940.g. izabran za člana sedmočlanog Politbiroa. Nakon pokretanja NOB član Glavnog štaba NOPOJ. Organizuje partizanske odrede u zapadnoj Srbiji (Užička republika), zatim u Crnoj Gori, pa u Bosanskoj Krajini, pa ponovo u Crnoj Gori. Član predsjedništva AVNOJ-a i član NKOJ-a. Dobio čin general-lajtnanta. Poginuo nadomak oslobođenog Beograda, kada je šlep kojim je išao u Beograd, naišao na njemačku minu.

Boris Kidrič (1912 -1953) - Rođen u Beču (Aus). Revolucionar, učesnik NOB, narodni heroj. Već 1928. godine, sa 16 godina, postao je član SKOJ -a , a iste godine i član KPJ. U toku Šestojanuarske diktature, kao đak osmog razreda gimnazije, bio je uhapšen i osuđen na godinu dana zatvora, koje je izdržao u zatvoru u Mariboru. Poslije izlaska iz zatvora, 1931. godine upisao je studije hemije u Ljubljani, a potom u Pragu. Zajedno sa drugim istaknutim slovenačkim komunistima obnovio rad Pokrajinskog komiteta KPJ za Sloveniju i partijskih organizacija po većim gradovima, kao i stvaranje ilegalnih i poluilegalnih časopisa. Na Četvrtoj partijskoj konferenciji 1934.god. podneo dva referata O stanju sindikalnog pokreta u Sloveniji i O radu komunista u sindikatima. Učestvovao je na Plenarnom zasjedanju Centralnog komiteta KPJ u Splitu, koje je bilo održano juna 1935. godine. Na tom zasjedanju govorio je o problemima SKOJ-a, kritikovao dotadašnju sektašku politiku i zalagao se za preobražaj SKOJ-a u masovnu revolucionarnu organizaciju mladih. Predvodio je jugoslovensku delegaciju na Šestom kongresu Komunističke omladinske internacionale, održanom 1935. godine u Moskvi. Iz Moskve je, po nalogu CK KPJ, novembra 1935. godine otišao u Beč, gdje je učestvovao u radu Centralnog komiteta. Sredinom juna 1936. godine bio je uhapšen, zajedno sa grupom istaknutih jugoslovenskih komunista, u Beču. Godinu dana je proveo u istražnom zatvoru, a potom je protjeran u Čehoslovačku. a ujesen 1937. godine je prešao u Pariz, gde je tada bilo središte CK KPJ. Pri povratku u zemlju bio je uhapšen i četiri meseca je proveo u istražnom zatvoru, a potom je pušten. Na Petoj zemaljskoj konferenciji podnio je referat *O agitaciji i propagandi* i bio izabran za člana CK KPJ Bio je jedan od učesnika u stvaranju Osvobodilne fronte Slovenije i izabran za političkog sekretara Izvršnog odbora Oslobodilačkog fronta. Na Kočevskom saboru izabran za vođu slovenačke delegacije na drugom zasjedanju Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije, održanom 29.novembra u Jajcu. Maja 1945. godine postao je prvi predsednik vlade Slovenije, a juna 1946.god. ministar za industriju u Vladi FNRJ. Zatim, bio je predsednik Planske komisije, odnosno Privrednog savjeta pri Vladi FNRJ. Na Petom kongresu Partije, održanom juna 1948. godine izabran je za člana Politbiroa CK KPJ. Bio je zadužen za izradu prvog Petogodišnjeg plana, usvojenog 1945. godine. U periodu od 1945. do svoje smrti bio je jedan od glavnih stratega izgradnje jugoslovenske privrede.

Karlo Hudomalj (1905— 1944) - Rođen u Zagorju ob Savi (Slov). Revolucionar, skojevski i partijski aktivista na radu u Beču i Moskvi. Nakon zavođenja Šestojanuarske diktature i smjene partijskog rukovodstva kooptiran za člana Politbiroa CK KPJ. Radio je na organizovanju jugoslovenskih iseljenika-komunista u Francuskoj. Na Aprilskom plenumu CK KPJ 1936.g., zajedno sa Štefanom Cvijićem i

Vladimirom Ćopićem suprotstavio se politici privremenog sekretara KPJ Milana Gorkića. Nakon toga je septembra iste godine zajedno sa njima isključen iz CK KPJ. Kao frakcionaš je isključen iz Partije 1939.godine. Tokom rata je bio član pokreta otpora u Austriji. Uhapšen je i otpremljen u koncentracioni logor Mathausen gdje je pogubljen.

Aleksandar Ranković (1909 – 1983) - Revolucionar, učesnik NOB, narodni heroj. Kao mladić upisao se 1924. godine u članstvo sindikata. Početkom 1925. godine, kada je postao kalfa, aktivno je sarađivao u upravi sekcije abadžijskih radnika. Dvije godine kasnije, 1927. godine, bio je član podružnice svih krojačkih i tekstilnih radnika. Član SKOJ- a od 1927.god., a ubrzo poslije toga je postao sekretar Mesnog komiteta SKOJ-a za Beograd. Godine 1928. kada je primljen u KPJ, postao je sekretar Pokrajinskog komiteta SKOJ-a za Srbiju. Uhapšen je 1929.g. i u *Glavnjači* podvrgnut mučenju. Sud za zaštitu države ga je osudio na 6 godina robije. Sa robije se vratio početkom 1935. godine. Godine 1936. postao je član Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju, a 1937. član Politbiroa CK KPJ. Januara 1939. godine prelazi u ilegalnost. U ilegalnosti je radio pod imenom Marko. Učestvovao je i na Petoj zemaljskoj konferenciji KPJ u Zagrebu. Tada je izabran u Politbiro Centralnog komiteta KPJ. Krajem jula 1941. godine pao je u ruke policiji. Odveden je u Gestapo i tu je mučen. Poslije batina, onesvešten, prenet je u bolnicu. Partija je uspješno organizovala njegovo bjekstvo iz bolnice. U toku NOB, kao član Vrhovnog štaba NOV i POJ i kao organizacioni sekretar KPJ, učestvovao je u donošenju svih najvažnijih odluka. Po formiranju Odseka za zaštitu naroda (OZNA) na Visu, maja 1944. godine, postavljen je za načelnika OZNE za Jugoslaviju. Na zasjedanju Velike antifašističke skupštine narodnog oslobođenja Srbije, novembra 1944. godine u Beogradu, izabran je za narodnog poslanika i za prvog potpredsjednika Narodne skupštine NR Srbije prvog i drugog saziva. Poslije donošenja ustava početkom 1946. godine, postao je ministar unutrašnjih poslova FNRJ. Ovu dužnost je vršio do januara 1953. godine. Nakon toga je obavljao i druge državne funkcije. Sve vrijeme do 1966. godine rukovodio je radom policijskih i tajnih službi. Na Brionskom plenumu 1966. godine je optužen za tajno prisluškivanje Tita i isključen iz CK SKJ, a potom i iz Saveza Komunista Jugoslavije. Nakon njegove smjene napravljena je *čistka* svih njegovih kadrova u svim službama bezbjednosti. Poslije smjene živio je povučeno, van svih političkih aktivnosti. Umro je u svojoj vili u Dubrovniku. Smatran je pristalicom veće centralizacije Jugoslavije. Bio je reprezent sprovođenja brutalnih mjera nad političkim protivnicima sistema, kao i u gušenju otpora albanskog naroda na Kosovu.

Franc Leskošek Luka (1897 - 1983) - Rođen je u Celju (Slov). Revolucionar, radnik, učesnik NOB, narodni heroj. Poslije završene osnovne škole i tri razreda Građevinske škole, bio je bravarski šegrt, a potom učio metalostrugarski zanat. Radio je u raznim mestima, Austrougarske i Njemačke, gdje se upoznao sa radničkim pokretom, a 1913. godine se uključio u Sindikalni pokret. Godine 1926. postao je član KPJ. Djelovao je u URS-ovim sindikatima. Godine 1933. izabran je za sekretara Pokrajinskog odbora Saveza metalaskih radnika. Bio je organizator radničkih zborova i štrajkova u mnogim mjestima Slovenije, kao i velikog štrajka tekstilnih radnika 1936. godine. Juna 1936. godine u Moskvi je izabran za člana Politbiroa Centralnog komiteta KPJ, a na osnivačkom kongresu KP Slovenije, 1937.g izabran je za sekretara Centralnog komiteta. Godine 1938. postao je član novog Politbiroa CK KPJ, koji je organizovao Josip Broz Tito. Učestvovao je u radu Pete zemaljske konferencije KPJ na kojoj je ponovo izabran u članstvo CK KPJ. CK KPS, je pod njegovim rukovodstvom, uputio poziv Slovencima da pripremaju otpor okupatoru. Na sjednici Politbiroa CK KPS, održanoj 22. juna 1941. godine, doneta je odluka da o podizanju ustanka i formiran je Glavni štab slovenačkih partizanskih četa, gdje je imenovan za njegovog komandanta. Radio je na usmjeravanju i razvoju oružanog ustanka i prvih slovenačkih partizanskih jedinica. Kao član Glavnog štaba NOP odreda Jugoslavije, učestvovao je vojno-političkom savjetovanju u Stolicama septembra 1941. godine. Aprila 1942. godine Glavni štab NOP odreda Slovenije, pod njegovom komandom, je formirao četiri grupe Odreda. Na drugom zasjedanju AVNOJ-a u Jajcu, 29. novembra 1943. godine, izabran je u Predsedništvo AVNOJ-a. Posle oslobođenja vršio je

razne političke dužnosti u Sloveniji i Jugoslaviji. Bio je ministar za industriju i rudarstvo u prvoj slovenačkoj vladi. Od 1947. do 1951. godine bio je ministar za tešku industriju u Vladi FNRJ.

Oružani ustanak i NOB

Ante Pavelić (1889 - 1959)- Rođen u Bradini (BiH). Diktator koji je osnovao ultranacionalističku organizaciju UHRO (Ustaše) i koji je od 1941. do 1945. godine, kao poglavnik, vladao Nezavisnom Državom Hrvatskom, fašističkoj, marionetskoj tvorevini Sila osovine. Pravo je diplomirao 1914. godine, a potom stiče zvanje doktora prava. Pripadnik Hrvatske stranke prava i poslanik u Skupštini Kraljevine SHS. Poslije atentata na prvake Hrvatske seljačke stranke i zavođenja šestojanuarske diktature 1930.g. osniva tajnu revolucionarnu nacionalističku organizaciju - *Ustaša - hrvatska* revolucionarna organizacija s ciljem razbijanja Jugoslavije i uspostavljanja nezavisne Hrvatske uz pomoć fašističke Italije. Tada uzima zvanje poglavnika, a ustaški pokret organizuje na vojnim načelima i osniva logore za obuku. Nakon Marseljskog atentata, pod pritiskom Francuske, italijanske ga vlasti oktobra 1934. godine hapse. U zatvoru ostaje do 1936. godine. Poslije sloma Kraljevine Jugoslavije 10. aprila njegove pristalice u njegovo ime proglašavaju Nezavisnu Državu Hrvatsku, a veliki dio Dalmacije se ustupa Italiji. Njegov režim je odmah počeo koristiti teror kao službeno oružje državne politike. Po uzoru na nacističku Njemačku, doneseni rasni zakoni čija su prva meta bili Jevreji, Srbi i Romi, a potom su organizovani i koncentracioni logori, od kojih je nazloglasnijim postao Jasenovac sa masovnim ubijanjima logoraša. Žrtvama terora su već na samom početku postali i mnogi hrvatski komunisti i antifašisti. Pred porazom, na kraju Drugog svjetskog rata, pokušao je kombinacijama sa Dražom Mihailovićem i Lavom Rupnikom o stvaranju srpsko-hrvatsko-slovenačkog antikomunističkog bloka. Usled totalnog rasula, napušta Zagreb i odlazi u Argentinu. Prilikom atentata je ranjen 1957.godine, a umro je u Španiji 1959. godine.

Dragoljub Draža Mihailović (1893 - 1946) - Rođen u Ivanjici (Srb). Vođa četničkog pokreta u Drugom svjetskom ratu sa činom generala Jugoslovenske vojske u otadžbini, kolaboracionista, predratni oficir Jugoslovenske vojske. Nakon aprilskog rata izbjegao je zarobljavanje i sa grupom oficira otišao u planinu s namjerom da se bori protiv okupatora. Poslije izbijanja ustanka Srbiji i početnih borbi ponudio Njemcima saradnju za borbu protiv partizana. Od proleća 1942. godine boravi u Crnoj Gori, gdje se njegovi četnici, zajedno i pod komandoma Italijana, bore protiv partizanskog ustanka. Naoružani od okupatora i pod njegovom komandom četnici vrše masovne pokolje muslimana Sandžaka i istočne Bosne. Početkom 1943. godine komanduje četničkim jedinicama u osovinskoj operaciji Vajs protiv jugoslovenskih partizana, tokom koje su četnici poraženi na Neretvi. U njemačkoj operaciji Švarc četnici su od strane Njemaca razoružani, služeći kao pomoćna logistika. Po povratku u Srbiju sredinom 1943. godine, a nakon gubitka britanske podrške, tajno uspostavlja čvršću saradnju sa Njemcima protiv partizana. Istovremeno organizuje evakuaciju oborenih savezničkih avijatičara, nadajući se američkoj pomoći. Ljeta 1944. godine general Mihailović otkazuje poslušnost kralju Petru II Karađorđeviću, koji ga je razrešio dužnosti Načelnika generalštaba i pozvao četnike pod komandu Titovih partizana. Tokom Bitka za Srbiju 1944. g. bori se na strani Vermahta. Nakon poraza u Srbiji, njegova grupacija sa Njemcima prelazi u Bosnu, gdje nastavlja borbu protiv Jugoslovenske armije i gdje doživljava konačni poraz na Zelengori. Po završetku rata se još neko vreme krio, ali je 1946. godine uhvaćen od strane novih jugoslavenskih vlasti, te osuđen na Beogradskom procesu i pogubljen zbog ratnih zločina. Tokom raspada Jugoslavije i ratova 1990-ih Mihailovićeva ideologija antikomunizma, stvaranja Velike Srbije i etničkog čišćenja postala je široko rasprostranjena i u osnovi bila politika režima u Beogradu. U tom periodu podignuti su mnogi spomenici u njegovu čast. Godine 2015. Viši sud u Beogradu doneo je odluku o njegovoj rehabilitaciji.

Svetozar Vukmanović Tempo (1912 - 2000) - Rođen u Podgorici (CG). Revolucionar, učesnik NOB borbe, narodni heroj. Na Pravnom fakultetu u Beogradu pridružio se revolucionarnom studentskom pokretu. Nakon provale u partijsku organizaciju, uhapšen je u Beogradu i proveo u zatvoru godinu dana. Radio je kao advokatski pripravnik ali je uhapšen jer je kod njega pronađen partijski letak. Nakon štrajka glađu u zatvoru, a zbog nedostatka dokaza za sud, oslobođen je svih optužbi i pušten na slobodu. Član Mjesnog komiteta KPJ za Beograd i član CK KPJ za Srbiju. U augustu 1939. g., radio je u Makedoniji kao partijski instruktor, a u ljeto 1940. godine, kao instruktor Centralnog komiteta KP Jugoslavije za Srbiju. Na Petoj pokrajinskoj KPJ 1940. godine podnio je izvještaj o stanju partijske opreme i izabran je za člana Centralnog komiteta KPJ. Nakon okupacije Kraljevine Jugoslavije, nastavio je rad na organiziranju ilegalnih štamparija Partije u Beogradu. Prisustvovao je sjednici Politbira Centralnog komiteta KPJ 4. jula 1941. g. na kojoj je donesena odluka o početku oružanog ustanka naroda Jugoslavije. Imenovan je za komandanta Glavnog štaba NOP odreda Bosne i Hercegovine i izabran za člana Vrhovnog štaba NOP-a Jugoslavie. Pružio je veliku pomoć stvaranju, razvoju i radu KP Makedonije i Narodnooslobodilačkog fronta Makedonije, a uspostavio je veze i sa KP Bugarske i albanskim partizanima u Albaniji i na Kosovu. Nakon oslobođenja Jugoslavije, od 1945. do 1948. g. bio je načelnik Glavne političke uprave Jugoslovenske armije, a potom obavljao druge političke i državne funkcije i bio član CK SKJ. Godine 1971. napisao je memoarsko djelo *Revolucija koja teče*.

Ratko Pavlović Ćićko (1913 - 1943) - Rođen u Berlijama (Srb). Revolucionar, pjesnik, učesnik Španskog građanskog rata i NOB, narodni heroj. Od 1933.g. član KPJ. Aktivan u revolucionarnom studentkom pokretu u Beogradu, gdje je studirao pravo. U Pragu upisuje 1935.g. Ekonomski fakultet i aktivan je među jugoslovenkim studentima. Isključen iz Partije zbog trockizma. U Španskom građanskom ratu je ranjen. Držao predavanja interbrigadistima kao politički sekretar škole. Zatočen u francuskom logoru sa ostalim interbrigadistima. Jedan od glavnih organizatora partizanskog pokreta na jugu Srbije. Poginuo je 1943. kao komandant Drugog južnomoravskog partizanskog odreda, u borbi s bugarskim okupacionim trupama.

Nada Dimić (1923-1942) - Rođena u Divoselu (Hrv). Revolucionarka, učesnica NOB, narodni heroj. Godine 1938. postala je član SKOJ-a. Zbog učešća u demonstracijama u Beogradu decembra 1940.god. provela je petnaest dana u zatvoru. Ubrzo je postala član KPJ. Već u junu 1941. je bila u Sisačkom partizanskom odredu. Učestvovala je u diverzantskim akcijama na pruži Zagreb-Sisak, a u šumi Šikara rukovodila je tehnikom OK KPH za Sisak, sa ciljem da se umnoži propagandni materijal. U julu 1941.god. su bile prekinute veze partijskih organizacija grada i Odreda, pa je dobila zadatak da ponovo uspostavi vezu. Tokom tog zadatka su je uhapsili ustaški agenti i poslali ju u zatvor u Karlovac. Na putu do Karlovca popila je otrov sa sporim delovanjem, nakon čega je prevezena u bolnicu *Sv. Duh* u Zagrebu. Ubrzo je, uz pomoć zagrebačkih partijskih aktivista, oslobođena i prebačena na Kordun, u Petrovu goru. Tu je dobila zadatak da ode u Karlovac i da radi sa karlovačkom partijskom organizacijom i članom Centralnog komiteta KPH Josipom Krašom. U oktobru te godine je postala član Okružnog komiteta KPH za Karlovac. Na izlasku iz Karlovca, zaustavili su je agenti i zatražili dokumente. Otvorivši torbicu da pokaže legitimaciju, izvadila je pištolj i ubila prvog agenta koji ju je legitimisao, a drugog ranila. Tada joj se metak zaglavio u pištolju i savladan je njezin otpor, uz pomoć Talijana. Dva mjeseca je podvrgnuta najstrašnijem mučenju u Zagrebu. Poslije toga je odvedena u logor Staru Gradišku. Nakon dopremanja u logor, bila je u teškom stanju zbog mučenja. O njoj su se brinule partijske drugarice. Zbog loših uslova u logoru, ubrzo se zarazila pegavim tifusom. Poslije toga je najverovatnije ubijena u logorskoj bolnici.

Vukica Mitrović Šunja (1912 - 1941) - Rođena na Svetom Stefanu (CG). Revolucionarka organizatorica pokreta otpora u okupiranom Beogradu i narodni heroj. Radila kao tekstilna radnica u Beogradu i uključila se u sindikalni pokret. Članica KPJ je postala u oktobru 1933. Radila je u redakciji partijskog

lista *Komunist* Partijske kolege su joj nadenule nadimak Šunja, pošto je bila tiha i vrijedna. Uhapšena 1935. g. prilikom masovnog hapšenja komunističkih aktivista u Beogradu, nakon čega je bila podvrgnuta torturi političke policije u zatvoru *Glavnjača* u Beogradu. Na osnovu činjenice da Vukica ništa nije priznala u istražnom postupku, Sud za zaštitu države je morao da je oslobodi optužbe. Nakon puštanja postaje član Mesnog komiteta KPJ za Beograd i članica Uprave sindikata tekstilaca, a 1937.g. članica novoformiranog Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju. Učestvovala je u organizaciji štrajka beogradskih tekstilaca, krajem 1937. i početkom 1938. godine. Ponovo je uhapšena 1938.g. i ponovno mučena u Glavnjači, ali je policija bila primorana da je pusti iz pritvora zbog nedostatka dokaza, nakon čega prelazi u ilegalu. Na Petoj pokrajinskoj konferenciji KPJ za Srbiju izabrana je za članicu Sekretarijata PK KPJ za Srbiju. Nakon okupacije Jugoslavije radila na organizovanju oružane borbe protiv Njemaca i atentata na predstavnike kvislinškog represivnog aparata. Uhapšena je oktobra 1941.god. zahvaljujući izdaji jednog člana MK KPJ, koji je postao saradnik policije. Lično je doveo agente na lokaciju koja mu je bila poznata kao mesto okupljanja članova Mesnog komiteta, Tom prilikom policija je ubila Davida Pajića, koji je pokušao da se oružjem suprotstavi. Tokom pokušaja bjekstva Vukica je ranjena u glavu. I pored torture, zapisnik spremljen za njeno saslušanje ostao je prazan. Na streljanje je izneta na nosilima jer su joj noge bile polomljene.

Sonja Marinković (1916 - 1941) - Rođena u Striježivici (Srb). Revolucionarka, učenica NOB, narodni heroj. Rođena u selu Straževici, kod Pakraca. Gimnaziju je završila u Somboru i Novom Sadu, a Poljoprivredni fakultet u Zemunu 1939. godine. Još za vreme studija prišla je naprednom omladinskom pokretu i postala član KPJ. U Novom Sadu 1939. g. radila na obnovi SKOJ-evske organizacije i bila prvi sekretar obnovljenog Mjesnog komiteta. Učestvovala je u pripremama V pokrajinske konferencije SKOJ-a i bila član PK SKOJ-a za Vojvodinu. Zbog svoje revolucionarne djelatnosti bila je često proganjana i više puta zatvarana. Na VI pokrajinskoj konferenciji KPJ za Vojvodinu, septembra 1940. godine, izabrana je za člana PK KPJ za Vojvodinu. Zajedno sa Žarkom Zrenjaninom, aktivno učestvovala u pripremama oružanog ustanka naroda Vojvodine. Jula 1941. godine uhapšena je i poslije mučenja, strijeljana 31. jula 1941. godine. Na strijeljanje je izašla uzdignute glave, a pred uperenim cevima nije htjela okrenuti leđa. Stajala je ponosito, isprsilala se i uzviknula: *Pucajte, ovo su komunističke grudi!*. Za Narodnog heroja proglašena je, među prvim borcima NOB-a 1943. godine.

Radojka Lakić (1917-1941) - Rođena u Skender Vakufu (BiH). Revolucioanarka, pripadnica Revolucionarnog studenstkog i ženskog pokreta, učesnica NOB, narodni heroj. Član SKOJ-a od 1935. godine. Na Beogradskom univerzitetu aktivno učestvuje u akcijama studentkog pokreta. U KPJ primljena 1937.godine. Poslije okupacije zemlje odlazi u Bjeljino, a pred prijetnjom hapšenja sklanja se u Sarajevo u duboku ilegalu. Pošto su pohapšeni vodeći sarajevski komunisti, preuzima mjesto sekretara partijske ćelije na Bašćaršiji. Početkom septembra 1941.godine ustaški policijski agenti su je presreli u muslimanskoj nošnji i sa lažnom legitimacijom. Prilikom pretresa su kod nje našli proglase KPJ na dizanje ustanka, kao i umnožene djelove Istorije SKP(b). Podvrgnuta je strahovitom mučenju, ali ništa nije priznala. Streljana je 28.septembra 1941.godine.

Stjepan Filipović (1916 - 1942) - Rođen u Opuzenu (Hrv). Revolucionar, radnik ,učesnik NOB, narodni heroj. U Kragujevcu je izučio bravarski zanat. Priključio se radničkom pokretu i prvi put uhapšen 1937. godine i osuđen na godinu dana zatvora. Tokom ustanka u Srbiji komandir Kolubarske čete Valjevskog partizanskog odreda. U prvim oružanim borbama pokazao je veliku hrabrost. Poslije povlačenja glavnine partizanskih snaga iz Srbije u Sandžak, krajem 1941. godine, imenovan je za komandanta Tamnavsko-kolubarskoga bataljona Valjevskoga NOP odreda. Četnici ga decembra 1941. godine u zasjedi uspjeli zarobiti. Poslije torture u lozničkom zatvoru prebačen je za Šabac u zatvor pod kontrolom Njemaca i ljotićevaca, a potom predat Gestapou u Beograd. Njemci su ga osudili na smrt i organizovali javno vješanje u Valjevu, pri čemu su dovođeni i đaci iz klupa da prisustvuju vješanju.

Stigavši na gubilište držao je antifašističke govore, pozivajući okupljenu masu da se prihvati pušaka. Obješeno je 15 minuta ranije nego što je bilo predviđeno. Njegovo tijelo je na vješalima ostavljeno nekoliko dana, a potom odneseno u nepoznatom pravcu i ne zna se gdje je pokopan. Slika njegove herojske smrti, kako sa omčom oko vrata i uzdignutih pesnica postala je poznati simbol otpora fašizmu u Drugom svjetskom ratu.

Čedomir Ljubo Čupić (1913 - 1942). Rođen u Argentini. Revolucionar, učesnik NOB, narodni heroj. Članom KPJ postao 1941. godine. Početkom srpnja 1941. godine, izbjegao je iz okupiranog Nikšića i potom pristupio partizanskoj četi Đuro Đaković. Zarobljen je aprilu 1942. godine, nakon borbe protiv četnika kod Nikšića. U zatvoru, gdje je bio mučen, pokazao je junačko držanje i prkos. Četnički sud mu je javno sudio u okupiranom Nikšiću. Britkom riječju otvoreno je izvrgao ruglu vijećnike toga suda i četnike koji su ga, zajedno s drugim zarobljenim partizanima, osudili na smrt. Na strelištu je nastavio bodriti drugove. Hrabro držanje i pobjedonosni osmijeh na gubilištu ovjekovječen je fotografijom koja je postala jedan od simbola antifašističke borbe.

Sava Kovačević (1905 -1943.) - Rođen u Nudolu (CG). Revolucionar, legendarni partizanski komandant, narodni heroj. Djetinjstvo, mladost i veći deo života proveo je u rodnom kraju. Nakon osnovne škole, materijalno stanje porodice sprečilo ga je da nastavi školovanje, pa je počeo da se bavi poljoprivredom. Radnik u preduzeću za eksploataciju šume, zatim u rudniku Trepči na montaži žičare, potom u Beogradu u štampariji *Vreme* i na izgradnji novog Savskog mosta. Pošto je protjeran iz Beograda, ponovo se zapošljava kao šumarski radnik. Član KPJ postao je 1925. godine i do rata postao član Pokrajinskog komiteta KPJ za Crnu Goru. Neprestano se dalje obrazuje i marksistički teorijski usvršava. Kao partijski radnik, pokreće seljake u borbu protiv politike režima i policijskog terora, organizuje štrajkove radnika, radi na stvaranju seljačkog zadugarstva, okupljanju omladine, otvaranju čitaonica, pokretanju lista. Istupa kao vrsni govornik na narodnim svečanostima, na velikim skupovima i demonstracijama. Zbog revolucionarnog rada hapšen je više puta. Početak drugog svjetskog rata na prostoru Jugoslavije dočekao je kao već iskusan, prekaljen i poznat politički radnik i revolucionar. Kao član OK Nikšić, učestvovao je u pripremi Trinaestojulskog ustanka. Prva veće akcija protiv okupatora izvedene pod njegovom komandom. U jesen 1941. Glavni štab NOP za Crnu Goru i Boku imenuje ga za komandanta Nikšićkog odreda koji oslobađa veliku teritoriju oko Nikšića, a istovremeno proširuje rad odreda u istočnu Hercegovinu i prema Dubrovniku. U toku 3. neprijateljske ofanzive, sa svojim jedinicama nanosi prvi teški poraz četnicima u Crnoj Gori. Aprila 1942. imenovan je za člana Glavnog štaba za Crnu Goru i Boku. Maja iste godine izabran je za člana Vrhovnog štaba NOVJ. Kada je juna 1942. formirana 5. proleterska (crnogorska) brigada, postaje njen komandant. Četvrta neprijateljska ofanziva je nova etapa u herojskim podvizima njegove brigade. Juriši na Prozor, borba s tenkovima u Ostrovcu, napadi na Konjic, herojske odbrane u dolini Neretve imali su veliki značaj za spas ranjenika i opšti uspeh na Neretvi. Kada su 1. maja 1943, uvedeni činovi u NOVJ, proizveden je u čin pukovnika. U najtežem periodu 5. ofanzive, postaje komandant 3. udarne divizije. Divizija je tada dobila najteži zadatak: da bude zaštitnica Glavne operativne grupe, da štiti Centralnu bolnicu i izvrši proboj iz okruženja. Glavne snage 3. udarne divizije pošle su 13. juna u opšti napad na levoj obali Sutjeske. Divizija je uspela da potisne neprijatelja, ali ne i da slomi njegov otpor. U najkritičnijem trenutku, odlučio je da novim jurišem izvrši proboj. Poginuo je u proboju idući naprijed ispred boraca kao njihov komandant.

Veselin Masleša Veso (1906 – 1943)- Rođen u Banja Luci (BiH). Revolucionar, književnik, novinar, učesnik NOB, narodni heroj. Još u gimnazijskim danima pripadnik revolucionarnog omladinskog pokreta. Godine 1925. godine odlazi na studije – najpre u Zagreb, gde je upisao Pravni fakultet, da bi ubrzo prešao u Frankfurt, gde je studirao ekonomiju, a potom u Pariz, gde je studirao političku ekonomiju i sociologiju. Zbog revolucionarnog rada među jugoslovenskim studentima i radnicima –

iseljenicima u Francuskoj – bio je izložen progonima, te mu je bio onemogućen nastavak studija. Francuske vlasti su ga protjerale u Jugoslaviju, a jugoslovenske iz Beograda u Banjaluku. Godine 1928.g. zapošljava se u Beogradu, kao skupštinski novinarski reporter i komentator u Beogradskim novostima. Iste godine primljen je u članstvo KPJ. U decembru 1928. g. zajedno s Otokarom Keršovanim pokreće časopis *Nova literatura*. Poslije proglašenja šestojanuarske diktature, 1929. godine, uhapšen je i poslije sedam mjeseci provedenih u zatvoru, protjeran u Banjaluku. Godine 1931. vraća se u Beograd i zapošljava se kao publicist u Redakciji časopisa *Narodno blagostanje*. Kao publicista, objavljivao nekoliko studija, a najpoznatije su *Mlada Bosna* i *Svetozar Marković*. Od 1927. do 1940. godine stalno je hapšen, provodeći, za to vreme, u zatvorima ukupno više od dvije i po godine. Poslije bombardovanja Beograda, aprila 1941. godine, prešao je u Crnu Goru i tamo učestvovao u pripremama ustanka. Organizovao je propagandni rad Pokrajinskog komiteta KPJ za Crnu Goru i Glavnog štaba za Crnu Goru i Boku. Pokrenuo je i uređivao listove *Sloboda* i *Narodna borba*. U drugoj polovini 1942. godine, učestvuje u obnavljanju lista *Borba*, organa CK KPJ Na prvom zasjedanju AVNOJ-a u Bihacu, novembra 1942. g. , održao je glavni referat u kojem je izneo istorijat antifašističke borbe u svim krajevima Jugoslavije od 1936. do 1942. godine. Tada je izabran u Izvršni odbor AVNOJ-a. Tokom četvrte i pete neprijateljske ofanzive bio je s grupom divizija NOVJ koje su vodile borbe na Neretvi i Sutjesci. Poginuo je (utopio se) 14. juna 1943. godine kada su noću prelazili Sutjesku da bi se probili iz nemačkog obruča.

Ivan Goran Kovačić (1913-1943) - Rođen u Lukovdolu (Hrv) . Pjesnik, pisac, učesnik NOB Osnovnu školu pohađa u rodnome mjestu, prve tri godine realne gimnazije završava u Karlovcu, odakle prelazi u Zagreb. Po maturi je upisao slavistiku na zagrebačkom Filozofskom fakultetu, ali je vrlo brzo prekinuo studije i intenzivnije se posvetio književnom i novinarskom radu. Prvo novinarsko zaposlenje je dobio 1936. godine i otada se izdržavao baveći se novinarskim poslovima, kroz uređivanje kulturnih rubrika. Prije rata je bio simpatizer Hrvatske seljačke stranke, antiklerikalac, ljevičar opšteg tipa, nepopravljivo sklon pravdi. Sa Vladimirom Nazorom je pobjegao iz Zagreba i priključio se partizanima u Bosni. U ratu je intenzivno pisao. Čuvenu poemu *Jama* napisao je dok je bio u partizanskim redovima, nakon saznanja o ustaškim zločinima na području Livna, kada je veliki broj Srba bačen u kraške jame oko Livanjskog polja. Poslije bitke na Sutjesci četnici su njega, i profesora Medicinskog fakulteta u Beogradu Sima Miloševića, zaklali.

Radovan Zogović (1907- 1986) - Rođen je u Mašnici (CG) - Pjesnik, revolucionar, učesnik NOB. Osnovnu školu završio je u rodnom kraju, gimnaziju je pohađao u Beranama, Peći i Tetovu. Tokom studentskih dana upoznao se sa marksističkom literaturom, ušao u radnički pokret i postao komunista. Književnost je diplomirao na Univerzitetu u Skoplju jula 1933. godine. Tokom 1930-ih je, uz Milovana Đilasa, ispred KPJ, jedan od glavnih protagonista polemičkog sukoba sa Miroslavom Krležom (sukob na književnoj ljevici) o političkih ciljeva i estetskog izraza socijalne književnosti. Iznosi mišljenje da kolektivistički književnik nosi u sebi pokret koji odgovara pokretu mase. Jedan je od prvih pjesnika koji je opisao prizore o surovom životu u Metohiji u periodu kolektivizacije i o tome najbolje govori poema *Došljaci* (Ali Binak). Bio je partijska veza za odlazak dobrovoljaca u Španiju. Od prvih dana ustanka u Crnoj Gori 1941. godine bio je pripadnik i jedan od rukovodilaca partizanskog pokreta. Zajedno s Veselinom Maslešom uređuje list *Sloboda*. U vrijeme pohoda partizana u Bosnu 1942.g. pripadnik je 4. proleterske crnogorske brigade. U poslijeratnim godinama je jedan od najistaknutijih članova Agitpropa CK KPJ. Marta 1949. izvjestio Kontrolnu komisiju CK KPJ da se želi izolovati od borbe KPJ protiv staljinizma. Isključen je iz KPJ i svih foruma, razriješen svih dužnosti te stavljen pod partijski bojkot. U narednom periodu, njegova djela se više nisu štampala. Tokom 1965. godine prekinut je period stigmatizacije zauzimanjem Miroslava Krleže, lično kod Tita, za objavljivanje njegovih pjesama. Objavljena je knjigu pjesama *Artikulisana riječ* (1965) i knjigu proze *Pejzaži i nešto se dešava* (1968), izbor pjesama *Žilama za kamen* (1969) i druga djela iz njegovog velikog opusa.

Vinston Leonard Spenser Čerčil (1874 - 1965) - Rođen u Vudstoku (VB). Britanski državnik, vojnik i političar koji je služio kao premijer Ujedinjenog Kraljevstva u dva mandata od 1940. do 1945. godine tokom Drugog svjetskog rata i od 1951. do 1955. godine. Član Parlamenta Ujedinjenog Kraljevstva od 1900. do 1964. godine. Veliki borac protiv komunizma. Član Liberalne partije od 1904. do 1924. godine i član Konzervativne partije, koju je vodio od 1940. do 1955. godine. Tokom Drugog svjetskog rata uživao veliku podršku naroda i bio na čelu Velike Britanije tokom rata. Učestvovao u svim značajnijim pregovorima savezničke koalicije oko budućeg uređenja Evrope nakon rata. Bavio se književnošću i ostavio za sobom memoarska djela i dobio Nobelovu nagradu za književnost.

Antifašistički front žena (AFŽ)

Jelena Četković (1916 -1943) - Rođena na Cetinju (CG). Revolucionarka, aktivistica radničkog i ženskog pokreta, rukovodilac pokreta otpora u okupiranom Beogradu, narodni heroj. Kao mlada krojačka radnica prišla je revolucionarnom radničkom pokretu i 1936. godine postala član KPJ. U Beogradskoj partijskoj organizaciji bila je jedna od najistaknutijih žena komunista. Na početku rata bila je u partizanskom odredu u BiH. U januaru 1942. godine, po nalogu Partije, vratila se u okupirani Beograd na dužnost sekretara Mesnog komiteta KPJ za Beograd. Njen zadatak je bio da obnovi rad Beogradskog komiteta, čija je struktura bila ugrožena poslije hapšenja najistaknutijih organizatora KPJ i NOP-a u Beogradu, kao i da organizuje nastavak borbe protiv okupatora u glavnom gradu. U teškim uslovima ilegalnog rada i otpora u glavnom gradu, u kome je pored okupatora djelovao veliki kvislinški policijski aparat agenata i doušnika, bila je organizator niza akcija Partije. Najpoznatija je po tome što je organizovala atentat na zamjenika upravnika Banjičkog logora, Đorđa Kosmajca 1942. godine. Uoči akcije je uhvaćena, godinu dana mučena, te ubijena u Banjičkom logoru 1943 godine.

Mitra Mitrović (1912 - 2001) - Rođena u Požegi (Srb). Revolucinarka, učesnica NOB i prva ministarka u istoriji Srbije. Tokom studija na Filozofskom fakultetu, pristupila studentskom revolucionarnom pokretu i 1931. godine postala članicom SKOJ-a. Bila je jedna od najaktivnijih studenata-komunista na Beogradskom univerzitetu. U članstvo Partije primljena je 1933. godine na Filozofskom fakultetu. U toku studija više puta hapšena. Godine 1935. uključila se u Ženski pokret, gdje je formirala Omladinsku sekciju Ženskog pokreta i bila njena prva predsjednica. Bila je u grupi koja je osnovala list *Žena danas* i bila član redakcije ovog lista. Godine 1939. poslata je kao instruktor u partijsku organizaciju u fabrici Vlade Ilića i u tom svojstvu učestvovala u organizovanju štrajkova u ovoj, kao i u drugim fabrikama. Julu 1941. godine uhapšena je i poslata u Banjički logor, odakle je poslije mjesec dana prebačena u zatvorsku bolnicu. Uz pomoć stražara uspjela je da, sa dvije drugarice, pobjegne. Na slobodnoj teritoriji je radila u Agitpropu i postala član Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju i član Glavnog Narodnooslobodilačkog odbora Srbije, u kome je radila na pitanjima prosvjete i školstva. Bila je član redakcije *Borbe* i učestvovala je u organizovanju Antifašističkog fronta žena. Na Zemaljskoj konferenciji u Bosanskom Petrovcu, decembra 1942. godine izabrana je za člana Centralnog odbora AFŽ Jugoslavije, a na Prvom zasjedanju AVNOJ-a u Bihaću izabrana je za člana AVNOJ-a. Nakon rata, bila je ministarka prosvjete u Vladi NR Srbije i obavljala druge političke funkcije.

Olga Alkalaj (1907-1942) - Rođena je u Beogradu (Srb). Revolucionarka, aktivistica predratnog ženskog pokreta i učesnica pokreta otpora u Beogradu. Još kao učenica gimnazije pristupila je omladinskom revolucionarnom pokretu i postala članica SKOJ-a. Kao studentkinja Pravnog fakulteta u Beogradu, bila je aktivna u studenstkom pokretu i 1923. g. je primljena u članstvo KPJ. Bila je jedna od najaktivnijih žena, članova KPJ, u Ženskom pokretu u Beogradu. Od 1938. godine je bila član Komisije za rad sa ženama pri Pokrajinskom komitetu KPJ za Srbiju. Kao advokat branila je komuniste na sudu. Nastavila je sa partijskim radom u okupiranom Beogradu i bila učesnica spasavanja Aleksandra Rankovića, člana CK KPJ iz zatvorske bolnice. Septembra 1941. godine imenovana je za

člana privremenog Mesnog komiteta KPJ u Beogradu. Prilikom jedne partijske provale, novembra 1941. godine, bila je uhapšena od strane Gestapoa. Zbog teških povreda, koje je zadobila prilikom saslušavanja na Banjici, morala je biti prebačena u Jevrejsku bolnicu. Po nalogu Gestapoa odvedena je iz bolnice marta 1942. godine i u kamionu (zvanom *dušegupka*), zajedno sa grupom drugih Jevreja, na putu do Jajinaca ugušena otrovnim gasom.

Vida Tomšič (1913 - 1998) - Rođena u Ljubljani (Slov). Revolucionarka, jedna od organizatora ustanka u Sloveniji i učesnica NOB, narodni heroj. U toku studija se pridružila naprednom studentskom pokretu i učestvovala u mnogim štrajkovima. Godine 1934. postala je član KPJ. Novembra 1934. godine je uhapšena i osuđena na devet mjeseci zatvora. Juna 1940. godine je na Pokrajinskoj konferenciji izabrana za člana CK KP Slovenije. Na Petoj zemaljskoj konferenciji KPJ 1940. g. izabrana je za člana Centralnog komiteta KPJ. Početkom 1941. godine učestvuje u osnivanju legalnog partijskog lista za žene *Naša žena*. Italijani su je decembra 1941. godine uhapsili, zajedno sa suprugom. U zatvoru je mučena da bi priznala ilegalni rad i rad svog supruga, za kojeg su znali da je jedan od glavnih vođa ustanka. Kada su njenog supruga Toneta Tončiča streljali, nju su, juna 1942. godine, odveli u zatvor u Italiji. Poslije kapitulacije Italije je, zajedno sa drugim zatvorenicima, dovedena u logor anglo-američke vojne uprave. Tu je organizovala partijsku organizaciju u logoru i bila među osnivačima Prve prekomorske brigade, u kojoj je jedno vreme bila zamjenik političkog komesara. Poslije oslobođenja je bila predsjednica Narodne skupštine Republike Slovenije, predsjednica Veća građana Savezne skupštine Jugoslavije. Od 1948. bila je na čelu AFŽ-a Jugoslavije. Predavala je na Ljubljanskom univerzitetu.

Radojka Rada Vranješević (1918-1944)- Rođena u Rekavicama (BiH). Revolucionarka, učesnica NOB, narodni heroj. Zbog svojih shvatanja izbačena je 1932. godine iz Učiteljske škole u Banjaluci. Dalje školovanje je nastavila u Trgovačkoj akademiji. U Beogradu aktivno učestvuje u sindikalnom pokretu, demonstracijama i štrajkovima. U KPJ je primljena 1940. godine. Pod rukovodstvom Svetozara Vukmanovića Tempa radila je na prebacivanju partijskog materijala za Crnu Goru. Maja 1941. godine napustila je Beograd i povezala se sa banjalučkom partijskom organizacijom i bila član Mesnog komiteta KPJ u Banjaluci. Potom je po odluci Partije otišla na slobodnu teritoriju Podgrmeča. Novembra 1942. godine bila je izabrana za člana Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu. Radila je najviše u partijskim organizacijama i bila član Centralnog odbora Antifašističkog fronta žena Jugoslavije (AFŽ). Učestvovala je na Prvom zasijedanju ZAVNOBiH-a, u Mrkonjić Gradu, 25. novembra 1943. godine. U vrijeme njemačkog desanta na Drvar uhvatili su je nemački padobranci. Sprovedena je u logor na groblju i poslije osmočasovnog mučenja, pokušala je da pobjegne, ali je u bjekstvu ubijena.

Marija Bursać (1920-1943)- Rođena u Kamenici (BiH). Revolucionarka, seljanka, učesnica NOB-a i prva žena narodni heroj. Godine 1938.g. kada je u njenom selu otvorena prva škola naučila je čitati i pisati. Preko svog učitelja, ona i njen brat pridružili su se omladinskom revolucionarnom pokretu. Nakon izbijanja ustanka u Bosanskoj Krajini, aktivno je pomagala Narodnooslobodilački pokret, a u septembru 1941. god. primljena je u SKOJ. Obavljala je razne zadatke za potrebe fronta i radila na organizaciji života u pozadini, a u februaru 1942. godine primljena je u KPJ. Imenovana je za političkog komesara čete u Prvoj krajiškoj omladinskoj radnoj brigadi. Izabrana je i u opštinsko i okružno rukovodstvo Antifašističkog fronta žena. Učestvovala u borbama oko Knina i Bosanskog Grahova, Livna, gdje se posebno istakla kada je upala u bunker i ubila trojicu ustaša. Brzo je postala poznata po svojoj hrabrosti, kao i po velikoj brizi kao bolničarka za ranjenike. Sredinom 1943. godine oboljela je od tifusa i liječena je u rodnoj Kamenici. Nakon oporavka, vratila se u brigadu, s kojom je 17. septembra 1943. godine učestvovala u napadu na njemačko-ustaško uporište kod sela Prkosa, blizu Bosanskog Petrovca. Tokom jednog od napada na neprijateljske bunkere, ranjena je u nogu. Dva dana je nošena u partizansku bolnicu, udaljenoj 40 kilometara. Iako teško ranjena, cijelim putem je pjevala partizanske

pjesme. Od posljedica rane, kao i gangrene koja joj je zahvatila nogu, preminula je 23. septembra 1943. godine. Petanestog oktobra 1943. godine proglašena je prvom ženom narodnim herojem.

Đorđina Đina Vrbica Miodragović (1913 - 1943) - Rođena u Podgorici (CG). Revolucionarka, učesnica NOB, narodni heroj. Godine 1932. g. primljena je u (SKOJ). Kao mlada radnica aktivno učestvovala u radničkom pokretu, a 1934. godine je primljena u KPJ. Poslije jednog štrajka duvanskih radnika, otpuštena sa posla. U Sarajevu uhapšena i mučena, ali nikog nije odala. Poslije šest mjeseci oslobođena zbog nedostatka dokaza. Na studijama u Zagrebu nastavlja sa partijskim radom, gdje je dva puta hapšena. U maju 1939. uključila se i u rad Komisije za rad među ženama pri PK KPJ za Crnu Goru. U Beogradu nastavlja studije i po zadatku Partije politički radi sa tekstilnim radnicama. Izabrana u rukovodstvo SKOJ-a za Crnu Goru, Boku i Sandžak. Učestvovala je u Trinaestojulskom ustanku, a zatim se u avgustu prebacila u Sandžak. Poslije suprugove smrti, vratila se u Crnu Goru, gdje je radila je na učvršćivanju organizacija SKOJ-a, kao i na formiranju prvih odbora žena na području Podgorice i Cetinja. Iako pred porođajem, povlačila se sa partizanskim jedinicama iz Crne Gore prema zapadnoj Bosni. Tada je obavljala dužnost političkog komesara Centralne bolnice. Porodila se u toku odstupnih borbi tokom Treće neprijateljske ofanzive i morala ostaviti ćerku jednoj porodici na čuvanje. Učestvovala je, kao delegat, na Prvoj konferenciji Antifašističkog fronta žena (AFŽ), održanoj decembra 1942. godine u Bosanskom Petrovcu, na kojoj je izabrana za člana Centralnog odbora. Poslije završetka Četvrte neprijateljske ofanzive, tražila je da se vrati u Crnu Goru, u nadi da će naći svoju ćerku, ne znajući da ona više nije živa. Dobila je odobrenje i sa Drugom krajiškom brigadom, u kojoj je bila član Politodjela, krenula u pravcu centralne Bosne. Poginula je u borbama sa Njemcima i ustašama kada joj je granata raznijela tijelo.

Kata Pejnović (1899 -1966) - Rođena u Smiljanu (Hrv). Revolucionarka, seljanka, učesnica NOB, narodni heroj. Kao majka petero djece prihvatila je politiku KPJ i izvršavala postavljene zadatke. Godine 1938. primljena u Partiju. Na Prvoj okružnoj konferenciji KPH za Liku 1940. godine, izabrana je za člana Okružnog komiteta KPH za Liku. Učestvovala u pripremama ustanka. U jednom pokolju, ustaše su joj ubile supruga i tri sina. Radila na formiranju organizacije Antifašističke fronte žena u Lici. Na Prvom zasjedanju AVNOJ-a u Bihaću, 1942. godine, bila je izabrana za viječnicu AVNOJ-a (tada jedina žena-vijećnik AVNOJ-a). Iste godine, na Prvoj konferenciji AFŽ-a u Bosanskom Petrovcu, izabrana je za predsjednicu AFŽ Jugoslavije. Na Prvom i Drugom zasjedanju ZAVNOH-a birana je za viječnicu, a na Trećem zasjedanju 1944.od. i za članicu Predsjedništva ZAVNOH-a. Poslije rata, bila je potpredsjednica Sabora NR Hrvatske . Na Drugom kongresu KPH, izabrana je za članicu Centralnog komiteta KPH.

Vahida Maglajić (1907-1943)- Rođena u Banja Luci. Revolucionarka, učesnica NOB, narodni heroj. Poslije osnovne škole završila je Žensku stručnu školu u Banjaluci. Preko svoje braće upoznala se sa radničkim pokretom. Bila je jedna od prvih žena-muslimanki, koje su učestvovale u akcijama radničkog pokreta - radničkim priredbama, izletima i predavanjima. Bila je angažovana i u organizaciji Ženski pokret u Banjaluci, gde je bila sekretar, a potom i predsednik. Učestvovala je i u sakupljanju sredstava za organizaciju *Crvena pomoć*. U članstvo KPJ primljena je 1941. godine. Uhapšena od strane ustaša i dva mjeseca zadržana u pritvoru gdje je mučena, a potom poslata na Preki sud u Zagreb. Tokom transporta uspjela sa drugaricom da pobjegne i priključi se partizanima decembra 1941. godine. Po dolasku na oslobođenu teritoriju, počela se baviti političkim radom. Djelovala je među narodom, uglavnom ženama, Kozare, Grmeča i Cazinske krajine. Njen uticaj je bio posebno značajan među muslimanskim ženama. Aktivno je radila na osnivanju prvih odbora Antifašističkog fronta žena u Podgrmeču. Na Prvoj konferenciji Antifašističkog fronta žena Jugoslavije, održanoj 6. decembra 1942. godine u Bosanskom Petrovcu, izabrana je u članstvo Centralnog odbora. Poginula je prilikom njemačkog napada na jedinice Dvanaeste krajiške udarne brigade aprila 1943. godine.

Revizionizam

Mohamad Reza Pahlavi (1919–1980) - Posljednji iranski šah. Na vlast je došao nakon abdikacije svog oca. U ustavnoj krizi 1953. godine došao je u sukob s premijerom i vođom Nacionalističke partije Irana, Mosadikom, koji se protivio šahovim širokim ovlastima i učešću stranog kapitala u iranskoj naftnoj industriji. Zbog toga je pobjegao u Italiju, ali nakon intervencije vojske, koja ga je podržavala, vratio se u zemlju i svrgnuo Mosadika s vlasti. Povezanost s američkim kapitalom, prekomjerno bogaćenje i odvlačenje bogatstva iz zemlje, nedemokratski režim vlasti uz podršku vojske i nasilno suzbijanje opozicije izazvali su narodni otpor, na koji su najviše počeli uticati vjerski vođe šiitskih muslimana. Nezadovoljne mase, predvođene ajatolahom Homeinijem, izvele su revoluciju protiv šaha i dinastije Pahlavi, pa je pod opštim pritiskom napustio zemlju 1979. godine. Na referendumu je izglasana Islamska Narodna Republika Iran i vladavina dinastije Pahlavi formalno je završila.

Elizabeta II (1926 – 2022.) - Rođena je u Londonu. Bila je kraljica Ujedinjenog Kraljevstva i zemalja Komonvelta. Postala je kraljica 1952.godine. Tokom njene vladavine mnoge zemlje su uspjele da se oslobode kolonijalne zavisnosti od Velike Britanije. Posjetila je Jugoslaviju 1972. godine kao prva kraljica u jednoj zemlji koja se deklarirala socijalističkom.

Nikita Hruščov (1894 -1971) - Rođen u Kalinovki (Rus). Revolucionar, generalni sekretar KPSS i predsjednik vlade SSSR-a. Tokom služenja u carskoj vojsci pridružio se Crvenoj armiji 1918.godine i postao član boljševičke partije. Nakon revolucije ubrzano je napredovao u Partiji, tako da je 1934. godine postao član Centralnog komiteta, a 1939.godine punopravni član Politbiroa partije. U Ukrajini tokom 1935-37.god. sprovodi program industrijalizacije. Za vrijeme drugog svjetskog rata na čelu političkog odjela Crvene armije na južnom frontu. Godine 1944. kada su Nijemci istisnuti iz Ukrajine povjerena mu je obnova poljoprivredne proizvodnje, uspostava reda i kažnjavanje izdajica. Nakon smrti Staljina 1953.god. postao je generalni sekretar Centralnog komiteta i pobjeđuje svoje rivale u međupartijskom sukobu za vođstvo u Partiji. Godine 1956. na XX kongresu Partije označio je Staljina odgovornim za kult ličnosti, čistke, deportacije. U skladu s tom politikom predvodio je sovjetsku delegaciju na pregovorima u Beogradu 1956.godine, kojom prilikom je javno priznao pogrešnost Staljinovog napada na KPJ. U spoljnoj politici se zalagao za miroljubivu koegzistenciju sa Zapadom. Smenjen je sa svih dužnosti 1964.godine i optužen za političke greške, uspostavu kulta ličnosti i dezorganizaciju ekonomije. U međunarodnom revolucionarnom pokretu je označen kao jedan od vodećih revizionista.

Enver Hodža (1908-1985) - Rođen u Đirokastu. Revolucionar, vođa albanskog partizanskog i komunističkog pokreta, marksističko-lenjinistički teoretičar. Studirao u Francuskoj. U Albaniju se vratio 1936. godine i postao nastavnik u Korču. Uz pomoć jugoslovenskih komunista, osnovao KP Albanije u novembru 1941. godine (kasnije nazvana Partija rada). Na čelu Narodnooslobodilačke armije koja je preuzela vlast 1944. godine. Nakon oslobođenja zemlje započinje proces izgradnje socijalizma. Došao u sukob sa jugoslovenkim rukovodstvom 1948. god. nakon čega su prekinuti dotadašnji međudržavni odnosi. Doprineo da se Albanija podigne iz potpunog siromaštva i zaostalosti i unaprijedi kulturni i politički nivo stanovništva, iako se nalazila pod stalnom blokadom i izolacijom. Došao je u sukob sa Hruščovom i njegovim revizionizmom. Podržavao je kineske komuniste u njihovom sukobu sa Sovjetskim Savezom. Sa Mao Ce Tungom je predvodio borbu protiv titoističkog i hruščovljevske revizionizma. Poslije Maove smrti došao u sukob sa novim kineskim revizionističkim rukovodstvom. Nije se suprostavio stvaranju sopstvenog kulta ličnosti u Albaniji. U međunarodnom revolucionarnom pokretu njegove pristalice se označavaju hodžistima, a njegov teorijski rad i doprinos marksizmu-lenjinizmu nazvan je hodžizmom. Ostavio je za sobom značajni teorijski opus sa više djela, među kojima su: *Novo protiv starog*, *Moramo uništiti i "levi" avanturizam*, *Sovjetsko-američka alijansa na*

djelu protiv čehoslovačkog naroda, Nacionalno pitanje i revizionizam, Jugoslovensko "samoupravljanje" – kapitalistička teorija i praksa, Istorijska pobjeda marksizma-lenjinizma nad revizionizmom, Titoisti i druga djela.

Mao Ce Tung (1893-1976). Rođen u Šaošan (Kina) - Revolucionar, rukovodilac KP Kine, vođa kineske Crvene armije u pobjedonosnom građanskom ratu i oslobođenju Kine od japanske okupacije, na čelu Kineske revolucije, marksističko-lenjinistički teoretičar, Predsjednik Kine od 1943 do smrti 1976.godine. Smatra se jednim od najznačajnijih ličnosti u modernoj historiji. Njegova teorija, vojna strategija (posebno dugotrajnog narodnog rata) i politička stanovišta se nazivaju maoizmom i mnogobrojne partije i pokreti u svijetu svoju idejnu osnovu označavaju kao marksizam-lenjinizam-maoizam. Za njegovo vrijeme na vlasti Kina se podigla od zaostale zemlje u moćnu socijalističku državu koja se suprotstavljala i zapadnom imperijalizmu i sovjetskom socijalimperijalizmu. Veliki borac protiv revizionizma, ali je pred kraj života svojom politikom otvorio put da izgubi bitku sa kineskim revizionistima koji su Kinu pretvarali u kapitalističku, a potom imperijalističku državu. Nije se suprotstavio stvaranju kulta sopstvene ličnosti u Kini. Među Maovim djelima je svakako najpopularnija *Crvena knjižica* (Citati Mao Ce Tunga). A među ostalim mnogobrojnim djelima se izdvajaju: *O protivrječnostima, O praksi, O dugotrajnom ratu, O gerilskom ratu.*

Obračun

Arso Jovanović (1907 - 1948) - Rođen u Zavali (CG). Učesnik NOB i general-pukovnik JNA. Od 1932. do 1934. godine studirao je na Visokoj školi Vojne akademije. Godine 1939. objavio je knjigu *Taktika pješadijskog bataljona*. Tokom Aprilskog rata 194.god. komandovao je Studentskim bataljonom, s kojim se borio u okolini Sarajeva. Aktivno je učestvovao u Trinaestojulskom ustanku, a imenovan je za komandanta Privremene vrhovne komande ustaničkih trupa Crne Gore, Boke i Sandžaka. Tokom ustanka primljen je u članstvo KPJ. U januaru 1942. godine imenovan je za načelnika Vrhovnog štaba NOP odreda Jugoslavije i na toj poziciji ostao je do kraja rata. Aktivno je učestvovao u komandovanju partizanskim jedinicama tokom Druge i Treće neprijateljske ofanzive, početkom i sredinom 1942. godine, kao i tokom kampanje proleterskih brigada u Bosanskoj krajini. U novembru 1942. godine, zajedno sa grupom partizanskih vojnih rukovodilaca, poslan je u Sloveniju, sa zadatkom da reorganizuje tamošnje partizanske snage. Sredinom oktobra 1944. godine, sa dijelom Vrhovnog štaba, prebačen je na oslobođenu teritoriju zapadne Srbije, a zatim u oslobođeni Beograd. Krajem decembra 1944. godine predvodio je delegaciju NOVJ, koja je posjetila Sovjetski Savez do februara 1945. godine. Marta 1945. godine, postao je prvi načelnik Generalštaba Jugoslovenske armije. U martu 1946. godine bio je u grupi oficira JA koji su otišli na obuku u Moskvu. Nakon što je završio Višu vojnu akademiju Vorosilov, u junu 1948. godine, vratio se u Jugoslaviju. Nakon objavljivanja Rezolucije IB podržao je stavove izražene u Rezoluciji. Zatim je, zajedno sa pukovnikom Vladom Dapčevićem i generalom Brankom Petričevićem, odlučio da prebjegne u Rumuniju. Njihov bijeg spriječila je granična patrola, a tom prilikom je ubijen. Nosilac je niz jugoslovenskih odlikovanja, kao i dva visoka sovjetska odlikovanja.

Branko Petričević Kađa (1914 -1982) - Rođen na Cetinju (CG). Revolucionar, učesnik NOB , general-major Jugoslovenske armije. Završio je Pravni fakultet u Beogradu. Tokom studija, pristupio je Revolucionarnom studentskom pokretu i 1932. postao član (SKOJ), a od 1933. i član Komunističke partije Jugoslavije (KPJ). Bio organizacioni sekretar Pokrajinskog komiteta KPJ za Crnu Goru, Boku, Sandžak i Kosovo i Metohiju, a kasnije sekretar Mesnog komiteta KPJ za Cetinje. Avgusta 1940. god. učestvovao je na Osmoj pokrajinskoj konferenciji KPJ za Crnu Goru, Boku, Sandžak i Kosovo i Metohiju, na kojoj je održao Referat o radu među ženama i bio izabran za delegata na Petu zemaljsku konferenciju KPJ. Kasnije je zbog frakcionaških borbi isključen iz članstva Partije. Učesnik je NOB od 1941. godine. Najpre je bio borac, a kasnije, kada je ponovo vraćen u članstvo KPJ, postavljen je za

rukovodioca Politodjela Četvrte proleterske crnogorske udarne brigade. Potom je bio politički komesar Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine. Januara 1945.god. postavljen je za političkog komesara Treće armije JA. Poslije oslobođenja Jugoslavije je radio kao pomoćnik načelnika Glavne političke uprave Jugoslovenske armije. Juna 1948.god. prihvatio je Rezoluciju Informbiroa i sa general-pukovnikom Arsom Jovanovićem i pukovnikom Vladom Dapčevićem pokušao bjekstvo iz zemlje. Pošto je bekstvo bilo osujećeno i biva uhapšen. Na suđenju održanom juna 1950. godine u Beogradu, zajedno sa Vladom Dapčevićem, osuđen na dvadeset godina strogog zatvora i oduzeti su mu vojni činovi i odlikovanja. Sa Golog otoka je pušten na slobodu novembra 1956.godine. Do penzionisanja, 1960. godine, radio je kao urednik izdavačkog preduzeća *Rad*.

Petar Komnenić (1895 - 1957) - Rođen u Pilatovicima (CG). Revolucionar, učesnik Prvog svjetskog rata i Narodnooslobodilačke borbe, društveno-politički radnik NR Crne Gore. Gimnaziju i Filozofski fakultet (smjer istorija) je završio u Beogradu. U Balkanskim ratovima je učestvovao kao šesnaestogodišnji gimnazijalac-dobrovoljac, a u Prvom svjetskom ratu kao student dobrovoljac u vojsci Kraljevine Srbije. Zarobljen je i interniran u logor Boldogasonj u Mađarskoj. Uspio je da pobjegne iz tog logora i stigne u Švajcarsku. Poslije rata je kao profesor službovao u nekoliko mjesta Kraljevine Jugoslavije, a najviše je ostao u Sarajevu. Član KPJ je postao 1919. godine. Kada je 1941. godine formiran Banjsko-vučedolski bataljon, postavljen je za njegovog komandanta. Tokom 1942. godine, postao je komandant Lovčenskog partizanskog odreda, a u Petoj crnogorskoj proleterskoj brigadi komandant Trećeg bataljona. Učesnik Prvog zasjedanja AVNOJ-a i jedno vrijeme komandant korpusne vojne oblasti za Hercegovinu. Poslije oslobođenja bio je potpredsjednik Vlade Crne Gore i predsjednik Narodne skupštine NR Crne Gore. Početkom 1949. godine, poslije Rezolucije Informbiroa, uhapšen je i zatočen na Golom otoku, a najteži dio logora je prozvan po njemu *Petrova rupa*. Poslije povratka iz logora bio je penzionisan, a umro je 1957. godine u bolnici u Brezoviku, od posljedica torture na Golom otoku.

Savo Stanojević (1916 - 1994) - Rođen u Mokroj Njivi (CG). Revolucionar, učesnik NOB i narodni heroj. Bio je podoficir Jugoslovenske vojske. Učesnik je Narodnooslobodilačke borbe od 1941. godine. U članstvo KPJ primljen je 1941. godine. Od juna 1942. g. nalazio se u Petoj proleterskoj crnogorskoj udarnoj brigadi, gdje se najpre nalazio na dužnosti komandanta Trećeg bataljona, a krajem rata i zamenika komandanta brigade. Septembra 1944. godine unapređen je u čin majora NOVJ. Izjasnio se za Rezoluciju Informbiroa i na Goli otok proveo sedam i po godina. Ordenom narodnog heroja bio je odlikovan, među prvim borcima, još u toku NOB 1944 godine. Jedan od dvojice u Jugoslaviji kome je to odlikovanje oduzeto.

Kosto Ćufka (1897-1989) - Rođen u Rijeci Crnojevića (CG). Revolucionar. Između dva svjetska rata radio je u Cetinju, prvo kao obučarski, a zatim kao pekarski radnik. Član Komunističke partije postao je 1920. godine. Bio je sekretar Mjesnog i Okružnog komiteta KPJ u Cetinju, član Pokrajinskog komiteta KPJ za Crnu Goru (1928-1930) i organizacioni sekretar Pokrajinskog komiteta (1934-1936). Nakon provale u Partiji, 1936. godine, bio je dvije godine na robiji u Sremskoj Mitrovici, nakon čega je došao u sukob sa partijskim rukovodstvom i isključen iz Partije. U toku rata (1941-1945) bio je u internaciji u Albaniji, Italiji i Njemačkoj. Poslije rata zatvaran je na Golom otoku, zajedno sa bratom Aleksom koji je u logoru umro. Do smrti (1989) živio je na Cetinju kao penzioner.

Mirko Marković (1906. – 1988.) - Rođen u Stijeni Piperskoj (CG). Revolucionar, španski borac i organizator jugoslovenske antifašističke emigracije u SAD tokom Drugog svjetskog rata. Rođen u Stijeni Piperskoj (CG). Završio je Trgovačku školu u Podgorici. Bio je član KPJ od 1923. godine. Završio je Komunistički univerzitet u Moskvi, a potom stekao zvanje doktora ekonomskih nauka. Kao izaslanik Kominterne, boravio je u SAD, gdje je radio kao sekretar Jugoslovenskog biroa pri CK KP SAD, te

uređivao list *Slobodna riječ* u Pittsburgu. Učestvovao je kao dobrovoljac u Španskom građanskom ratu, u ulozi komandanta američkog bataljona *Džordž Vašington*. Poslije povratka u Jugoslaviju (1945), bio je urednik *Tanjuga*, te profesor Ekonomskog fakulteta u Beogradu. Nakon opredjeljivanja za Rezoluciju Informbiroa, isključen je iz Partije, uhapšen i deportovan na Goli otok. Sa Golog otoka se vratio 1954.god. i zaposlio se kao naučni saradnik na Ekonomskom institutu FNRJ. Jedan je od utemeljivača kibernetike u bivšoj Jugoslaviji. Za sobom je ostavio djela: *Югославија* (Jugoslavija) (Moskva, 1933), *Da smo načisto: Pogled iz Amerike na Jugoslaviju 1939-1945* (Pittsburgh, 1945), *Kurs iz političke ekonomije do imperijalizma* (Beograd, 1948), *Odabrani put: Memoari* objavljeni nakon smrti (Podgorica, 1997).

Branislava Brana Marković - (1898-1965). Rođena u Jagodini (Srb). Revolucionarka. Po završetku studija, kao profesorka srpskog jezika i književnosti, povezala se sa komunističkim pokretom. Sa suprugom Simom Markovićem, vođom desne frakcije u KPJ, emigrira u Sovjetski Savez 1934. godine. U zemlju se vratila nakon Drugog svjetskog rata. Uhapšena je oktobra 1948.godine, kao pristalica IB. U istražnom zatvoru i na Golom otoku do avgusta 1954. god. Uživala je veliki autoritet među zatočenicama Golog otoka i bila je jedna od najprogonjenijih. U Državnom arhivu Srbije njen karton glasi: *Oduvek je bila neprijatelj Partije, dugo vremena provela u SSSR-u, vratila se tek 1945.godine u zemlju. U istražnom zatvoru držala se neprijateljski i skoro dve godine provela u samici, od dolaska na radilište drži se vrlo drsko i bezobrazno*. Nakon povratka iz zatočeništva živjela je povučeno. Izvršila je samoubistvo na grobu svoje majke 1965. godine.

Ferid Fićo Čengić - (1910-1986). Rođen je u Sarajevu (BiH). Revolucionar, učesnik NOB. Član KPJ postao je 1928.godine. Uhapšen je 1936. godine i osuđen na pet godina robije koju je izdržao u sremskomitrovačkoj kaznionici. Na početku rata je došlo do provale i uhapšen je od strane ustaške policije u partijskoj štampariji. Podvrgnut je strahovitom mučenju, ali je sve izdržao. Zamijenjen je za visokog ustaškog oficira koga su partizani zarobili. Na slobodnoj teritoriji rukovodio organizovanjem štamparije u kojoj je štampan prvi broj obnovljene Borbe. Učestvovao u oslobađanju Sarajeva. Bio prvi gradonačelnik Sarajeva. Prvi put uhapšen po Rezoluciji IB 1948.godine i deportovan na Goli otok. Drugi put uhapšen 1958. godine i na Golom otoku ponovo proveo tri i po godine.

Branko Poljanac (1908-1974) - Rođen u Novom Topolju (Hrv). Major Jugoslovenske vojske, učesnik NOB, general-pukovnik JA. Nakon okupacije pridružio se partizanima. Tokom ustanka u Srbiji 1941. godine bio je načelnik štaba Kosmajskog partizanskog odreda. Nakon Prve neprijateljske ofanzive, sa grupom rukovodilaca NOP prešao je iz Srbije u istočnu Bosnu i pridružili su se Vrhovnom štabu NOP. Tokom NOB obavljao je razne dužnosti: Načelnik štaba Prve proleterske udarne brigade, Načelnik Operativnog štaba NOP za Bosansku Krajinu, Načelnik štaba Prvog bosanskog korpusa, Komandant Četvrte krajiške divizije, Komandant Oficirske škole Vrhovnog štaba NOV i POJ, Vršilac dužnosti komandanta Glavnog štaba NOV i PO Srbije. Nakon rata bio je vojni ataše u ambasadi FNRJ u Moskvi. Prihvatio je stavove Rezolucije IB, zbog čega je uhapšen 1949. i osuđen na 16 godina zatvora. U zatvoru na Golom otoku ostao je do 29. novembra 1955. godine, kada je pušten na slobodu. Sva odlikovanja i čin su mu oduzeti nakon hapšenja, presudom Vojnog suda.

Božo Ljumović (1896 - 1986) - Rođen u Virpazaru (CG). Revolucionar, učesnik Balkanskih ratova, Prvog i Drugog svjetskog rata. Poslije kapitulacije crnogorske vojske, 1916. godine, otišao je u Rim. Kao stipendista crnogorske vlade završio je Ekonomski institut u Italiji. Vratio se u zemlju 1919.godine. Član KPJ od njenog osnivanja. Član i sekretar Pokrajinskog komiteta KPJ za Crnu Goru, Boku, Sandžak i Kosovo i Metohiju. Hapšen je i proganjan više puta, a jednom prilikom je i emigrirao u Albaniju. Na Petoj zemaljskoj konferenciji izabran je za člana Centralnog komiteta KPJ. Jedan od organizatora Trinaestojulskog ustanka 1941. godine. Bio je član Glavnog štaba NOP odreda Crne Gore i politički sekretar PK KPJ za Crnu Goru i Boku, ali je sa obe funkcije smijenjen polovinom 1942. godine.

Novembra 1943. godine izabran je za potpredsjednika ZAVNO Crne Gore i Boke, a jula 1944. za potpredsjednika Crnogorske antifašističke skupštine narodnog oslobođenja. Prvih godina poslije oslobođenja bio je ambasador FNRJ u NR Poljskoj, potpredsjednik vlade NR Crne Gore i član Pokrajinskog komiteta KPJ za Crnu Goru. Poslije donošenja Rezolucije Informbiroa, juna 1948. godine, prihvatio je Rezoluciju, zbog čega je isključen iz CK KPJ. Najprije je bio držan u kućnom pritvoru, a zatim je, u avgustu 1948, prebačen u beogradski zatvor *Glavnjaču*, gdje je proveo dvije i po godine, u samici. Decembra 1950. godine prebačen je na Goli otok. U periodu od aprila 1953. do kraja 1956. godine bio je u internaciji u Perastu. Ponovo je uhapšen krajem 1958. godine i proveo je dvije godine na ostrvu Sveti Grgur. Po izlasku iz zatvora živio je kao penzioner u Titogradu.

Đoko Mirašević (1895-1986) - Rođen u Doljanima (CG). Revolucionar, učesnik Prvog balkanskog, Prvog svjetskog i Drugog svjetskog rata. Rođen je u Doljanima (CG). Nosilac je Albanske spomenice, a zbog zasluga sa Solunskog fronta i višestrukog ranjavanja, nosilac više odlikovanja. Prije Drugog svjetskog rata bio je major Jugoslovenske vojske. Pristupio je partizanima 1941.god. Četnici su ga zarobili početkom 1942. godine. Jedno vrijeme je bio zatočen u četničkom zatvoru u Kolašinu, gdje je bio okovan. Đoko Mirašević je pred kraj rata bio zamjenik komandanta 2. udarnog korpusa NOVJ/JA u činu pukovnika. Ubrzo poslije rata dobio je čin generala. Bio je jedan od petorice generala Jugoslovenske armije koji su bili zatočeni na Golom otoku u *Petrovoj rupi*.

Stefan Mitrović (1909— 1985) - Rođen na Svetom Stefanu (CG). Revolucionar, pjesnik, učesnik NOB. Rođen je na Svetom Stefanu u revolucionarnoj porodici. Kao student Filozofskog fakulteta u Beogradu pripadao je grupi revolucionarnih pisaca i objavljivao svoje pjesme i poeme u mnogim listovima. Zbog revolucionarnog rada više puta je bio hapšen, a 1932. i 1936. godine je osuđivan. Ukupno je na robiji proveo četiri i po godine zatvora. Nakon Aprilskog rata, 1941.g. otišao je na Sveti Stefan, gde je juna 1941.god. uhapšen. Zajedno sa grupom uhapšenih komunista, razmenjen je oktobra 1941.god. za jednog italijanskog oficira, koga su zarobili partizani. U toku NOB, nalazio se na dužnostima političkog komesara odreda, Osmo banijske udarne brigade, Šesnaeste vojvođanske divizije i Dvanaestog vojvođanskog korpusa. Član Propagandnog odeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ. Poslije rata nalazio se na dužnostima pomoćnika načelnika Političke uprave Jugoslovenske armije i potom sekretara Uprave za agitaciju i propagandu (Agitprop) Centralnog komiteta KPJ. Nakon donošenja Rezolucije Informbiroa 1948.god., smjenjen je sa svih funkcija, isključen iz KPJ i uhapšen, a naredne godine deportovan na Goli otok, gdje je bio pet godina. Hapšena je i njegova supruga Ljubica, koja je bila zatvorena na ostrvu Sveti Grgur. Poslije Golog otoka, kratko vrijeme je radio u Institutu za međunarodni radnički pokret, nakon čega je penzionisan. Ozbiljno narušenog zdravlja, od 1961.god. živio je u Budvi. Čitava njegova porodica učestvovala je u Narodnooslobodilačkom ratu. Samo on i sestra Mira su preživeli rat, dok su im poginula braća — Nikola, Ratko i Veljko, kao i sestre Lepa i Vukica, koja je proglašena za narodnog heroja. Objavljene zbirke pjesama: *Pjesma i čovjek* (1971, *Snijeg i more* (1976).

Obren Blagojević (1912 –2001) - Rođen u Dulutu (SAD). Učesnik NOB, naučni radnik i istoričar. Pravni fakultet 1935.god. završio u Beogradu, specijalizirao privredno-financijsku grupu predmeta. Doktorirao je u Parizu, kao stipendist francuske vlade. Član Izvršnog odbora AVNOJ-a. Po oslobođenju guverner Narodne banke Jugoslavije. Izjasnio se za Rezolucije Informbiroa. Od 1948. do 1956.godine bio na Golom otoku. Bio redovni profesor na Ekonomskom fakultetu u Nišu, utemeljitelj i na čelu Instituta za ekonomska istraživanja. Napisao je 20 knjiga u kojima je obradio više naučnih oblasti. Među djelima: *Piva, Naše finansije 1941-1945*.

Dragica Srzentić (1912-2015) - Rođena u Sovinjaku (Hrv). Revolucionarka, učesnica NOB. Pripadala naprednom pokretu prije Drugog svjetskog rata i aktivno saradivala u listu *Žena danas*. U KPJ primljena

1939.godine. Učestvovala u pripremu Trinestojskog ustanka. Zatočena u logoru u Albaniji do kapitulacije Italije 1943. godine. Priključila se partizanima u Makedoniji, potom u Albaniji i Grčkoj. Po oslobođenju poslata u London gdje je spikerka BBC za Jugoslaviju 1945.god. Titovo pismo Staljinu odnijela u Moskvu 1948.godine kao diplomatski kurir. Uhapšena 1951.god. u Beogradu kao pristalica IB. Na sudskom procesu je osuđena na deset, a suprug Vojo Srzentić na 15 godina robije. Poslije četiri godine i šest mjeseci robije, puštena je iz zatvora 1955. godine. Godine 2007.god. je sudski rehabilitovana.

Miljuša Jovanović (1917- 1991) - Rođena u Zavalima (CG). Učesnica NOB. Aktivni je učesnik Trinaestojulskog ustanka naroda Crne Gore 1941. godine. Bila je borac Stijenskog partizanskog bataljona. Učestvovala je u bici na Pljevljima, decembra 1941. godine. Kada je 21. decembra 1941. godine formirana Prva proleterska udarna brigada u Rudom, raspoređena je u sanitetsko odeljenje. Posebnu hrabrost je ispoljila u Igmanskom maršu, januara 1942. godine. Kad je stigla u Foču, u partizanskoj bolnici su joj, zbog promrzlina, odsjekli sve prste na nogama. Iako je bila invalid, nastavila je svoj borbeni put sa Prvom proleterskom brigadom i učestvovala u mnogim borbama. Posebno se istakla u bici na Sutjesci, kada je bila određena za političkog komesara jednog ešalona. Poslije donošenja Rezolucije Informbiroa i pokušaja bijega njenog brata Arsa Jovanovića načelnika Generalštaba JNA u Sovjetski Savez, izjasnila se za Rezoluciju i bila zatvorena na Sv. Grguru i Golom otoku. Bila je izložena posebnom maltretiranju, jer nije htjela da se odrekne brata. Na Golom otoku je provela 4 godine.

Jelena Halec Hadjikan (1919 – 1992) - Rođena u Goričanu (Hrv). Revolucionarka, radnica. Sa osamnaest godina odlazi u Zagreb, gdje se zapošljava kao radnica. U KPJ primljena je 1942. godine. Zbog provale mora da bježi iz Zagreba i odlazi kao trudnica u partizane, na slobodnu teritoriju gdje je rodila sina. Prihvatila je Rezoluciju IB, bila uhapšena 1948. godina i među prvim poslata u ženski logor na Svetom Grguru, a potom na Goli otok. Bila je neprestano izložena bojkotu zatvorenica, beskrajnomo nizu sramoćenja, ponižavanja, kažnjavanja, pranja mozga i fizičkog iscrpljivanja jer nije poštivala zahtjeve uprave za revidiranjem stava i jer nije mogla, niti htjela, tući ostale kažnjenice. Bila je među logorašicama koje su povrgnute najvećoj torturi na Golom otoku. Puštena je iz logora 1953.godine. Pritisci, stalni otpusti sa posla, privođenja su se nastavila i na slobodi.

Kristina Kusovac Nina (1902. - ?) - revolucionarka, članica KPJ je od 1930. godine. Početkom 1932. godine je emigrirala u Beč, potom u Berlin i najzad u Moskvu. Tridesetih godina je radila pri Kominterni. Od 1936. godine je u Parizu na radu u aparatu KPJ. Tokom 1939. godine Josip Broz Tito ju je, zajedno sa suprugom Labudom, isključio iz Partije. Vratila se u Jugoslaviju nakon rata i ponovo primljena u Partiju. Uhapšena je 1948.godine i zatvorena na Sveti Grgur i Goli Otok, gdje je provela četiri godine i dva mjeseca.

Adela Bohunicki (1905- 1978) - Rođena u Slavonskom Brodu (Hrv). Revolucionarka, ljekar i učesnica Španskog građanskog rata. Još kao gimnazijalka se povezala sa revolucionarnim omladinskim pokretom. U Zagrebu studira na Medicinskom fakultetu i jedna je od najaktivnijih članica Kluba studenata marksista. Od 1925. godine je član KPJ. Po zadatku Partije odlazi u Prag, gdje dobija čehoslovačko državljanstvo. Odlazi u Španiju 1937.godine kao dobrovoljac i kao ljekarka radi u sanitetskoj službi Internacionalnih brigada. Po povratku u Jugoslaviju biva uhapšena i protjerana iz zemlje. Tokom rata saraduje sa čehoslovačkim partizanima. Uhapšena je novembra 1948.godine kao pristalica IB i provela pet godina u ženskom zatvoru na ostrvu Sveti Grgur i na Golom otoku. Nakon puštanja iz logora, posvetila se zdravstvenom radu i nastavila da radi kao ljekar pedijatar. Kasnije je bila rahabilitovana i priznat joj borački staž i status španskog borca.

Dina Markuš (1920- 2006) - Rođena na Cetinju (CG). Revolucionarka, učesnica NOB. Još kao gimnazijalka priklonila se revolucionarnom pokretu. Po okupaciji zemlje bila je, od strane Italijana, zatvorena na Cetinju, a potom internirana u logor. Poslije kapitulacije Italije pridružila se partizanskom pokretu. Nakon rata zaposlila se kao poštanska službenica u Beogradu. Nakon Rezolucije IB uhapšena je 1949.godine i zatvorena u istražni zatvor *Glavnjaču*, a potom u logor na Sv. Grguru i Golom otoku. Puštena je 1952. godine. Do same smrti nije se uspjela prilagoditi *normalnom životu*. Liječena je u više psihijatrijskih ustanova. Godine 1989. napisala je (neobjavljene) memoare o danima provedenim na Golom otoku i Sv. Grguru. Umrla je 2006. god. od prekomjerne doze tableta za spavanje.

Veljko Žižić (1919-1993) - Rođen je u Miloševićima (CG). Revolucionar, učesnik NOB, general-major JA. Diplomirao je na Pravnom fakultetu u Beogradu. Jedan od organizatora ustanka u šavničkom kraju, komandant bataljona Durmitorskog odreda NOB-a u Četvrtoj crnogorskoj proleterkoj brigadi i komandant Šeste crnogorske udarne brigade, koja je septembra 1944. godine oslobodila grad Nikšić. Poslije rata je postavljen na funkciju Vrhovnog javnog tužioca. Unapređen je 1947. godine u čin general-majora. Zbog odbijanja da učestvuje u sudsko-političkim procesima pristalica Informbiroa, prvo je uhapšen sa pomenute pozicije 1950.godine godine, a zatim 1951. god. osuđen na 14 godina strogog zatvora sa gubitkom svih građanskih prava u trajanju od 3 godine, a po isteku pomenute kazne i na gubitak čina general-majora Armije. Ukupno je na robiji proveo 2.836 dana u *Glavnjači* u Beogradu, u zatvoru Bileća i u *Petrovoj rupi*, na Golom otoku. Njegova supruga Radmila Milovanović je takođe uhapšena i provele preko dvije godine u logoru.

Jagoš Žarić (1914 - 2001) - Revolucionar, učesnik NOB. Od osnivanja pripadnik Prve proleterke brigade i poslednji njen komandant pod čijim je vođstvom ova jedinica oslobađala Beograd. Nosilac ordena Vlikog Otažbinskog rata prvog stepena. Poslije rata završio Višu vojnu akademiju FRUNZE u Moskvi, a po povratku bio je komandant divizije u činu pukovnika. Uhapšen je 1949.god. pod *optužbama da je pokušao da pripoji Crnu Goru i Makedoniju Velikoj Albaniji*. Oduzeta su mu sva odlikovanja. Prošao je kroz Banjički logor, Staru Gradišku, Goli otok i Bileću. U kom god da je zatvoru bio, premlaćivan je i mučen. Iz logora je izašao 1956. godine. Od njegove šire porodice četrdeset dva člana je učestvovalo u NOB, dvadeset je poginulo, a sedmoro njih završilo na Golom otoku.

Didi De Majo (1906-1964) - Rođen u Beogradu (Srb). Revolucionar, pripadnik francuskog pokreta otpora, grafičar, ilustrator i scenograf. Zbog učešća u studentskim demonstracijama izbačen je iz srednje škole. Tokom boravka u Beču studirao je crtanje i grafiku. Iz Beča je otišao u Pariz, gdje je ostao do 1932. godine. Pripadao avangardnoj grupi umjetnika. Studirao je na nekoliko pariskih akademija. Po povratku u Beograd bavio se ilegalnim radom u Komunističkoj partiji Jugoslavije - radio je na tehničkoj opremi publikacija i letaka te izradi lažne dokumentacije. Zbog ove aktivnosti uhapšen je 1935. godine. Nekoliko mjeseci proveo je u *Glavnjači*, gdje je nakon deset dana mučenja pokušao samoubistvo. Zatim je osuđen na dvije godine zatvora u Sremskoj Mitrovici. Pušten je na slobodu 1937. godine, ali je nastavio svoje aktivnosti unutar Partije, gdje je izrađivao krivotvorena putna dokumenata za jugoslovenske dobrovoljce na putu za Španiju. Nakon što ga je policija pokušala uhapsiti, emigrirao je u Francusku 1938. godine. U Francuskoj je radio unutar tehničkog aparata KPJ. U Drugom svjetskom ratu borio se kao pripadnik francuskog pokreta otpora. Učestvovao u oslobađanju pisca Andre Malroa iz zatvora Gestapoa . U maju 1945. godine vratio se u Beograd. Odmah po dolasku uhapšen je i odveden u *Glavnjaču*, gdje je proveo tri mjeseca. Nakon puštanja iz zatvora radio je kao tehnički urednik časopisa *Ošišani jež*. U septembru 1948. godine, optužen je da je pristalica Rezolucije iB, uhapšen je i odveden, ponovo, u *Glavnjaču*, a u novembru 1949. godine poslan je na Goli otok. Pušten je u aprilu 1953. godine. Radio je kao tehnički urednik časopisa *Žurnal* i tehnički urednik u štampariji Beogradskog grafičkog zavoda.

Momčilo Momo Đurić (1912- 1980) - Rođen u Komiriću (Srb). Revolucionar, učesnik NOB, general-major JA. Tokom studija prava na Beogradskom univerzitetu, pripadao je grupi studenata lijevih zemljoradnika. Učesnik je NOB od 1941. godine. Član KPJ od 1942. godine. Marta 1942.god. sa grupom boraca iz Valjevskog i Mačvanskog odreda prešao je u istočnu Bosnu, gdje je potom postao komandir Prateće čete Vrhovnog štaba, a kada je ona reorganizovana u Prateći bataljon postao je njegov komandant. Ovu dužnost obavljao je do novembra 1943, kada je postavljen za načelnika Štaba Prve proleterske divizije. Oktobra 1944.god., nakon oslobođenja Beograda, postavljen je na dužnost komandanta Beogradske divizije narodne odbrane. Upućen je 1946.g. na školovanje u Moskvu, gdje je završio Vojnu akademiju *Frunze*. Nakon povratka u zemlju imao je čin general-majora. Izjasnio se za Rezoluciju IB. Isključen je iz KPJ i zatvoren na Golom otoku. Poslije izlaska sa Golog otoka, zajedno sa grupom istomišljenika, pobjegao je 1958. godine iz Jugoslavije u Albaniju, a odatle u Sovjetski Savez, gdje je na Univerzitetu Lomonosov u Moskvi doktorirao pravo. Umro je 1980.god. u Moskvi.

Kadri Halimi (1921 - 2001) - Rođen je u Cernici (Kos). Albanski etnolog. Studirao je etnologiju na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Tri puta je hapšen od strane jugoslovenskih vlasti. Na Goli otok je poslat 1952.godine. Ponovo je hapšen 1962. godine kada su mu mnogi spisi naučno-istraživačkog rada sa područja folklor, muzikologije, entologije, lingvistike u muzeologije bili zaplenjeni. Među djelima: *Albanske narodne pjesme Kosova i Metohije, Etnološke studije, Iskra slobode*.

Alfred Pal (1920 - 2010) - Rođen u Beču. Slikar, karikaturist, grafički dizajner, učesnik NOB. Veliku maturu je položio 1940. godine i upisao studij arhitekture na Arhitektonskom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Zbog uvedenog *numerus clasusa* za Jevreje, fakultet nije mogao pohađati nego je stavljen na čekanje. Za vrijeme Drugog svjetskog rata stradali su mu majka i brat. U ljeto 1942 godine u Crikvenici, koja je tada pod italijanskom okupacijom, živi od crtanja. Italijanski fašisti su ga internirali u logor Kraljevica i potom u logor na Rabu. Tu je 1943. godine dočeka kapitulaciju Italije i oslobođenje. Odmah po oslobođenju, kao član Jevrejskog bataljona, priključio se partizanima. U Sedmoj banijskoj diviziji radio pri tehničarima štaba. U oktobru 1944. godine postao je karikaturist ratne redakcije *Vjesnika*, s kojom je u maju 1945. godine ušao u oslobođeni Zagreb. Jedan je od osnivača i saradnika satiričnog lista *Kerempuh*, u kojem je radio do 1949. godine i bio jedan od urednika. Uhapšen je 1949.godine po Rezoluciji IB i poslat na Goli otok, gdje je u dva navrata boravio četiri i po godine. Nakon logora radio je kao transportni radnik, aranžer izloga, crtač, ilustrator i štošta drugo zahvaljujući prijateljima i znancima koji su mu omogućili rad na crno ili pod pseudonimom. Od 1954. do 1955.god. s njemačkog je prevodio razne autore, sve više se bavio opremom knjiga za zagrebačke izdavače. Prvu samostalnu slikarsku izložbu priredio je 1961.god. u Zagrebu. Nakon toga je nekoliko puta imao slikarske izložbe, iako nikada nije imao sopstveni atelje. Doživeo je saobraćajnu nesreću, čije su posljedice ubrzale njegovu smrt 2010.godine..

Mileta Perović (1923- 1991). Rođen u Peći (Kos). Još kao srednjoškolac je isključen iz svih gimnazija Kraljevine Jugoslavije, zbog komunističke propagande. U KPJ je primljen 1941. godine. Italijanski fašisti na Kosovu su ga osudili na smrt, a kazna je zamenjena sa 101 godinom zatvora. Uspio je da pobjegne iz zatvorske bolnice i priključi se pokretu. Poslije rata je bio vojni ataše u Albaniji. Uhapšen je 1949.godine, osuđen na 18 godina i bio na Golom otoku i u drugim zatvorima, do novembra 1956. godine. Sa Vladom Dapčevićem i grupom ibleovaca organizuje 1958.godine bjekstvo iz zemlje. Bježe u Albaniju, a potom u SSSR. U Sovjetskom Savazu je diplomirao političke nauke i doktorirao. Bio je profesor političke ekonomije na Institutu narodne privrede u Kijevu. Tokom 1974. godine inicira osnivanje KPJ u Jugoslaviji, piše njen Program i radi na organizaciji tzv. Barskog kongresa koji je održan 1974.godine. Jugoslovenska policija je imala saznanja o ovim aktivnostima, pohapsila učesnike i osudila ih na dugogodišnje kazne. Kidnapovan je u Švajcarskoj 1977. godine i tajno prebačen u

Jugoslaviju, gdje je osuđen na 20 godina zatvora. Pušten je nakon 11 godina i šest mjeseci 1989. godine. Godine 1990. je ponovo osnovao KPJ, ali je ubrzo obolio i umro u Kijevu.

Vlado Lakić (1914- ?) - Rođen u Kuli Lakića (CG). Po završetku nikšićke gimnazije, završio Pravni fakultet u Beogradu, gdje stupa u revolucionarni studentki pokret i učestvuje u njegovim borbama. Učesnik NOB od samog početka kao politički komesar brigade. Nakon oslobođenja zemlje obavlja razne vojne poslove. Kao zamjenik javnog tužioca JNA, 1948.godine odbija da podigne optužnicu protiv Vlada Dapčevića. Ubrzo je uhapšen, osuđen na 14 godina zatvora i otpravljen na Goli otok. Sa Golog otoka pušten novembra 1956. godine. Zaposlio se vremenom u svojoj struci. Bio pod prismotrom i živio povučeno.

Milka Žicina (1902-1984) - Rođena u Prvči (Hrv). Pisac socijalne književnosti, radnica, golotočanka. Potiče iz siromašne radničke porodice. Radi razne poslove da bi se izdržavala od Beograda, Hamburga, Pariza. U Parizu član sindikata kožara i daje časove francuskog jezika radnicima iz jugoslovenskih krajeva. U Parizu se družila s ljevičarima i prodavala ljevičarske novine, pa su francuske vlasti nju i njenog supruga prognale u Belgiju, gdje su ostali do 1931. godine. Vrativši se u Beograd radi kao sobarica i piše svoj prvi roman. Zaposlila se kao daktilografkinja u gostionici, ali je 1940. godine otpuštena zbog organizovanja štrajka. Sarađuje sa mnogim časopisima, uključujući *Našu stvarnost*, *Ženu danas* i druge. Tokom rata se skrivala u Dolovu pod lažnim imenom. Nakon oslobođenja radila je u pančevačkom okrugu na obnovi škola i kulturnom životu. Članica KPJ posala je 1945.godine. Sljedeće godine imenovana je za urednicu kulturne rubrike časopisa Rad, a 1948. godine, po ličnom izboru, postala je slobodna novinarka. Uhapšena je po Rezoluciji IB 1950. godine i provela na Sv. Grguru i Golom otoku četiri godine. Napisala je romane sa socijalnom tematikom *Kajin put* (1934) i *Devojka za sve* (1940), u kojima obrađuje probleme obespravljenih djevojaka i žena. Roman *Kajin put* je preveden na više jezika i prvi roman u srpskoj književnosti s jasnom orijentacijom prema pokretu socijalne književnosti između dva rata. Ostala objavljena djela: *Repotraže* (1950); *Drugo imanje* (1961); *Selo moje* (1983); *Zapis sa onkološkog* (1986); *Sve, sve, sve* (2002); *Sama* (2009); *Neka to bude sve* (2014).

Kosana Milošević (1924 - 1999) - Rođena u Lijevoj Rijeci (CG). Revolucionarka, učesnik NOB, poslije rata radi pri vojsci u činu poručnika. Uhapšena zbog izjava da su pravi komunisti izginuli i kritikovala udaljenje ženskog kadra iz vojske. Na Golom otoku od 1950. do 1953. godine. Po izlasku živjela povučeno. Učestvovala sa Vladom Dapčevićem u osnivanju Partije rada. Tragično izgubila život 1999. godine.

Studentske demonstracije

Ernesto Gevara, poznatiji kao Che Guevara ili samo Che (1928 -1967) - Rođen u Rosariu (Argentina). Revolucionar, kubanski gerilski vođa, teoretičar, ljekar i pisac. Još kao mladi ljekar obišao je zemlje Južne Amerike i upoznao se sa stvarnim položajem najširih masa, što ga je još više opredijelilo za revolucionarni pokret. Predstavlja jednu od ključnih ličnosti u revoluciji Fidela Kastro na Kubi (1956–1959), odnosno pripadnika i jednog od komandanata Pokreta 26 jul. Nakon pobjede revolucije, nekoliko godina je bio aktivan u promovisanju kubanske revolucije, putujući po svijetu kao diplomata Kube, a zatim se lično angažovao u pokretima za oslobođenje od diktatorskih režima putem gerilske borbe, najpre u Kongu, a potom u Boliviji. U Boliviji, vezom Američke CIE i bolivijske vojske je uhvaćen, a odmah sjutradan ubijen. Tijelo mu je bilo sahranjeno na nepoznatoj lokaciji, a šake amputirane i poslate na Kubu. Njegov lik, kao borca za oslobođenje i žrtve imperijalizma, predstavlja jedan od glavnih simbola društvenih i političkih revolucija širom svijeta do danas. Djela koja su više puta objavljivana: *Gerilsko ratovanje* (1960), *Sećanja iz kubanskog revolucionarnog rata* (1963), *Dnevnik motocikliste* (posthumno 1966).

Rat i raspad Jugoslavije

Slobodan Milošević (1941 - 2006) - Rođen u Požarevcu (Srb). Predsjednik Republike Srbije i SR Jugoslavije. Kao pravnik radio i bavio se privrednim i bankarskim poslovima. Došao na čelo SKJ Srbije 1986. godine predvodeći radikalniju struju velikosrpskog nacionalizma. Organizovao tzv. antibirokratske revolucije kojim su srušena partijska rukovodstva u Vojvodini i Crnoj Gori, što je bio uvod u raspad Jugoslavije. Nasilno ukinuo dotadašnju autonomiju Kosova. Organizovao prve višestranačke izbore u Srbiji, koji su održani decembra 1990.godine. Tada je ubjedljivom većinom izabran za predsjednika Srbije. Organizovao pobunu Srba u Hrvatskoj, kojom započinje rat. Organizovao izbijanje sukoba u BiH i zajedno sa hrvatskim predsjednikom Tuđmanom pravio planove o podjeli BiH. Potpisnik Dejtonskog sporazuma kojim je okončan rat u BiH 1995.godine. Silom pokušao slomiti otpor pobunjenog albanskog naroda, što dovodi do intervencije NATO i bombardovanja SR Jugoslavije, povlačenja srpske vojske sa Kosova i uspostavljanje protektorata na Kosovu. Na izborima za predsjednika SRJ, septembra 2000. godine odbio priznati poraz što izaziva seriju uličnih demonstracija kojima je njegov režim srušen 5.10.2000. godine. Suđen je pred Međunarodnim sudom za ratne zločine u Hagu. Umro je tokom suđenja po optužbi za genocid i ratne zločine počinjene na prostorima Hrvatske, BiH i Kosova, kao i za optužbe za niz drugih krivičnih dijela od nasilne deportacije, do ubistava političkih protivnika.

Franjo Tuđman (1922-1999) - Rođen u Velikom Trgovišću (Hrv). Hrvatski nacionalistički političar, učesnik NOB, historičar, Predsjednik Republike Hrvatske. Tokom NOB bio obavještajni oficir, a nakon oslobođenja na raznim vojnim dužnostima. Završio studije na Višoj vojnoj akademiji 1957. god. ,a čin general-majora stekao 1960. godine. Na vlastiti zahtjev napustio vojnu službu 1961.godine. Doktor istorijskih nauka, vanredni profesor na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu. Isključen iz Saveza komunista Jugoslavije 1967.godine i penzionisan. Osuđen je 1972.godine na dvije godine zatvora zbog ispoljavanja nacionalizma. Nakon Titove smrti 1980. godine ponovo uhapšen i osuđen na tri godine zatvora od kojih je izdržao 13 mjeseci. Izabran je za predsjednika Hrvatske Demokratske Stranke, koja 1990.god. pobjeđuje na izborima, te on postaje prvi predsjednik Hrvatske, proglašujući 1991.godine njenu samostalnost i dobijajući međunarodno priznanje. Vodi rat protiv pobunjenih Srba koji nastoje, uz pomoć režima u Beogradu, otcijepiti dio Hrvatske teritorije. Vodi tajne pregovore sa Miloševićem oko podjele BiH, radi stvaranja Velike Hrvatske kao pandana Velikoj Srbiji. Trenutak oslobođenja hrvatskih teritorija koristi *etničko čišćenje* za protjerivanje ogromnog broja srpskog stanovništva. Nakon rata je sproveo proces ubrzane privatizacije i omogućio izdizanje posebnog sloja najbogatijih povezanih porodica, koje su skoncentrisali ekonomsku i političku moć u svojim rukama.

Uslovi za obnovu m-I

Adem Demaçi (1936 - 2018) - Rođen u Podujevu. Revolucionar, borac za nacionalno oslobođenje Albanaca, političar i pisac. Studirao književnost u Prištini, pravo u Beogradu i pedagogiju u Skoplju. Pedesetih godina 20. vijekami objavio je niz kratkih priča s istaknutom socijalnom notom časopisu *Jeta e re*, a 1958. godine izdao je roman pod naslovom *Gjarpijt e gjakut (Krvne zmije)*, koje obrađuje temu krvne osvete na Kosovu i u Albaniji. Ovo mu je djelo donijelo književnu slavu. Godine 1963. osnovao je ilegalnu organizaciju Revolucionarni pokret za ujedinjenje Albanaca. Proveo je 28 godina u jugoslavenskim zatvorima, kao politički zatvorenik. Godine 1996. postaje predsjednik Parlamentarne stranke Kosova. Predložio konfederaciju država koja bi se sastojala od Kosova, Crne Gore i Srbije i koja bi bila poznata kao *Balkanija*. Pridružio se Oslobođilačkoj vojsci Kosova (OVK) kao vođa njenog političkog krila 1998.godine. Godine 1999. izašao je iz OVK nakon što su njezini predstavnici prisustvovali mirovnim pregovorima u Francuskoj, kritikujući predloženi sporazum zbog toga što ne garantuje nezavisnost Kosova. Tokom rata na Kosovu ostao je u Prištinu i nije želio da je napusti. Vojnici Savezne Republike Jugoslavije dva su puta ga hapsili, ali su s njim uglavnom postupali humano. Nakon rata bio je direktor Kosovske radiotelevizije do 2004. godine. Kasnije je ostao aktivan u politici, povezavši se s Albinom Kurtijem, vođom pokreta *Vetëvendosje* (Samoopredeljenje). Godine 2010. dobio je orden *Heroja Kosova*.

Vlado Dapčević (1917-2001) - Rođen u Ljubotinju (CG). Revolucionar, učesnik NOB. Član KPJ od 1934. godine. Više puta hapšen zbog učešća u demonstracijama u Crnoj Gori. Kao student na Beogradskom univerzitetu vrlo aktivan u Revolucionarnom studentskom pokretu. U sukobu sa ljoticëvcima na tehničkom fakultetu teško ranjen. Učesnik Trinaestojulskog ustanka 1941.god. i svih značajnijih bitaka tokom NOB. Politički komesar brigade. Poslije rata je postavljen za nastavnika na Višoj partijskoj školi, a potom 1947. godine za načelnika Uprave Jugoslovenske armije za agitaciju i propagandu. U činu pukovnika 1948.g. , zajedno sa Arsom Jovanovićem načelnikom Generalštaba i generalom Kađom Petričevićem, pokušao prebjeći u Rumuniju. Tada je ubijen Arso Jovanović, a Kađa Petričević uhapšen. Jedno vrijeme se skrivao da bi pri ponovnom pokušaju bjekstva u Mađarsku uhapšen. Osuđen je na dvadeset godina zatvora. U istražnom zatvoru i na Golom otoku pod stalnom torturom proveo je osam i po godina. Nakon puštanja je 1958.godine sa grupom istomišljenika pobjegao u Albaniju, a potom u Sovjetski Savez. U Sovjetkom Savezu jedno vrijeme u Odesi, bavi se istraživanjem istorije radničkog pokreta. Dolazi u sukob sa hruščovljevim revizionizmom i pod prijetnjom hapšenja odlazi u Zapadnu Evropu. Da bi preživio radi razne fizičke poslove. Biva hapšen i protjerivan iz više zemalja zbog političke djelatnosti. Jugoslovenska policija je pokušala je ga 1974.g. likvidira, a potom 1975. god. ga u Bukureštu kidnapovala i prebacila u Jugoslaviju, pri čemu su ubijena dva njegova druga. Osuđen je na smrt, a kazna mu je zamenjena zatvorom od 20 godina. Nakon trinaest godina robije u samici požarevačkog zatvora, oslobođen je 1988. godine. Po dobijanju dozvole da se može vratiti u zemlju, a pred raspad Jugoslavije vraća se u zemlju. Sa grupom marksista-lenjinista osniva Partiju rada, vodeći borbu protiv rata i nacionalizma do svoje smrti 2001. godine.